

ISSN 2075-2970

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

**ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ЗНАЧЕНЬ
У ДІАХРОНІЧНОМУ ТА ЗІСТАВНОМУ
АСПЕКТАХ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 38

ВІННИЦЯ

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ЗНАЧЕНЬ
У ДІАХРОНІЧНОМУ ТА ЗІСТАВНОМУ
АСПЕКТАХ***

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Видається з 1998 року

ВИПУСК 38

Вінниця 2019

ISSN-print 2075-2970

ISSN-online 2617-2011

УДК 801. 55:807 + 801. 561. 1 : 807

Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць / М. Я. Оленяк (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 38. 104 с.

У збірнику висвітлено актуальні проблеми діахронічної та зіставної лінгвістики.

Для широкого кола науковців, викладачів і студентів філологічних спеціальностей.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22588-12488ПР від 14.03.2017.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28.12.2017 року.

Редакційна колегія :

Оленяк М. Я., канд. філол. наук, доц., Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна (головний редактор); **Гнатюк Л. Я.**, д-р філол. наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна (заступник головного редактора); **Залужна О. О.**, канд. філол. наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна (виконавчий редактор); **Бистров Я. В.**, д-р філол. наук, проф., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна; **Білецька О. В.**, канд. філол. наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Вінтонів М. О.**, д-р філол. наук, проф., Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна; **Гошилик Н. С.**, канд. філол. наук, доц., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна; **Данцл Л. С.**, канд. філол. наук, доц. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Загнітко А. П.**, д-р філол. наук, проф., член-кореспондент НАН України, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Запухляк І. М.**, ст. викл. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна (технічний редактор); **Ігнатенко Д. Є.**, канд. філол. наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна (відповідальний секретар); **Іліаді О. І.**, д-р філол. наук, проф., Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна; **Калініченко В. І.**, канд. філол. наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Капранов О.**, PhD, Університет прикладних наук Західної Норвегії, Берген, Норвегія; **Кришталь С. М.**, канд. філол. наук, доц. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Лукаш Г. П.**, д-р філол. наук, проф., Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Мізін К. І.**, д-р філол. наук, проф., ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Україна; **Наварро Хосе Антоніо Алонсо**, PhD, Університет Дель-Норте, Асунсьйон, Парагвай; **Ніколаєва Л.**, PhD, Маджан коледж, Маскат, Оман; **Проценко І. Ю.**, PhD, Університет Дель-Норте, Асунсьйон, Парагвай; **Ситенко О. О.**, канд. філол. наук, доц. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Сімкова І. О.**, д-р пед. наук, доц. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна; **Тараненко Л. І.**, д-р філол. наук, доц., Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна; **Терехова С. І.**, д-р філол. наук, проф., Київський національний лінгвістичний університет, Україна; **Тимошук Р.**, PhD, Інститут славистики Польської академії наук, Варшава, Польща; **Ущина В. А.**, д-р філол. наук, проф., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Хаджинов І. В.**, д-р екон. наук, проф., проректор з наукової роботи, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна; **Чоботар О. В.**, канд. філол. наук, доц. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах», допускається лише з письмового дозволу редакції.

Під час передрукування матеріалів посилання на збірник «Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах» є обов'язковим.

Друкується за ухвалою Вченої ради Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 5 від 27.12.2019 року).

Адреса редакції:

Донецький національний університет імені Василя Стуса,

факультет іноземних мов,

вул. 600-річчя, 21

21021 Вінниця / Україна

тел.: +38 063-477 76 20

e-mail: zbirnyk.typolohiya2015@gmail.com, офіційний сайт <https://typology.com.ua>

VASYL' STUS DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

TYOLOGY OF LANGUAGE MEANINGS
IN DIACHRONIC AND CONTRASTIVE
ASPECTS

Scholarly Journal

The Journal has been issued since 1999

ISSUE 38

Vinnytsia 2019

ISSN-print 2075-2970

ISSN-online 2617-2011

UDK 801. 55:807 + 801. 561. 1 : 807

Typology of Language Meanings in Diachronic and Contrastive Aspects : collection of scientific papers / M. Ya. Oleniak (Editor-in-Chief). Vinnytsia: Vasyl' Stus Donetsk National University, 2019. Issue. 38. 104 p.

This volume includes papers on current issues of diachronic and contrastive linguistics.

For a wide readership of scholars, lecturers and students of philology.

Certificate of state registration of the print media: series KB № 22588-12488IIP of 14.03.2017.

The journal "Typology of Language Meanings in Diachronic and Contrastive Aspects" is included to the List of professional publications of Ukraine according to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1714 as of 28.12.2017.

Editorial Board:

Oleniak M. Ya., PhD, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine (Editor-in-Chief); **Hnatiuk L. Ya.**, Doctor of Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine (Associate Editor); **Zaluzhna O. A.**, PhD, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine (Executive Editor); **Biletska O. V.**, PhD, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Bystrov Ya. V.**, Doctor of Philology, Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine; **Chobotar O. V.**, PhD, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Dantsl L. S.**, PhD, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Goshlyk N. S.**, PhD, Associate Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine; **Ihnatenko D. Ye.**, PhD, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine (Executive Secretary); **Iliadi O. I.**, Doctor of Philology, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine; **Kalinichenko V. I.**, PhD, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Kapranov O.**, PhD, Western Norway University of Applied Sciences, Bergen, Norway; **Khadzhynov I. V.**, Doctor of Science (Economics), Professor, Vice-rector on Scientific Work, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Krishtal S. M.**, PhD, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Lukash H. P.**, Doctor of Philology, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Mizin K. I.**, Doctor of Philology, Professor, Pereiaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine; **José Antonio Alonso Navarro**, PhD, Universidad Del Norte, Asuncion, Paraguay; **Nikolayeva L.**, PhD, Majan University College, Muscat, Oman; **Protsenko I. IO.**, PhD, Universidad Del Norte, Asuncion, Paraguay; **Simkova I. O.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine; **Sytenko O. O.**, PhD, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Taranenko L. I.**, Doctor of Philology, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine; **Terekhova S. I.**, Doctor of Philology, Professor, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine; **Tymoshuk R.**, PhD, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland; **Ushchyna V. A.**, Doctor of Philology, Professor, Lesya Ukrainka Eastern-European National University, Lutsk, Ukraine; **Vintoniv M. O.**, Doctor of Philology, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine; **Zahnitko A. P.**, Doctor of Philology, Professor, corresponding member of NAS of Ukraine, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine; **Zapukhlyak I. M.**, Senior Lecturer, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine (Technical Editor).

Full or partial reprint of materials published in the journal "Typology of Language Meanings in Diachronic and Contrastive Aspects" is allowed only with the written permit of the publisher.

In a case of reprint, reference to "Typology of Language Meanings in Diachronic and Contrastive Aspects" is required.

Published by the decision of Academic Council of Vasyl' Stus Donetsk National University, (protocol № 5 of 27.12.2019).

Contacts:

Vasyl' Stus Donetsk National University

Faculty of Foreign Languages

vul. 600-richya, 21

21021 Vinnytsya / Ukraine

e-mail: zbirnyk.typolohiya2015@gmail.com, website <https://typology.com.ua>

ЗМІСТ

СЕМАНТИЧНІ Й ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ СЛОВА, ВИСЛОВЛЮВАННЯ Й ТЕКСТУ

Гнатюк Л. Я.

Функційно-прагматичні вияви дискурсу такту в англійськомовних соціумах,
українськомовному і польськомовному лінгвопросторах 7

Бойван О. С., Дзюбан М. Д.

Гуманний аспект як складова концепту «жертвність»
у творах Оскара Вайльда 20

Гребенюк А. А., Демчук Т. Г., Савицька А. В., Стрюк Н. В.

Іронія як філософсько-естетичне явище
серед інших мовних засобів комічного..... 31

Джеріх О. С.

Особливості побудови лексико-фразеологічного поля
гіпоконцепту «неприродна смерть» у сучасній німецькій мові 41

Проценко І. Ю.

Comprensión científica de la situación lingüística del Paraguay 52

МОВНІ ОДИНИЦІ ТА КАТЕГОРІЇ У ТИПОЛОГІЧНОМУ Й ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТАХ

Залужна О. О., Головенько В. В.

Особливості генези та функціонування синестетичної метафори
в оглядах українських страв та продуктів харчування
(на матеріалі You Tube відео англійськомовних блогерів)..... 62

Запухляк І. М.

Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом
«вода» в українській мові та «water» в англійській мові 74

Соколова В. М.

Каузативні конструкції з дієсловами *to make, to let, to have, to get* 93

НАШІ АВТОРИ 102

CONTENTS

SEMANTIC, FUNCTIONAL AND PRAGMATIC CATEGORIES OF THE WORD, UTTERANCE, AND TEXT

Hnatiuk L. Ya.

Functional and Pragmatic Manifestations of Tact Discourse in the English-speaking Societies, Ukrainian-speaking and Polish-speaking Linguocultural Spaces7

Boivan O. S., Dziuban M. D.

Humane Aspect as the Component of the Concept SACRIFICING
in the Literary Works of Oscar Wilde.....20

Grebenyuk A. A., Demchuk T. H., Savytska A. V., Striuk N. V.

Irony as a Philosophical and Aesthetic Phenomenon
Among Other Linguistic Means of Comic31

Dzherikh O. S.

Structural Peculiarities of Lexico-phraseological Field
of Hypoconcept ‘Unnatural Death’ in Modern German.....41

Protsenko I. Yu.

Scientific Basis for Paraguayan Linguistic Situation52

LANGUAGE UNITS AND CATEGORIES IN THE TYPOLOGICAL AND CONTRASTIVE ASPECTS

Zaluzhna O. O., Holovenko V. V.

Peculiarities of Genesis and Functioning of the Synaesthetic Metaphor
in Reviews of Ukrainian Dishes and Food
(Based on YouTube Videos of English-speaking Bloggers).....62

Zapukhlyak I. M.

Structural Peculiarities of Idioms with the Lexical Component ‘ВОДА’ in the
Ukrainian Language and the Component ‘WATER’ in the English Language74

Sokolova V. M.

Causative Constructions with the Verbs *to make, to let, to have, to get*93

CONTRIBUTING AUTHORS103

**СЕМАНТИЧНІ Й ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНІ
КАТЕГОРІЇ СЛОВА, ВИСЛОВЛЮВАННЯ Й ТЕКСТУ**

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.1

УДК 316.77.811.161.2

ORCID ID: 0000-0003-4330-3725

© Л. Я. Гнатюк
(м. Перемишль, Польща)

**ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИЯВИ ДИСКУРСУ ТАКТУ
В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ СОЦІУМАХ, УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ
І ПОЛЬСЬКОМОВНОМУ ЛІНГВОПРОСТОРАХ**

Анотація. У статті розглянуто функційно-прагматичні вияви категорії увічливості, зокрема в дискурсі такту, для позначення етнокультурної своєрідності досліджуваного явища в різних лінгвопросторах.

Проведене дослідження засвідчило комунікативний суверенітет британського, американського, польського лінгвокультурних просторів. Представники англійськомовних та польськомовних соціумів володіють комунікативним суверенітетом, згідно з яким, з одного боку, превалює концепт *приватність* (*privacy*) щодо особистісних тем, з іншого – вторгнення в особистісну сферу співрозмовника відбувається опосередковано згідно з чіткими етикетними правилами дискурсу такту. Відзначено стратегію уникання потенційно небезпечних особистісних тем згідно правил негативної ввічливості.

Українській лінгвокультурі властивий обмежений комунікативний суверенітет, що допускає можливість вторгнення в особистісний простір співрозмовника для відвертих розмов, відкритого висловлення зауваг, повідомлення особистісної інформації згідно правил позитивної ввічливості.

Проведене дослідження засвідчило схильність українського соціуму до експліцитних форм міжперсональної взаємодії, тоді як носії інших досліджуваних лінгвокультур налаштовані на імпліцитні засоби інтерперсональної інтеракції.

Вивчення функційно-прагматичних виявів дискурсу такту в англійськомовних соціумах, українськомовному і польськомовному лінгвопросторах у міжкультурному ракурсі має важливе значення для систематизації і пояснення відмінностей у комунікативній поведінці представників різних лінгвокультур, для більшої ефективності міжперсональної взаємодії в умовах глобалізації та інтеграції різних лінгвокультур.

Ключові слова: лінгвокультурний простір, міжперсональна взаємодія, міжкультурна комунікація, дискурс, негативна ввічливість, позитивна ввічливість, максима такту.

Liubomyra Hnatiuk FUNCTIONAL AND PRAGMATIC MANIFESTATIONS OF TACT DISCOURSE IN THE ENGLISH-SPEAKING SOCIETIES, UKRAINIAN-SPEAKING AND POLISH-SPEAKING LINGUOCULTURAL SPACES

Abstract. The paper examines the functional and pragmatic manifestations of the politeness category, in particular within the tact discourse, in order to indicate the ethno-cultural originality of the investigated phenomenon in different linguistic spaces.

The conducted study shows the communicative sovereignty of British, American, Polish linguistic and cultural spaces. The representatives of English-speaking and Polish-speaking societies have communicative sovereignty, according to which, on the one hand, the concept of privacy prevails in personal conversation, on the other hand, the intrusion into the interlocutor's personal sphere occurs indirectly in accordance with clear

discourse etiquette rules. It was noted that the strategy to avoid potentially dangerous personal topics follows the rules of negative politeness.

The Ukrainian linguoculture is characterized by restricted communicative sovereignty, which allows the interference into the interlocutor's privacy to carry on frank conversations, to express remarks unreservedly, and to give personal information in accordance with the rules of positive politeness.

The conducted research has demonstrated the tendency of the Ukrainian society to explicit forms of interpersonal interaction, while the members of other linguistic cultures under study are inclined to the implicit means of interpersonal interaction.

The study of the functional and pragmatic manifestations of the discourse of tact in English-speaking, Ukrainian-speaking, and Polish-speaking linguocultural spaces within intercultural terms is important for systematizing and explaining differences in the communicative behaviour of the representatives of different linguocultures, for greater effectiveness of intercultural interaction considering the globalization and integration of different linguocultures.

Key words: linguocultural space, interpersonal interaction, intercultural communication, discourse, negative politeness, positive politeness, tact maxim.

1. Вступні зауваження

Зіставлення міжперсонального спілкування у різних комунікативних просторах є необхідністю у сучасних умовах глобалізації і поширення міжнародних контактів. Вивчення функційно-прагматичних аспектів ефективної міжперсональної взаємодії, зокрема у міжкультурному ракурсі, привертає увагу сучасних дослідників. Відомі вчені Н. Арутюнова, Ю. Апресян, Ф. Бацевич, Т. Булигіна, А. Вежбицька, В. Гак, І. Голубовська, Д. Гордон, Г.-П. Грайс, Т. Ван Дейк, А. Загнітко, О. Ісерс, А. Кібрік, Є. Ключев, Дж. Лакофф, Дж. Ліч, В. Манакін, Є. Падучева, В. Парашук, О. Семенюк, І. Сусов, Дж. Сьорл, Н. Формановська, О. Яшенкова та інші вивчають функційно-прагматичні аспекти цілеспрямованої мовленнєвої взаємодії. Дослідження категорії ввічливості в міжперсональній взаємодії відображають світові тенденції у цьому напрямі, зокрема концепцію «збереження обличчя» (термін введений у науковий обіг Гофманом), автори якої П. Браун та С. Левінсон, спираючись на теорію мовленнєвих максимум Дж. Ліча, окреслюють ввічливість як позитивну і негативну.

Однак, учені не надають достатньої уваги виявам етноспецифіки ввічливої мовленнєвої поведінки у кожному конкретному випадку. Оскільки подібні проблеми не були предметом особливої уваги науковців, актуальним постає вивчення етноспецифіки застосування комунікативних правил спілкування, зокрема в дискурсі такту. Практичне застосування визначуване тим, що результати дослідження сприятимуть взаємопроникненню культур різних народів і держав у межах сучасної цивілізації.

У лінгвістичній літературі домінує лінгвоструктурний підхід до мовленнєвих жанрів як форм дискурсів. Однак, такий підхід не відтворює докладно прагматичних й функційно-комунікативних особливостей, тому виникає потреба в міжособистісній комунікації, в побутових дискурсах, комунікативні жанри досліджувати у функційно-прагматичному ракурсі. До типології дискурсів слід застосувати прагматичний та функційно-комунікативний критерій, який би виокремив зокрема характерні особливості побутових дискурсів ефективного міжособистісного спілкування, зокрема у міжкультурному ракурсі. У цьому полягає актуальність й одночасно теоретична значущість запропонованого дослідження.

2. Виклад матеріалу

Комунікативні жанри – типові способи побудови дискурсів міжперсональної інтеракції, які складаються з кількох (іноді значної кількості) мовленнєвих актів, ілокутивна сила котрих підпорядкована певній стратегії й тактиці адресанта, і які побудовані на зразок фреймових сіток соціокультурномовної поведінки учасників спілкування, що засвоюються і удосконалюються у процесах соціалізації особистості. Ще першозасновник теорії мовленнєвих жанрів Михайло Бахтін відзначав: «Мовленнєві жанри [у нашому розумінні *комунікативні жанри*, Л. Г.] організують наше мовлення практично так, як її організують граматичні форми (синтаксичні). Ми навчаємося відливати наше мовлення в жанрові форми, і, чуючи чуже мовлення, ми вже з перших слів вгадуємо його жанр, передбачаємо певний об'єм, певну композиційну побудову, передбачаємо кінець, тобто від початку ми маємо відчуття мовленнєвого цілого» (Bahtin 1986, с. 271).

З позицій комунікативної лінгвістики комунікативний жанр постає як категорія, що перебуває між дискурсом і мовленнєвим актом, і пов'язується із тактиками втілення дискурсивних стратегій. Прагматичним та функційно-комунікативним критерієм, у нашому розумінні, слугують етикетні максими (такту, великодушності, вияву уваги, згоди, похвали тощо), дотримання яких сприяє ефективності міжперсонального спілкування, а недотримання допроваджує до комунікативних невдач. Для чіткості типологію форм побутових дискурсів доцільно провести, користуючись терміном *комунікативний жанр* (Hnatiuk, 2013) (КЖ), а не *мовленнєвий жанр* (МЖ), аби з одного боку, уникнути сплутування термінів, з іншого, термін *комунікативний жанр* більш відповідає інтерактивній природі побудови дискурсів міжперсонального спілкування, ніж термін *мовленнєвий жанр*. У цьому полягає новизна запропонованого дослідження.

У комунікативній взаємодії надзвичайно важливим є володіння почуттям міри, що передбачає зокрема уникнення потенційно небезпечних тем, які можуть виявитися неприємними для співрозмовника, тому рекомендує розмежування в складі кожного комунікативного акту двох сфер: сферу загальних мовленнєвих дій, яка є нейтральною щодо комунікантів, і особистісну, сферу приватних зацікавлень співрозмовників. Дискурс такту реалізується зокрема через КЖ *граничної міжособистісної сфери*. В основі дискурсу такту є етикетна максима такту (Leech, 1983). Заявлена максима спонукає адресанта враховувати не тільки зміст слів, але й форму, враховувати як індивідуальні властивості співрозмовника, так і специфіку ситуації. Ілюстрацією цього є такий випадок.

Володя Клименко, персонаж повісті Олексія Коломійця “Убий лева!”, заходить без попередження відвідати своїх друзів Надійку і Сергія, але застає лише їхню дочку Катю. Він одразу ж просить вибачення за несподівані відвідини без попередження. На запрошення Каті: *Посидьте, я вам зараз вечерю приготую* – Володя ввічливо відмовляється: *”Дякую, я не голодний”* (Коломієць, 1985).

Максима такту спонукає інтерлокутора в ситуації, що склалася, відмовитися від почастунку.

У британському і американському комунікативному просторі згідно правил негативної ввічливості не є прийнятним входження надто далеко в теми приватного дискурсу, навіть тоді, коли це розмова двох близьких осіб, що засвідчує відповідний фактичний матеріал.

(1) Роланд – науковець-філолог, з захопленням розповідає своїй дружині Вел про одне з відкриттів. Однак Вел не цікавиться дослідженням чоловіка, даючи до зрозуміння, що наукові

Гнатюк Л. Я.

Функційно-прагматичні вияви дискурсу такту в англійськомовних соціумах, українськомовному і польськомовному лінгвопросторах

пошуки Роланда її дратують. Суперечка подружжя, однак, відбувається у досить нейтральній тональності, без заглиблення у предмет розмови. Прийнятні в цьому лінгвокультурному просторі етикетні норми не дозволяють входити надто далеко у приватний дискурс.

«Roland: *I'm sorry, Val, I'm sorry to bore you. It doesn't look exciting.*

Val: *That depends. We all have our little pleasures of different kinds, I suppose.*

Roland: *I can write it. An article. A solid discovery.*

Val: *There is not any job. Look! You have this thing about this dead man. Who had a thing about it? That's OK but not everyone is very bothered about all that...Randolph Henry Ash wrote long ago. Forgive me if I don't care what he wrote»* (A. S. Wyatt, 1991).

‘Роланд: *Прошу вибачення, Вел, перепрошую, що надоїдаю тобі. Це не виглядає на тему розмови, яка б тебе цікавила.*

Вел: *Як подивитись. У всіх нас є свої власні малі втіхи, так мені здається.*

Роланд: *Я можу написати це. Статтю. Солідне дослідження.*

Вел: *Але ж це не робота. Послухай! У тебе є дослідження про цього померлого чоловіка. Чи хоч хто-небудь писав про це? Добре, все в порядку, але ж не кожного цікавлять такі речі. Рендольф Генрі Еш творив багато років тому. Прошу вибачення, що я не цікавлюся тим, що він написав’* (A. S. Wyatt, 1991).

Ця розмова є також підтвердженням того, що в британському та американському лінгвокультурних просторах максима такту не дозволяє висловити категоричну відмову чи заувагу, як це прийнято у слов’янських мовах.

Пор. також:

(2) Beatrice: *Can I speak to you for a moment, ma'am?* (Чи можу з Вами порозмовляти хвилинку?)

Madam Tuppence: *I'm in rather a hurry, because I have to go out to a coffee morning. But, if you can tell quickly* (Я децю кваплюся в гості на чашку кави. Але, якщо ви швидко скажете, в чому справа) (Agatha Christie, 2000).

Реакція-відповідь з боку адресата показує, що останній, тільки дотримуючись максими такту, не відмовляє адресантові, і про це свідчить не тільки висловлення *якщо ви швидко скажете, в чому справа*, але й мотивація *я децю кваплюся в гості на чашку кави*.

Засоби КЖ *граничної міжособистісної сфери* мають велику прагматичну силу й здатні вплинути навіть на зміну первинного перлокутивного результату, що підтверджує такий фактичний матеріал.

(3) Роланд і Мод Бейлі вмовляють сера Джорджа дозволити їм подивитись кімнату Кристобел ЛяМоте. Сер Джордж не погоджується:

“*You wouldn't see much,*” said Sir George. “*You'd need a torch.*

No electricity, in that part of the house. Only on the ground floor corridors.”

“*It would be marvelous just to have a look.*

“*We should be very grateful.*” (A. S. Wyatt, 1991)

‘*Ви там багато не побачите, – відповів сер Джордж. – Вам потрібний ліхтарик. В тій частині будинку немає світла. Тільки в коридорах на першому поверсі.*

‘*Було б чудово тільки поглянути. Ми були б безмежно вдячні*’ (A. S. Wyatt, 1991).

Мотивуючи тим, що вони й так нічого не побачать, сер Джордж відмовляє Роланду і Мод. Однак, використовуючи висловлення КЖ *граничної міжособистісної сфери*, етикетного

тактовного прохання зокрема, типу *It would be marvelous just to have a look* (Було б чудово тільки поглянути) чи *We should be very grateful* (Ми були б безмежно вдячні) молоді люди досягають запланованого результату.

„Well, ’ said Sir George,
‘Why not? Since it’s all in the family.
Follow me.’ (A. S. Wyatt, 1991)

‘Добре, – погоджується сер Джордж, – Чому би й ні? В кінці кінців все залишається й так в родині’ (A. S. Wyatt, 1991).

Наведений фрагмент (3) засвідчує як етикетні висловлення такту впливають на зміну первинного перлокутивного ефекту. Британська стриманість у розмовах на особистісно-інтимні теми зумовлена пуританським віровченням, що рекомендує не заходити надто далеко в розмовах на приватні теми, дотримуючись дистанції в особистісному дискурсі. Представники англійськомовних та польськомовних соціумів володіють комунікативним суверенітетом, згідно з яким, з одного боку, превалює концепт *приватність* (*privacy*) щодо особистісних тем у КЖ *граничної міжособистісної сфери*, наприклад у розмовах із незнайомими або малознайомими співкомунікантами, з іншого – вторгнення в особистісну сферу співрозмовника відбувається опосередковано згідно з чіткими етикетними правилами дискурсу такту, щоб не порушити комунікативної максиму: передбачається неможливість відкритого втручання у внутрішні справи партнера спілкування, наприклад, у його особисте життя чи індивідуальні уподобання. З цим пов’язане в КЖ *граничної міжособистісної сфери* уникання потенційно небезпечних тем, урахування чинника дистанції, і не тільки окресленого соціальною ієрархією, як-от: керівник–підлеглий, а щодо будь-якого партнера спілкування. Наприклад, недоречно сказати когось щось типу *На жаль, я тобі не зможу допомогти*, якщо комунікативна мета співкомуніканта експліцитно не виражена. КЖ *граничної міжособистісної сфери* уможлиблює оприлюднювати комунікативний намір співкомуніканта лише тоді, коли він сам його відкрито виявив. В іншому випадку намір адресанта може залишатися прихованим і мовець до кінця розмови має право його не виявляти.

Розглянемо приклади.

Герой повісті Євгена Гуцала “Дівчата на виданні” вчитель Ткалич звертається до Килини:

“– Я хотів сказати вам, Килино Олексіївно,” – зрештою зважився учитель, і знову забракло йому відваги й слів. Узяв до рук порожній бідончик, зняв кришечку, зазирнув усередину, наче там шукав і відвагу свою, й слова.

Її пройняла цікавість – чого це він мучиться? Бо ж неспроста прийшов.

– Мені ваша сусідка, Пистина Макарівна, говорила... Та й од інших людей доводилось чути... Ні, ні я не прислухаюсь до балачок, то вже якось вийшло само... – Він покусував нижню губу, наче надприродним зусиллям примушував себе говорити.

– Одним словом, мені відомо про ваше становище. Ми з Тугаєм більше не друзі, мене до глибини душі образила його поведінка...

Ви мені вибачайте, я не збираюсь образити вас... Ви, Килино Олексіївно, справжня людина, ви, звичайно, маєте повне право на особисте щастя... Тільки прошу вас зрозуміти мої наміри правильно. Якби ви не заперечували... Щоб ваша дитина мала батька, то я міг би розписатися з вами... Все було б так, як у людей.

Гнатюк Л. Я.

Функційно-прагматичні вияви дискурсу такту в англійськомовних соціумах, українськомовному і польськомовному лінгвопросторах

Вона слухала його плутану мову, й поволі оторопіння минало, і вже не гнівалась, не сердилась. Повернулись до неї спокій і самовладання. Зрештою навіть усміхнулась. Вчитель, виговорившись, умовк.

– Йдіть уже, – обізвалась Килина...

– Не беріть близько до серця, – мовила йому навздогін, бо все-таки наче відчувала провину за собою” (Євген Гуцало, 1971).

Ще один приклад порушення меж міжперсональної сфери ілюструє ситуація розмови пана Вокульського з шляхтянкою Ізабелю:

Ізабела: *Czy mówię z panem Wokulskim?*

Вокульський (powstał z krzesła i odparł obojętnie): *Jestem do usług.*

Ізабела: *Wszakże to pan kupił nasz serwis i srebra?* - мовила zdławionym głosem.

Вокульський: *Ja, pani.*

Teraz panna Izabela zawahała się. Po chwili jednak słaby rumieniec wrócił jej na twarz.

Ciągnęła dalej:

Ізабела: *Zapewne pan sprzeda te przedmioty?*

Вокульський: *W tym celu je kupilem* (rumieniec panny Izabeli wzmochnił się).

Ізабела: *Pan spodziewa się dużo zyskać?*

Вокульський: *Dlatego, ażeby zyskać, kupilem.*

Pomimo tak szorstkich odpowiedzi panna Izabela odetchnęła.

Ізабела: *A gdyby mój ojciec, namyśliwszy się, chciał odkupić te przedmioty, za jaką cenę odstąpiłby je pan teraz?*

Вокульський: *Za jaką kupilem. Rozumie się z doliczeniem procentu w stosunku... sześć... do ośmiu od sta rocznie...*

Ізабела: *I wyrzekłby się pan spodziewanego zysku?... Dlaczegoż z to?..*

Вокульський: *Dlatego, proszę pani, że handel opiera się nie na zyskach spodziewanych, ale na ciągłym obrocie gotówki.*

Ізабела: *Żegnam pana i... dziękuję za wyjaśnienia.*

Wokulski uklonił się i znowu usiadł do swej księgi (Bolesław Prus. Lalka, 2004).

Ізабела: *Чи розмовляю з паном Вокульським?*

Вокульський (встав з крісла і відповів байдуже): *Слухаю.*

Ізабела: *Це Ви, пане, купили наш сервіс і срібло?* - говорила здавленим голосом.

Вокульський: *Я, pani.*

Тепер панна Ізабела завагалася. Через хвилину, однак, слабкий рум'янець повернувся на її обличчя. Продовжувала думку:

Ізабела: *Пан, мабуть, продасть ті речі?*

Вокульський: *Для того їх купив.*

Ізабела: *Пан сподівається багато на них заробити?*

Вокульський: *Для того аби заробити їх купив.*

Незважаючи на такі шорсткі відповіді, панна Ізабела зітхнула з полегшенням.

Ізабела: *Якщо б мій батько, надумавшись, хотів би відкупити ті речі, за яку ціну відступив би їх пан тепер?*

Вокульський: *За ту ж ціну, що купив. Зрозуміло, що з дорахуванням процентів відповідно... шість... до восьми від сотні за рік...*

Ізабела: *І відмовився б пан від сподіваного заробітку?...З якого приводу?..*

Вокульський: *Для того, шановна пані, що бізнес опирається не на сподіваних заробітках, а на обороті готівки.*

Ізабела: *Прощавайте, пане, і... дякую за пояснення.*

Вокульський *вклонився і знову всівся за свої обрахунки* (Bolesław Prus. *Lalka*, 2004).

Наведені ситуації ілюструють певною мірою порушення дозволених меж міжособистісної сфери внаслідок відкритого втручання в приватні справи співкомунікантів, що призводить до внутрішнього дискомфорту учасників КА, до неприємних ситуацій, у яких ніяковіють як адресант, так і адресат, про що свідчать як висловлення: *Йдіть уже; Чому ж, подобаються. Дівчата у вас гарні; Що правда, то правда; Dłatego, ażeby zyskać, kupilem*; тощо, так і невербальна реакція адресатів: *зрештою зважився учитель, і знову забракло йому відваги й слів; Він покусував нижню губу, наче надприродним зусиллям примушував себе говорити; Килина оторопіло слухала його плутану мову; вчитель... поглянув на неї переполоханими очима, в яких билось непорозуміння; відповів вчитель, низько опускаючи голову над столом і червоніючи, заливаючись ніжною, полум'яною барвою; пробубонів Валентин Дмитрович, ніяковіючи від цієї розмови, słaby rumieniec wrócił jej na twarz; Rumieniec panny Izabeli wzrosnął się* тощо, а це, своєю чергою, спонукає одного зі співрозмовників вживати пояснення своєї поведінки, застосовуючи висловлення на зразок *Ви мені вибачайте, я не збираюсь образити вас, ...прошу вас зрозуміти мої наміри правильно Dłatego, proszę pani, że handel opiera się nie na zyskach spodziewanych, ale na ciągłym obrocie gotówki; Żegnaj pana i... dziękuję za wyjaśnienia* тощо.

Етикетні правила дискурсу такту змушують учасників КА навіть у випадках відхилення невідповідних пропозицій реагувати великодушно, надаючи співрозмовникові максимально вигідного статусу, застосовуючи висловлення на зразок: *Не беріть близько до серця* (Килина); *Дівчата у вас гарні; Що правда, то правда* (вчитель). Дослідження дотримання максими такту КЖ *граничної міжособистісної сфери* на матеріалі української і польської мов дало змогу виявити більшу стриманість у висловленні зауваг, які стосуються особистісно-інтимного дискурсу у польськомовному комунікативному просторі порівняно з українськомовним комунікативним простором, що засвідчує також такий фактичний матеріал.

«Naturalnie wszelkie perswazje nie mogą odnieść żadnego skutku. Co do tego nie ma złudzeń. Pozostawało wtedy tylko odsunięcie jej w jakiś skuteczny sposób od Wilczura. Ale w jaki?... Na to długo nie mógł znaleźć odpowiedzi. Gdyby był z profesorem w tak bliskich zażytych stosunkach, by móc sobie pozwolić na otwartą i szczerą z nim rozmowę, miałby pewne szanse przeprowadzenia swego planu. Kolski nie wątpił, że temu rozumnemu człowiekowi trafiłby łatwo do przekonania. Niestety, sama sprawa była zbyt intymna, zbyt osobista, by móc ją poruszyć, a w dodatku narażałby Kolskiego na to, że Łucja, dowiedziawszy się o jego interwencji, w ogóle zerwała by z nim wszelkie stosunki» (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. *Profesor Wilczur*, 2006).

‘Зрозуміло, жодні персвазії (переконування) не можуть бути успішні. В цьому навряд чи варто сумніватися. Залишається тільки відсунути її від Вільчура в якийсь ефективний спосіб. Але в який спосіб?...На це питання довго не міг знайти відповіді. Якби був з професором в близьких товариських реляціях, мабуть, відважився б на відкриту і щиру розмову, тоді був би шанс здійснити заплановане. Кольський не сумнівався, що з цим розумним чоловіком вдалося б порозумітися. На жаль, сама справа була настільки інтимна, що важко було її порушити.

Гнатюк Л. Я.

Функційно-прагматичні вияви дискурсу такту в англійськомовних соціумах, українськомовному і польськомовному лінгвопросторах

крім того, якби Луція довідалася про його втручання в її приватні справи, могла б зірвати з ним взагалі' (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

Висловлення неприємних зауваг або відмови в інтимно-особистісному дискурсі, вимагає в різних лінгвокультурних просторах, у польському лінгвокультурному середовищі зокрема, максимального пом'якшення неприємних висловлень через застосування засобів *КЖ симпатії і співчуття* прикладом чого слугують такі ситуації.

«Spojrzała tu wprost w oczy.

– Panie Janku. Chcę, by pan mnie zrozumiał. Żywię dla pana dużo sympatii i dużo życzliwości, ale wiem, że to jest bardzo mało w porównaniu z tym, co mogę, co musiałbym żywić dla człowieka, z którym pragnęłabym się połączyć. Nie jestem dzieckiem, mam już 26 lat. Powinien pan wiedzieć, że umiem na życie, na ludzi, na siebie patrzeć trzeźwo. Uważam pana za najmilszego z moich kolegów i jeżeli, jak pan to słusznie zauważył, tak długo starałam się nie dopuścić do tej rozmowy, to jedynie z tej przyczyny, że wcale nie chcę stracić pańskiej przyjaźni, którą bardzo cenię. Skoro pan jednak zmusił mnie do tego, obowiązkiem moim jest zapewnić pana, że nie kocham go, że nie kocham i nigdy nie pokocham.

Kolski stał blady, z jakimś beznadziejnym uśmiechem na wargach. Żal ścisnął serce Łucji.

– Naprawdę przykro mi, panie Janku – wzięła go za rękę – ale sam pan przyzna, że lepiej postępuje, mówiąc to wszystko panu szczerze, niż gdybym zwodziła pana jakimiś obietnicami, których nie mogę i nigdy nie będę mogła dotrzymać.

– Więc nie zostawi mi pani nawet cienia nadziei? – zapytał cicho.

– Nawet cienia, panie Janku. I niech pan o to nie żywi do mnie żalu» (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

‘Глянула йому просто в очі.

– Пане Янку. Прошу мене зрозуміти. Дуже симпатизую пану і доброзичливо ставлюся до pana, але знаю, що то замало в порівнянні з тим, що можу, що мусіла б відчувати до людини, з якою прагнула б пов'язати свою долю. Я не є дитиною, мені вже 26 років. Мусить пан зрозуміти, що вмію життя, людей і себе особисто тверезо оцінити. Вважаю pana наймилішим з усіх моїх колег і власне тому, як пан слушно зауважив, так довго намагалася не допустити до цієї розмови, власне з цього приводу, аби не втратити приязнь pana, яку так високо ціную. Однак, якщо пан вже змусив мене до цієї розмови, моїм обов'язком є освідчитися, що не кохаю pana, не кохаю і ніколи не покохаю.

Кольський зблід і стояв з якоюсь безнадійною посмішкою на обличчі. Жаль стиснув серце Луції.

– Дуже мені прикro, пане Янку, – взяла його за руку, – але сам пан признає, що правильно чиню, говорячи щиро правду, аніж обманювала б pana якимись обіцянками, яких не можу, і ніколи не змогла б, дотримати.

– Не залишає мені пані жодної надії? – запитав тихо.

– Жодної, пане Янку. I прошу не мати до мене жалю’ (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

Ще один приклад.

«Domyśliła się, do czego Nikorowicz zmierza, i powiedziała:

– W Kowalewie są aż dwie panie. Nie słyszałam też, by pan Jurkowski zamierzał się żenić. Nie wspominał mi o tym.

– Ach, tak? – zdziwił się Nikorowicz. – Więc jeszcze nie oświadczył się pani?

Ponieważ zmarszczył brwi, pośpieszył dodać:

– Bardzo przepraszam za wtrącenie się do nie swojej sprawy. Pani łaskawie mi wybaczy, ale sądziłem, że Wicek stara się o pani rękę.

– To pomyłka – powiedziała z naciskiem. – Mogę zapewnić pana, że nie ma w tym żdźbła prawdy» (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

‘Догадалася, про що йдеться Нікоровічу, і сказала:

– В Ковалево є аж дві пані. Не чула теж аби пан Юрковський збирався одружуватися. Нічого мені про це не говорив.

– Ach, tak? – zdивувався Nikorowicz, to він ще не oświadczył się pani?

Через те, що поморщив брови, поклавився додати:

– Дуже przeproszuję, що wtrącam się nie w swoje sprawy. Wybaczcie, pani, bądź-laska, ale ja думаю, що Wicek staraється аби oświadczyć się pani.

– Це недорозуміння – відповіла переконливо. – Можу запевнити pana, що не має в цьому ані трохи правди’ (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

Інша ситуація.

«Chciała tu oszczędzić odmowy i dlatego potrząsnęła głową.

– Absurd polega tu na tym, że zarówno pan, jak i ja doskonale wiemy, że nie jesteśmy przeznaczeni dla siebie.

– Ja wcale tak nie sądzę – odrzekł, marszcząc brwi.

– Bardzo mi przykro, że muszę to panu powiedzieć. Wcale nie wziął pan pod uwagę moich uczuć i zamiarów. Nie wierze w to, bym mogła być dla pana odpowiednia żoną. To jedno. A po wtóre, nie mogłabym nią zostać i dlatego, że nie jestem wolna. Że mam pewne zobowiązania...

– A nie może się pani ich pozbyć?

– Nie chce się pozbyć tych zobowiązań.

Opuścił głowę.

– To znaczy, że pani kogoś kocha?

– Tak – odpowiedziała krótko.

Milczał przez dobrą minutę, a później powiedział, usiłując się uśmiechnąć...

– Bardzo przepraszam. Nigdy bym się nie ośmielił się narzucać... gdyby nie przeświadczenie, że pani jest wolna. Najmocniej przepraszam» (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

‘Хотіла його оберегти від відмови і тому потрясла головою.

– Абсурд полягає тут в тому, що як і пан, так і я, прекрасно знаємо, що не судилося нам бути разом.

– Я зовсім так не думаю, – відповів, поморщивши брови.

– Дуже мені прикро, що змушена пану це сказати. Зовсім не взяв пан до уваги моїх почуттів і намірів. Не вірю, що могла б бути відповідною дружиною для pana. Це одне. А, по-друге, не могла б нею бути ще й для того, що не є вільна, бо маю певні зобов’язання...

– Не може пані їх позбутися?

– Не хочу позбуватися тих зобов’язань.

Похилив голову.

– Чи це означає, що пані когось кохає?

– Так, – відповіла коротко.

Гнатюк Л. Я.

Функційно-прагматичні вияви дискурсу такту в англійськомовних соціумах, українськомовному і польськомовному лінгвопросторах

Хвилину мовчав, потім сказав, намагаючись посміхатись...

– *Дуже перепрошую. Ніколи б не насмівся нав'язуватись, якби не переконання, що па-
ні є вільна. Дуже й дуже перепрошую* (Tadeusz Dołęga-Mostowicz. Profesor Wilczur, 2006).

У англійськомовних соціумах критичні зауваги зазвичай завуальовані у формі іронічних висловлень, ілюстрацією чого слугує розмова між леді Керолайн і лордом Ілінгворфом про американську дівчину Гестер.

Lady Caroline: *These American girls carry off all the good matches. Why can't they stay in their own country? They are always telling this is the Paradise of women.*

Lord Illingworth: *It is, Lady Caroline. That is why, like Eve, they are so extremely anxious to get out of it* (Oscar Wilde, 1996).

‘Леді Керолайн: *Ці американки допроваджують до щасливого закінчення всі удані пар-
тії. Чому б їм не залишатись у своїй країні? Вони ж завжди говорять: для жінок – там рай.*

Лорд Ілінгворф: *Так і є, леді Керолайн, Тому вони, подібно як Єва, будь якою ціною на-
магаються вирватись звідти* (Oscar Wilde, 1996).

Алюзія *like Eve* (подібно як Єва), яка відсилає до Біблії, нав'язує до біблійного оповідання про втрачений рай. Незнання біблійних фактів з боку реципієнта перетворювало б висловлен-
ня лорда Ілінгворфа *like Eve* на недоречне. Варто відзначити, що в англійськомовному лінгво-
культурному середовищі іронія у багатьох випадках пов'язана з ввічливістю; розглядається як
стратегія ввічливості, яка забезпечує іронічно безконфліктне спілкування. Інтерлокутори ви-
користовують іронію з конкретною метою – зробити спілкування більш ефективним, згладити
гострі кути, забезпечити комфортну атмосферу спілкування для досягнення запланованого
перлокутивного ефекту і максимального взаєморозуміння. Слід відзначити, що мотивація амбі-
валентності в іронічних висловленнях складається, перш за все, з ввічливості: адресант прагне
представити свій початковий намір способом, «відкритим» для різних інтерпретацій, щоб
уникнути відповідальності та уникнути ризику образи адресата. Невизначеність наміру того,
хто говорить, відсутність категоричності у висловлюваннях залишає можливість вирішувати,
як сприймати той чи той мовленнєвий акт, що в реальних умовах міжперсонального спілку-
вання є запорукою успіху (Hnatiuk 2017, с. 23).

Комунікативні табу на особистісні теми в КЖ *граничної міжособистісної сфери* певним
чином лакунарні для пересічного українськомовного інтерлокутора. Така комунікативна по-
ведінка в інших лінгвокультурах, у британській чи польській зокрема, є грубим порушенням
етикетних правил у дискурсі вияву уваги, однак в українському мовленнєвому середовищі
оцінюється в межах норми, подібно як у такій ситуації:

Олена: *Чого ви говорите про речі, котрих добре не розумієте? Се ж вам не личить! Будь-
те таким, яким ви є, і не думайте йти другим під лад.*

Фельс: *Чому ви до мене такі гострі...? Завсігди маєте щось на мені критикувати, а ме-
не се болить.*

Олена: (відповіла м'яким, перепрошуючим голосом) *Я не хочу, щоб над вами хто глумився...*

Фельс: (цілуючи Олені руки) *Ви мій ангел-хоронитель!* (Ольга Кобилянська. Людина).

Ще один приклад.

Меценас Рафалович із повісті І. Франка «Перехресні стежки» відвідує декілька впливо-
вих осіб того містечка, в якому він дістав посаду адвоката. Простежмо, як співрозмовники Ев-
генія Рафаловича застосовують максимум такту.

«Староста мовив:

– Тішуся дуже, що наш повіт дістав такого здібного адвоката, але... Пан меценас не візьмуть мені то за зле, коли скажу по щирості... Я чув, що пан меценас мають трохи демагогічні амбіції. Прошу не гніватися, говорю, що думаю.

Пан президент суду мовив:

– Дуже мені приємно... Щиро рад... Справді, по вашій першій розправі я сказав до прокуратора: “Ну з таким захисником то приємно провадити розправу, ніколи не дасть заснути”... Тільки... даруйте, пане меценас... ви тут у місті чужі, не обзнайомлені з відносинами, а те, що ви найняли помешкання в домі Вагмана... Прошу дарувати! Не хочу, щоб ви підозрівали мене в бажанні образити вас, але по щирості мовлю вам, се може дати причину до різних поголосок... той Вагман – то найтяжча п’явка в нашій повіті, лихвар, чоловік, що не цурається найбруднішого гешефту. Особливо він любить закидати сіті на урядників і адвокатів...

А латинський пробоц оказался ще ліпше поінформованим. Він мовив:

– Прошу не гніватися, пане меценас.

Меценас витріщив очі.

– Прошу не дивуватися! Ви з ним часто сходитеся, він буває у вас, хвалиться вашою знайомістю. Не знаю, чи ви знаєте докладно сього пана, а навіть навпаки, хочу припустити, що він підлизується вам, хоче втертися у вашу приязнь, щоб визискати вас для якоїсь своєї цілі. Отже, вважаю потрібним остерегти вас перед ним. Се небезпечний чоловік... Але прошу вас, пане меценас, те, як він поводить ся зі своєю жінкою, то таке дике, таке нелюдське, що я не розумію, як чесний чоловік може подати йому руку. Доктор Рафалович ще дуже витріщив очі» (Іван Франко, 1979).

Учасники спілкування в описаному виявляють зацікавлення приватними справами свого співрозмовника і тим самим, якоюсь мірою, порушують етикетні правила дискурсу такту, що рекомендують не входити надто далеко в особистісну сферу учасників КА навіть тоді, коли вони не роблять з цього таємниці. Особливо відчутне порушення правил тактовної мовленнєвої поведінки латинським пробоцем, котрий, не враховуючи специфіки ситуації (перші відвідини Рафаловича), відкрито і безпосередньо засуджує знайомство меценаса зі Стальським: ... ви давно знайомі з паном Стальським?, ... вважаю потрібним остерегти вас перед ним. Се небезпечний чоловік..., ...я не розумію, як чесний чоловік може подати йому руку. Зрозумілою тому є реакція адвоката на застереження пробоца, виражена паралінгвальними невербальними засобами: Меценас витріщив очі, Доктор Рафалович ще дуже витріщив очі. І навіть кліше вибачення Прошу не гніватися, пане меценасе, Прошу не дивуватися! та ввічливе звертання Але прошу вас, пане меценас, не здатні поправити комунікативного промаху пробоца.

У випадку двох інших співрозмовників Євгенія Рафаловича, старости і президента суду, слід відзначити намагання зведення до мінімуму можливих моральних втрат слухача не тільки завдяки висловленням вибачення типу Пан меценас не візьмуть мені то за зле, Прошу не гніватися..., ...даруйте, пане меценас, Прошу дарувати! Не хочу, щоб ви підозрівали мене в бажанні образити вас..., або висловлюванням вияву симпатії до співрозмовника на зразок Дуже мені приємно... Щиро рад..., але й через застосування КЖ похвали: Тішуся дуже, що наш повіт дістав такого здібного адвоката, Ну з таким захисником то приємно провадити розправу.

Ця ситуація засвідчує, що й в українськомовному просторі трапляються інколи ситуації, коли українськомовний комунікант промовчує і не висловлює критичних зауваг вголос подіб-

Гнатюк Л. Я.

Функційно-прагматичні вияви дискурсу такту в англійськомовних соціумах, українськомовному і польськомовному лінгвопросторах

но як і в інших аналізованих лінгвокультурах вихований співрозмовник, дотримуючись максими такту, стримується як від добродушного кепкування, так і від відкритих зауваг, що засвідчує такий фактичний матеріал з КЖ такту:

«Połaniecki zaś pomyślał:

Byłabyś pustelnicą pod warunkiem, żeby na drugim brzegu jeziora stało parę tuzinów frantów i przypatrywało się przez lornetki, co pustelnica robi i jak wygląda.

Był zbyt dobrze wychowanym, żeby powiedzieć jej wprost to, co pomyślał, ale powiedział jej coś podobnego i co można było tak zrozumieć» (Sienkiewicz Henryk. Rodzina Połanieckich, 2004).

‘А Поланецький подумав:

Була б ти пустельницею за умови аби на протилежному березі озера стало декілька десятків адораторів і приглядалося б через біноклі, що пустельниця робить, і як виглядає.

Однак, був занадто добре вихований, аби сказати вголос те, що подумав, тому сказав щось подібне, і що можна було приблизно так зрозуміти’ (Sienkiewicz Henryk. Rodzina Połanieckich, 2004).

3. Висновки

Загалом у всіх проаналізованих лінгвокультурних просторах, зокрема у КЖ *граничної міжособистісної сфери*, великодушність мовця виявляється у ненав’язувані партнерові власної комунікативної стратегії, що виключає можливість домінування в процесі КА. З іншого боку, адресант КА уникає будь-яких форм мовленнєвої поведінки, які могли б поставити учасника комунікації в незручне становище або пов’язати його обіцянкою. Повідомлення зазвичай формулюються у формі непрямих ілюцій, оскільки вони не тільки виявляються найпридатнішими для ненав’язливого втілення інтенцій адресанта, але й, з іншого боку, є найбезпечнішими в разі потреби відхилення невідповідних пропозицій.

Представники англійськомовних соціумів та польської лінгвокультури володіють комунікативним суверенітетом, згідно з яким, з одного боку, превалює концепт *приватність (privacy)* щодо особистісних тем у розмові з незнайомими або малознайомими комунікантами, з іншого – вторгнення в особистісну сферу співрозмовника відбувається опосередковано, згідно з чіткими етикетними правилами, щоб не порушити максимум такту. Українській лінгвокультурі властивий обмежений комунікативний суверенітет, що зумовлює схильність до щирих розмов на особистісні теми, повідомлення особистісної інформації незнайомим людям, наприклад, у публічних місцях (транспорті, місцях відпочинку), допустимість вторгнення у комунікативний простір іншої людини: відкрите висловлення зауваг.

Перспективним напрямом подальших зіставних досліджень комунікативної поведінки інтерлокуторів на матеріалі англійськомовних соціумів, українськомовного і польськомовного лінгвокультурних просторів є напрацювання основних параметрів категорії комунікативної ефективності в міжкультурному міжособистісному спілкуванні, зокрема в ракурсі концепції «збереження обличчя», як-от: негативної і позитивної ввічливості. Є неодмінна потреба в дальшому озвученні на сторінках наукових розвідок концепції негативної ввічливості як домінанти лінгвопросторів, представники яких володіють комунікативним суверенітетом. Однак, аналіз негативної ввічливості в ракурсі «збереження обличчя» виглядав би дещо неповним без звернення до принципу Поліанни, який потенційно відіграє значну роль, зокрема в англійськомовних соціумах. Не було б зайвим звернутись до Поліанни, як до принципу позитивної на-

лаштованості, в майбутньому ще й тому, що в англійськомовних середовищах комуніканти більшою мірою налаштовані на позитивне (це власне і є дія принципу Поліанни), що відбито у концептах: *Keep smiling, Do not worry, Be happy, Good luck* (талан, везіння), а також через зм'якшування негативних оцінок. Реалізація максими Поліанни виявляється зокрема в реакції-відповіді на фатичне висловлення *How are you* – завжди *Fine! Great!* тощо. В слов'янських лінгвокультурах, особливо в українському лінгвопросторі, дія принципу позитивної налаштованості не є такою виразною як в англійськомовних соціумах, тому й виникає потреба напрацювання практичних рекомендацій щодо застосування стратегій позитивної налаштованості, аби кожен із нас умів і мав змогу втілити принцип Поліанни в життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (REFERENCES)

Bahtin, M. (1986). *Estetika slovesnogo tvorcestva*. M. : Iskusstvo.

Hnatiuk, L. (2017). Funktsional'no-kommunikativnaya tipolohiya ambivalentnosti kak prahmaticheskoi stratedii ironii (na fakticheskome materiale anhliiskoho yazyka). *Journal of Linguistics (Scientific Journal for the Theory of Language)*. Elsevier–Scopus–De Gruyter (Open Access). Vol. 68. 17–37.

Hnatiuk, L. (2013). *Tekhnologii mizpersonalnogo spilkuvannia u mizkulturniy vzayemodii* (The Technology of Interpersonal Communication in the Intercultural Interaction). Donetsk : „Knowledge”.

Leech, G. (1983) *Principles of Pragmatics*. London–New York.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ (EMPIRICAL MATERIAL SOURCES)

Byatt, A. S. (1991). *Possession*. London: Vintage.

Christie, A. (2000). *Postern of Fate*. New York: A Signet Book.

Dołęga-Mostowicz, T. (2006). *Znachor*. Krakow: Zielona Sowa.

Dołęga-Mostowicz, T. (2006). *Profesor Wilczur*. Krakow: Zielona Sowa.

Franko, I. (1979). *Povisti ta opovidannia*. K. : Naukova dumka.

Hutsalo, Ye. (1971). *Divchata na vydanni: povisti*. K. : Dnipro.

Kobylans'ka, O. (1994) *Apostol cherni*. Lviv: Kameniar.

Kolomiets', O. (1985) *Ubyi leva! Storinky buttia*. K. : Mystetstvo.

Sienkiewicz, H. (2004) *Rodzina Polanieckich*. Krakow: Zielona Sowa.

Prus, B. (2004) *Lalka*. Krakow: Zielona Sowa.

Wilde, O. (1996) *A Woman of No Importance*. London: Penguin Popular Classics.

Стаття надійшла 17.11.2019

DOI 10.31558/2075-2970.2019.37.2

УДК 821.111.09

ORCID ID: 0000-0002-3512-0315

ORCID ID: 0000-0003-4435-9149

© О. С. Бойван, М. Д. Дзюбан
(м. Вінниця)

ГУМАННИЙ АСПЕКТ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ «ЖЕРТОВНІСТЬ» У ТВОРАХ ОСКАРА ВАЙЛЬДА

Анотація. У статті акцентується увага на важливості розуміння та сприйняття концепту «жертвність» і його гуманної складової на прикладах творів Оскара Вайльда. За матеріал дослідження було обрано казки О. Вайльда, оскільки у них втілено основний життєвий принцип автора, відповідно до якого творчість не є «імітацією життя», так як «описує те, чого ніколи не було», а глибинним баченням реальності у всіх її фантазмагоричних проявах. Було виконано детальний опис казок “The Nightingale and the Rose”, “The Happy Prince”, “The Devoted Friend”, оскільки вважаємо, що на прикладі цих творів можна вдало відтворити й охарактеризувати зазначену проблематику дослідження. Визначено поняття «жертвність» як потенційну складову системи особистісних вартостей, що сприяє становленню й розвитку вольового зусилля через призму внутрішніх переживань та почуттів. Тут втілюється єдність свідомості, почуття і поведінки, тобто «слово не розходиться з ділом». Разом з тим, відмічено, що сьогодні посилюється інтерес до проблем таких мовно-філософських концептів як: «любов», «великодушність», «жертвність», «естетизм», «свобода» у творчості О. Вайльда.

Ключові слова: гуманізм, жертвність, особистісні цінності, моральні цінності, свідомий вибір.

Olesia Boivan, Mariia Dziuban *HUMANE ASPECT AS THE COMPONENT OF THE CONCEPT SACRIFICING IN THE LITERARY WORKS OF OSCAR WILDE*

Abstract. In the article, special attention is paid to the importance of understanding and perception of the concept *SACRIFICING* and its humane component basing on the examples of famous literary works by Oscar Wilde. We chose Wald's fairy tales as the material of the study, because they embodied the author's basic life principle, according to which creativity is not an 'imitation of life' since it 'describes what never happened', but a deep vision of reality in all its phantasmagoric manifestations. Moreover, it is in his tales that Oscar Wilde is more drawn to eternal values: love, compassion, sacrifice for the sake of the pleasure of others. The artist's storytelling style is full of morality, where the main issues are human feelings and relationships. We consider that the fairy-tales “The Nightingale and the Rose”, “The Happy Prince”, “The Devoted Friend” are the best examples of reproducing and describing the key points of our research. The concept of *SACRIFICING* was defined as a potential component of the personal values system, which facilitates the establishment and development of will efforts through the prism of the inner experiences and senses. Unity of consciousness, sense, and behavior is concentrated here with the meaning 'actions speak louder than a thousand words'. At the same time, it is noted by us, that today's interest to the Wilde's problems of certain philosophical concepts as 'love', 'generosity', 'sacrificing', 'aestheticism', 'freedom' is constantly increasing.

Key words: humanism, sacrificing, personal values, moral values, conscious choice.

1. Вступ

Сьогодні, у час прискороеного розвитку прогресивних технологій, коли темп життя стає з кожним прийдешнім днем швидшим і мобільнішим, особливо гостро відчувається проблема нестачі високоморальних принципів людини, її гуманних настанов, оскільки це легко втратити або загубити у вирі повсякдення. Часто звертаємось до класичної літератури як джерела натхнення й окриленості для добродійних діянь та позитивного сприйняття реальності. У нашому дослідженні за таку основу відібрані три відомих твори Оскара Вайльда “The Nightingale and the Rose”, “The Happy Prince”, “The Devoted Friend”, що стали ключовими для характеристики гуманного аспекту як невід’ємної складової концепту «жертвність».

Постановка проблеми. Незаперечним є той факт, що гуманізм та його аналогічні прояви належать до визначальних, основоположних і наскрізних принципів для усієї європейської літературно-мовної традиції, її історичної долі. Це система філософських поглядів та соціальних понять, що історично змінювались, але основою завжди, у всі часи залишалася беззаперечна цінність особистості, її право на свободу, щастя, розкриття й розвиток власних талантів. Із розвитком гуманістичних тенденцій особлива роль відводиться позитивним емоційним переживанням, що сприяють розвитку експресивних здібностей та умінь. Це, в свою чергу, забезпечує активізацію оптимістично-альтруїстичних настроїв, внутрішню мотивацію, підсилює і покращує ефект будь-якої діяльності й може стати результатом вияву концепту жертвності, підкреслюючи її праведну ідейність та сподівання.

Золоте правило гуманізму було виведене більше двох з половиною тисячоліть назад трьома давньогрецькими мудрецькими. Клеобул стверджував: «Того, що викликає в тебе почуття ненависті, не бажай іншим»; Піттак наголошував: «Що обурює тебе в ближньому, не роби сам»; Фалес на запитання: «Як прожити найкраще і праведне життя?» – відповів: «Не роби того, що засуджуєш в інших». Думки давньогрецьких вчених поділяли давньоіндійський учитель Хилел, який радив: «Не роби нікому того, чого не хочеш, щоб було зроблено і тобі» та Конфуцій (Спрукун, 1999, р. 24–26).

Відомий філософ і богослов П. Абельяр був переконаний у тому, що узгодженість із власною совістю виступає критерієм моральності особистості. Коли людина йде на порушення моралі, всупереч совісті, вона глушить її голос у собі і виникає зло (Abelyar, 2007). Не менш важливу роль у формуванні внутрішнього світу особистості та її жертвно-гуманного ставлення до оточуючих відіграють духовні цінності (наука, культура, мистецтво, релігія, література тощо), які забезпечують інтелектуальний, моральний, естетичний розвиток особистості.

Зазначені теоретичні аспекти стали окремими основоположними ідеями деяких творів відомого літературного діяча Оскара Вайльда. Сьогодні досліджуються різні проблеми та джерела його творчості: моральні (у нашому випадку – це прояви жертвності), філософські, стилістичні. Варто зазначити, що характер публікацій про талановитого й ексцентричного письменника істотно змінився, з’явилося багато досліджень, що свідчать про відродження серйозного інтересу до його суперечливої й діалектичної творчості. Разом з тим посилюється увага до проблем певних мовно-філософських концептів: «любов», «великодушність», «жертвність», «естетизм», «свобода» у творчості О. Вайльда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі наводяться різні підходи до розуміння і сприйняття гуманності як програми духовного оновлення. Розгляд таких програм в історичному контексті і їх пропаганда мислителями, що мають свої чіткі межі,

окреслені й відомі як періоди розвитку людських цивілізацій – античний, середньовічний, ренесансний, християнський, просвітницький і новітньо-гуманістичний. Усі ці історично-обумовлені програми гуманного становлення людської особистості спроектовані на нематеріальних засадах про ідеальну, бажану сутність людини, як правило, обмежені реаліями повсякдення. Але потреба в гуманістичних прагненнях і настановах ніколи не зменшується, бо саме навколо них концентрується культура людинолюбства та жертвності.

Найбільш відомими представниками гуманістичної психології є Дж. Готтер, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фром та ін. Вони стверджували, що людина за своєю природою добра, що її прагнення конструктивні та позитивні. Якщо людина діє деструктивно, якщо вона агресивна й зухвала, то не тому, що має таку внутрішню натуру, а тому, що діє проти своєї природи, бо дійсність, в якій вона живе, блокує розвиток її реальних, позитивних дій (Fromm, 1999, р. 9).

Природу літературних феноменів в контексті творчості О. Вайльда аналізують О. К. Денисова, Ю. Я. Кіссел, Н. Ю. Шпекторова, Н. Т. Федоренко. Вони доводять, що особливості Вайльдівського стилю являють собою структурно-семантичну єдність, в якій стилістичні ефекти породжуються різними порушеннями семантичного та семантико-синтаксичного поєднання їх компонентів.

Коментарі та передмови до різних видань митця створюються зусиллями С. Белзи, К. Чуковського, Б. І. Колесникова і О. К. Піддубного, В. Чухно, А. В. Слобожан. Казки О. Вайльда згадуються в книгах Є. П. Брандіс, Е. В. Померанцева і С. Бойко, присвячених вивченню світового казкового фонду.

Отже, метою статті є характеристика гуманного аспекту як незамінної складової ключового концепту «жертвність» на прикладах відомих творів Оскара Вайльда. Особлива увага приділяється казкам “The Nightingale and the Rose”, “The Happy Prince”, “The Devoted Friend”, оскільки вважаємо, що на прикладі цих творів можна вдало відтворити й охарактеризувати зазначену проблематику дослідження. Жертвність – моральна установка, що припускає граничну безкорисливість по відношенню до іншого, включаючи готовність до реального відступу від власних інтересів на користь людей (Khrystofora, 2019).

На основі аналізу філософської, історичної, психологічної, педагогічної літератури у нашому дослідженні було визначено поняття *жертвність як потенційну складову системи особистісних вартостей, що сприяє становленню й розвитку вольового зусилля через призму внутрішніх переживань та почуттів. Тут втілюється єдність свідомості, почуття і поведінки, тобто «слово не розходиться з ділом».*

2. Виклад матеріалу

Із поняттям жертвність ми звикли асоціювати виняткові подвиги, страждання, муки, коли хтось у буквальному розумінні віддає власне життя задля блага інших. Однак жертвність не вичерпує себе героїчною поведінкою в екстремальних обставинах. Вона потрібна у щоденному житті, у простих, маленьких діях. Жертвність – це добровільне віддавання себе, власного «я» іншій особистості, це вихід назустріч іншому для служіння йому. Вона не має нічого спільного з самоприниженням чи самозапереченням; це свідомий і добровільний вибір особистості, продиктований її моральними цінностями. Жертвність є однією з найвищих форм любові, вона може виявляти себе в подружніх і родинних стосунках, у дружбі, на місці праці – скрізь, де своїй поведінці, своїй діяльності людина свідомо надає форми щирого і само-

відданого служіння, тобто це почуття здатне лише збагачувати, надихати і животворити (Khrystofora, 2019).

Коли говоримо про поняття «жертвність», зразу ж вириваються у пам'яті різні варіації цього світовідчуття у щоденних реаліях, а саме: материнська або батьківська жертвність, відданість патріотичним ідеям і любові до Батьківщини, жертвність заради друга, брата тощо. Візьмемо для прикладу історію священника Максиміліана Кольбе. 17 лютого 1941 р. Максиміліан Кольбе був заарештований гестапо і поміщений у в'язницю Павяк. 25 травня того ж року його перевели в Аушвіц. Він отримав номер 16670. Есесівці постійно били його кованими чобітьми, примушували носити непідйомні вантажі (це при тому, що він був калікою, хворим на туберкульоз, у нього була тільки одна легеня), але він не тільки зберігав силу духу, але й іншим допомагав. Навіть у таких нелюдських умовах Максиміліан продовжував свою пастирську діяльність – втішав, хрестив, сповідав, пошепки здійснював богослужіння. У липні 1941 року з блоку № 14, в якому жив отець Максиміліан, зник ув'язнений. Утікача знайти не вдалося (пізніше з'ясувалося, що він потонув у вигрібній ямі). Тоді заступник коменданта табору відібрав 10 осіб, яким було призначено померти голодною смертю у блоці № 13, наводячи жах на весь табір. Це покарання було призначене як «виховання» та залякування ув'язнених, щоб більше ніхто не намагався тікати. Один з відібраних ними людей, польський сержант Франтішек Гаєвничек заплакав і сказав: «Невже я більше не побачу дружину і дітей? Що ж тепер з ними буде?» І тоді Кольбе вийшов зі строю і запропонував своє життя в обмін на життя Гаєвничека. Жертва була прийнята (Кольбе).

Як бачимо, це яскравий приклад чіткої спроможності діяти проти задоволення власних потреб з прагматичними тенденціями, це саме та ціннісно-особистісна орієнтація, яка спонукає нас відходити від егоцентричних прагнень, поставивши інтереси свого ближнього вище за свої, оскільки саме такі особистості є цілісними натурами (духовно і фізично) і мають глибоку гармонію у розумінні вищих нематеріальних чинників.

Такі жертвно-гуманні характеристики є основоположними у казках Оскара Вайльда, який вважається одним з найяскравіших та найталановитіших англійських письменників другої половини XIX сторіччя. Він акцентував увагу на естетиці почуттів основою яких є протилежності та контроверсійні принципи. Внесок цього співця краси до скарбниці світової літератури неможливо оцінити – кожен з його творів, від ранніх віршів до філософських казок має повне право називатися літературним безцінним надбанням. Оскар Вайльд випустив два збірники казок: «Щасливий принц» в 1888 році й три роки через – «Гранатовий будиночок», у яких своєрідно, можна сказати стильно, висвітлив складні й суперечливі філософські думки. Письменник називав свої казки етюдами в прозі й адресував їх читачам усіх вікових категорій.

Саме у казках письменник яскраво проявив багатство своєї уяви та неперевершену майстерність володіння словом. Жанр казкової оповіді розкриває для митця широкі можливості використання різноманітних художніх засобів та дозволяє виражати свої ідеї в незвичайній, фантастичній формі. У казках автор висловлює свої погляди на світ, мистецтво, суспільні відносини; саме в казках можливо помітити повною мірою особливості художнього почерку О. Вайльда, властиві йому парадоксальність та суперечливість мислення та любов до барвистих описів. Особливо цікавим є вивчення емоційно-вольового аспекту головних героїв у його казках.

Казки написані не тільки для дітей, а й для дорослих, які «не втратили здатності радіти і дивуватися». У них багато моральних моментів і пошук правильності у ціннісному аспекті

суджень головних героїв. Свої казки автор назвав «чарівними оповіданнями». Цим він підкреслив, що його твори не позбавлені новелістичної традиції і піднімають головну тему – любов агапе (Божа, безумовна, жертвна, дієва, вольова, турботлива любов). Грецькі філософи за часів Платона вживали цей термін для визначення любові до істини чи людей і в основному з трагічним фіналом. Так само й твори митця наповнені певними екзотичними описами природи й самоцінності людини, що допомагають читачеві зрозуміти співвідношення категорії краси любові та жертвності, але за високу ціну.

Казка Оскара Вайльда «Щасливий принц» сприймається читачем чи шанувальником його творчості як одна з найгарніших і найцікавіших. Її зміст дуже простий. Здіймаючись до висот справжньої моральності і правдивого розуміння краси душі, вона навчає, що доброта завжди вимагає любові й жертви. У казці «Щасливий принц» головний герой не знав горя, страждань і сліз. Його палац Безтурботності був розташований за високим муром, який відмежовував прекрасний сад від міста та його повсякденних реалій: *“High above the city, on a tall column, stood the statue of the Happy Prince. He was gilded all over with thin leaves of fine gold, for eyes he had two bright sapphires, and a large red ruby glowed on his sword-hilt”* ‘Над містом на високій колоні стояла статуя Щасливого Принца. Він увесь сяяв, покритий тонкими листами справжнього золота; замість очей у нього були два блискучі сапфіри, а на руків’ї шпаги сяяв великий червоний рубін’.

Всі захоплюються красою золотого Принца. Дівчата кажуть, що він схожий на янгола зі сну, мами ставлять дітям «слухняну» статую за приклад, поціновувачі мистецтва хвалять витонченість коштовних оздоблень: *“He was very much admired indeed. “He is as beautiful as a weathercock, – remarked one of the Town Councillors who wished to gain a reputation for having artistic tastes; only not quite so useful, – he added, fearing lest people should think him unpractical, which he really was not. “Why can’t you be like the Happy Prince?” – asked a sensible mother of her little boy who was crying for the moon. “The Happy Prince never dreams of crying for anything”* (Wilde) ‘Вона прекрасна, як флюгер-півень, – сказав міський радник, котрий прославився своїм художнім смаком. Хоча, звичайно, користі з неї менше, – додав він, побоюючись, щоб його не запідозрили в непрактичності.

– Чому ти не такий, як Щасливий Принц? – скрушно зітхнула розсудлива мати над своїм маленьким синком, який плакав, просячи, щоб йому зняли місяць із неба. – Щасливий Принц ніколи не вередує’.

Як бачимо, лише після смерті герой зміг пізнати жаль та смуток людей, навчився співчувати їм, сльози котилися із сапфірових очей його позолоченої статуї, що стояла на високій колоні над містом. Але знаходячись у нерухомому стані, Принц уже нічим не міг зарадити. Щире співчуття народжувалося в глибинах його штучного, закам’янілого ества, яке готове було жертвувати усіма коштовностями, які він так обожнював за життя. Пізно ввечері статуя заговорила з Ластівкою, яка залишилася у великому місті на нічліг, але на наступний день птах мав рішучий намір полетіти у теплі краї: *“...I did not know what tears were, for I lived in the Palace of Sans-Souci, where sorrow is not allowed to enter. In the daytime I played with my companions in the garden, and in the evening I led the dance in the Great Hall. Round the garden ran a very lofty wall, but I never cared to ask what lay beyond it, everything about me was so beautiful. My courtiers called me the Happy Prince, and happy indeed I was, if pleasure be happiness. So I lived, and so I died. And now that I am dead they have set me up here so high that I can see all the*

ugliness and all the misery of my city, and though my heart is made of lead yet I cannot chose but weep". "... я не знав, що таке сльози, бо жив у палаці Сан-Сусі, куди заборонено заходити журбі. Удень я розважався з своїми друзями в саду, а ввечері танцював на балу у великій залі. Сад був обгороджений височезною стіною, але я ніколи не питав, що там за нею, адже навколо мене була така краса. Мої придворні називали мене Щасливим Прийдем, і я справді був щасливим, бо вважав, що щастя в насолоді. Так я жив, так і помер. І от тепер, коли я неживий, мене поставили на цій колоні так високо, що мені стало видно лихо і злидні, які панують у моєму місті, і хоч моє серце із свинцю, проте я не можу стримати сліз'.

Виявилося, що душа Принца переселилася в цю прекрасну статую, і з висоти своєї мертвої розкоші він бачить всі біди і нещастя бідних людей, про які й гадки не мав за життя в палаці. Він дуже хотів допомогти біднякам, от і попросив Ластівку віднести хворому хлопчику рубін зі свого меча: *"In a bed in the corner of the room her little boy is lying ill. He has a fever, and is asking for oranges. His mother has nothing to give him but river water, so he is crying. Swallow, Swallow, little Swallow, will you not bring her the ruby out of my sword-hilt? My feet are fastened to this pedestal and I cannot move"* (Wilde). 'В кутку на ліжку лежить її хворий синок. У нього гарячка, і він просить апельсинів. А у матері нема чого йому дати, окрім річкової води, і хлопчик плаче. Ластівко, Ластівко, маленька Ластівко! Прошу тебе, віднеси їй рубін із руків'я моєї шпаги! Мої ноги прикуті до п'єдесталу, і я не можу зрушити з місця'.

Як бачимо, лише будучи в нерухомому стані, навіки прикутим до свого п'єдесталу, Принц зумів досягнути таємниці любові агапе й зрозуміти, що високе почуття жертвовності досягається лише в сприйнятті власної самоцінності та шануванні інтересів інших людей. Але недостатньо просто стояти і співчувати, потрібно робити вчинки, які свідчатимуть найкраще про його високі прагнення. Маленька пташина змогла відчути істинність його переживань і стала його помічником у реалізації гуманних задумів, оскільки мала міцні крила і відкрите, співчутливе серце. День за днем Ластівка знімала з Принца шматочки позолоти, дорогоцінне каміння і відносила їх бідним та стражденним. Звичайно, для цих людей то було справжнім чудом, дароване небом. Зароджувались паростки надії на краще життя, коли не відчуваєш голоду, холоду, біди та болю: *"Leaf after leaf of the fine gold the Swallow picked off, till the Happy Prince looked quite dull and grey. Leaf after leaf of the fine gold he brought to the poor, and the children's faces grew rosier, and they laughed and played games in the street"* (Wilde). 'Листок за листком справжнього золота знімала Ластівка, аж доки Щасливий Принц став зовсім сірий і негарний. Листок за листком справжнього золота відносила вона біднякам, і личка їхніх дітей рожевіли, вони сміялися й гралися на вулицях'.

Рятуючи інших, допомагаючи Принцу полегшити муки його совісті, Ластівка загинула за безцінну жертвовно-гуманну ідею. Таким способом письменник прагнув показати утилітарний, занадто практичний підхід до розуміння краси душі, внутрішніх благородних прагнень. Птах просто не мав фізичних можливостей вижити в суворих умовах зими, коли важко знайти теплий куточок і щось попоїсти. Але його велика й благородна місія незамінного помічника Принца і рятівника людських доль була повністю виконана: *"It is not to Egypt that I am going," said the Swallow. "I am going to the House of Death. Death is the brother of Sleep, is he not?" And he kissed the Happy Prince on the lips, and fell down dead at his feet. At that moment a curious crack sounded inside the statue, as if something had broken. The fact is that the leaden heart had snapped right in two. It certainly was a dreadfully hard frost"* (Wilde). 'Ні, я лечу не в Єгипет, –

відповіла Ластівка, – я лечу в дім Смерті. І вона поцілувала Щасливого Принца в уста і впала мертва до його ніг. Цієї ж миті всередині статуї пролунав дивний звук, – наче щось луснуло. А сталося ось що: його свинцеве серце тріснуло і розкололося надвоє. Адже мороз був страх який лютий’.

Найбільш емоційно-вражаючим епізодом казки є фінальна сцена розмови Бога й Ангелів. Стає зрозумілим, що найбільш ціннісними речами з усього міста виявилися мертва Ластівка та свинцеве серце Принца, яке не розплавилось у вогняній печі. Яскраві, виразні приклади жертвності заради когось або ж заради чогось, не чекаючи подяки й поклоніння, возвищення й похвали. Такий сумний, песимістичний, але водночас натхненний фінал може створити хибне враження, ніби добрі вчинки героїв не схвалюються, оскільки вони не отримують за них жодної винагороди, як того вимагають традиції казкового жанру. Але їх нагорода не є зрозумілою для людських матеріальних потреб, вони отримали безцінну винагороду святості через власну жертвність. Вони зуміли усвідомити й прийняти найвищі людські цінності – любов, доброту, милосердя тощо, які часто просто тонуть у вирі наших турбот і постійної метушні.

“Bring me the two most precious things in the city, – said God to one of His Angels; and the Angel brought Him the leaden heart and the dead bird. “You have rightly chosen, – said God...” (Wilde). ‘І звелів Бог ангелові своєму: «Принеси мені дві найцінніші речі, які є в цьому місті». І приніс йому ангел свинцеве серце та мертво пташку. «Ти правильно вибрав», – сказав Бог’.

Як бачимо, визначальними рисами образів головних героїв казки були: жертвність, альтруїзм, здатність безкорисливо дбати не про себе, а передусім про інших, хто мав менше можливостей або опинився у несподіваній життєвій халепі, крім того, Ластівка та Принц відзначалися незламністю, витримкою, готовністю мужньо терпіти будь-які, навіть найстрашніші, муки заради ідеї, в правильності якої вони переконані.

У казці «Соловей і троянда» автор розповів про Солов’я, який, співчуваючи сльозам закоханого, щиро вірячи у силу й щирість кохання, примусив розцвісти трояндовий кущ: притиснувшись грудьми до трояндової колючки, стікаючи кров’ю, він усю ніч співав пісні. Своїм чарівним співом і життям заплатив Соловей за здійснення дива. Співчуття Солов’я було таким безмежним, що він був готовий віддати все, аби допомогти йому завоювати любов дівчини. Це могла зробити тільки червона троянда, проте ціна за неї була занадто висока – життя Солов’я: *“If you want a red rose, – said the Tree, you must build it out of music by moonlight, and stain it with your own heart’s-blood”. “You must sing to me with your breast against a thorn. All night long you must sing to me, and the thorn must pierce your heart, and your life-blood must flow into my veins, and become mine”* (Wilde). ‘Якщо тобі потрібна червона троянда, – почало Дерево, – ти маєш створити її з музики при місячному сяйві та напоїти кров’ю власного серця. Ти маєш співати для мене, проштрикнувши серце одним із моїх шипів. Цілу ніч ти маєш співати для мене, а шип увіп’ється тобі просто в серце, і твоя кров, твоє життя переллються у мої вени і стануть моїми’.

Більше за усі скарби, понад усе любив Соловей життя. Доречі, маленький соловейко – це втілення образу людини, якій властиві щирі переживання та почуття до інших, коли є розуміння чужої біди та горя, а також щире співчуття стражданням інших. Він цінував кожен момент свого існування: *“Death is a great price to pay for a red rose, – cried the Nightingale, and Life is very dear to all. It is pleasant to sit in the green wood, and to watch the Sun in his chariot of gold, and the Moon in her chariot of pearl”* (Wilde). ‘Смерть – величезна ціна за одну червону

троянду, – простогнав Соловей, – а життя дуже дороге для всіх. Як приємно мешкати у зеленому гаї, милуватися Сонцем у золотій колісниці та Місяцем у колісниці з перлів’.

Проте для нього воно не виявилось дорожчим, ніж щастя та кохання Студента. Йому не знадобилося багато часу, щоб прийняти це болюче, проте єдине вірне рішення, здійснити найвеличнішу самопожертву, на яку тільки здатна маленька пташка. Своїми словами він дав зрозуміти, наскільки незначущим є його життя порівняно з великою любов’ю, на яку спроможне тільки людське серце: “...*Sweet is the scent of the hawthorn, and sweet are the bluebells that hide in the valley, and the heather that blows on the hill. Yet Love is better than Life, and what is the heart of a bird compared to the heart of a man?...*” (Wilde). ‘Як солодко пахне глід, які ніжні дзвоники, що ховаються у долині, як буяє верес на пагорбах! Але Кохання важливіше за Життя, і що таке серце однієї пташки порівняно з серцем людини?’

Помираючи заради щастя іншої людини, Соловей своїми останніми нотами оспівав красу своїх моральних цінностей, що спонукали його до цього вчинку – красу, мудрість, відданість та самопожертву. Саме приносячи в жертву своє серце він хотів відчутти силу справжньої любові: “*Be happy, – cried the Nightingale, be happy; you shall have your red rose. I will build it out of music by moonlight, and stain it with my own heart’s-blood. All that I ask of you in return is that you will be a true lover, for Love is wiser than Philosophy, though she is wise, and mightier than Power, though he is mighty*” (Wilde). ‘Ти будеш щасливим, – вигукнув Соловей, – Ти будеш щасливим! Ти отримаєш свою червону троянду. Я створю її з музики при місячному сяйві та напою її кров’ю власного серця. Все, що я попрошу в тебе за це, – щоб ти був справжнім закоханим, бо Кохання мудріше за Філософію, хоч та й мудра, і дужче за Владу, хоч та й дужа’.

Але його безкорисливість, його жертву ціною життя не прийняли й не оцінили, не принесла вона щастя і закоханому. Через примху красуні троянду, здобуту ціною життя Солов’я, викинули на шлях і колесо воза знищило її. Спалюжена троянда є символом оманливих, нещирих почуттів, якими ми нищимо благі наміри інших “...*What a silly thing Love is, – said the Student as he walked away. It is not half as useful as Logic, for it does not prove anything, and it is always telling one of things that are not going to happen, and making one believe things that are not true. In fact, it is quite unpractical, and, as in this age to be practical is everything, I shall go back to Philosophy and study Metaphysics...*” (Wilde). ‘«Яка безглузда річ – Кохання! – бурмотів Студент, вертаючись назад. Воно і впововину не таке корисне, як Логіка, бо нічого не доводить, а ще завжди говорить про те, що ніколи не трапляється, і примушує вірити у таке, чого не існує. Власне, від Кохання немає жодної користі, а у наш час користь – понад усе. Повернуся-но я до своєї Філософії та вивчатиму Метафізику»’.

Таким чином, роздуми про співвідношення добра й зла, любові й невдячності червоною ниткою пройшли через цю казку О. Вайльда. З гіркою іронією письменник висміює нездатність представників панівного класу, які звикли бачити лише практичну, матеріальну сторону життя, до розуміння духовно-цінних властивостей людської душі, що здатні до прояву гуманності й жертвності.

В одній з кращих, найбільш зворушливих і сумних казок «Вірний друг» – письменник досягає вершини сатиричного і водночас справедливого викриття жадібної і лицемірної моралі одного з головних героїв. Історію маленького трудівника Ганса, пограбованого й знищеного багатим і жорстоким Мельником, який лицемірно називає себе «його вірним другом»,

Вайльд зводить до символічного узагальнення ширококорозповсюдженої проблеми корисливості у людських стосунках: *“Little Hans had a great many friends, but the most devoted friend of all was big Hugh the Miller. Indeed, so devoted was the rich Miller to little Hans, that he would never go by his garden without leaning over the wall and plucking a large nosegay, or a handful of sweet herbs, or filling his pockets with plums and cherries if it was the fruit season. “Real friends should have everything in common, – the Miller used to say, and little Hans nodded and smiled, and felt very proud of having a friend with such noble ideas” (Wilde).* ‘Малий Ганс мав безліч друзів, та найвірнішим з усіх був Великий Г’ю – Мірошник. Так, багатий Мірошник був настільки вірний Малому Гансові, що, було, не мине його садка, аби не перехилитися через тин і нарвати букет квітів, чи оберемок духмяних трав, чи, коли достигали плоди, напхати повні кишені слив і вишень. «У справжніх друзів усе має бути спільне», – казав Мірошник, а Малий Ганс кивав головою та усміхався: він дуже пишався, що має друга з такими шляхетними думками’.

Дійсно, доволі важко незворушно читати сумну історію Маленького Ганса, який безтурботно живе у скромній, малацькій хатинці, порадється цілісний день серед троянд, крокусів і фіалок і посміхається сонцю, радіючи його щирому теплу: *“So little Hans worked away in his garden. During the spring, the summer, and the autumn he was very happy, but when the winter came, and he had no fruit or flowers to bring to the market, he suffered a good deal from cold and hunger, and often had to go to bed without any supper but a few dried pears or some hard nuts. In the winter, also, he was extremely lonely, as the Miller never came to see him then...” (Wilde).* ‘Отож Малий Ганс працював собі в своєму садку. Навесні, влітку й восени йому велося добре. Але взимку, коли в нього не було більше ні квітів, ні плодів, які можна було б понести на базар, він сидів холодний і голодний і часто лягав спати, повечерявши кількома сухими грушками чи твердими горіхами. До того ж узимку він був дуже самотній, бо в ту пору Мірошник ніколи не навідувався до нього’.

З точки зору автора, ця красива, але сумна казка ідеальна для допомоги в становленні певної системи цінностей особистості. Її мораль надто очевидна: працьовитість, чуйність, жертвність, великодушність Маленького Ганса брехливий Мельник-ледацюга знищив, возвеличивши власну мізерність та жебрацтво душі.

“What do you want, little Hans?”

“The Miller’s son has fallen from a ladder, and has hurt himself, and the Miller wants you to come at once.”

“All right!” said the Doctor; and he ordered his horse, and his big boots, and his lantern, and came downstairs, and rode off in the direction of the Miller’s house, little Hans trudging behind him. But the storm grew worse and worse, and the rain fell in torrents, and little Hans could not see where he was going, or keep up with the horse. At last he lost his way, and wandered off on the moor, which was a very dangerous place, as it was full of deep holes, and there poor little Hans was drowned. His body was found the next day by some goatherds, floating in a great pool of water, and was brought back by them to the cottage.

– А що там у тебе скоїлося, Малий Гансе?

– Та це в Мірошника, його найменший хлопець упав з драбини і побився, і Мірошник просить, щоб ви швидше приїхали.

– Гаразд! – відповів лікар і звелів, щоб йому засіддали коня й приготували чоботи та ліхтар; потім сам зійшов вниз, сів на коня і рушив до Мірошника, а Малий Ганс підтюпцем побіг за ним.

А вітер усе дужчав, і дощ полив, як з відра. Малий Ганс не встигав за конем і не бачив, куди йти. Зрештою він збився з дороги й забрів на дуже небезпечне болото. Там бідолашний Ганс і втопився в глибокій ямі. Наступного дня його знайшли вівчарі й принесли до його хатини'.

О. Вайльд настільки яскраво вимальовує позитивного і негативного героя, що читачеві залишається запам'ятати вчинки одного та іншого і зробити належний висновок. Однозначно, після прочитання казки виникає питання: «А чи варто було жертвувати власними інтересами, майном і головне – життям?». Але головний герой хоч і був бідняком за своїм соціальним станом, але найбагатшим був в плані високоморальності, довіри, добра і жертвовності. Він мислив іншими категоріями, які розуміються серцем, що не є кам'яним, а б'ється й живе для того, щоб вміти бачити щастя у маленьких речах, вміти співчувати і дарувати просто так. Крім того, Ганс міг щиро ділитися цими радощами, не шкодуючи і не вимагаючи потім нічого натомість.

3. Висновки

Потрібно зробити висновок, що Оскар Вайльд творив у період часу, коли існувало переконання, що в реальному житті з його матеріалістичними проявами немає нічого цінного для справжнього мистецтва, яке має приймати ідеальну та витончену форму, але його зміст не повинен перетинатися з тим, що оточує нас у повсякденні. Вайльд вважав, що не тільки життя повинне впливати на мистецтво, змінюючи його, а й мистецтво на життя, ці два поняття нерозривно пов'язані. А краса, яку можна побачити лише тоді, коли прагнеш цього, повинна впливати позитивно на людей, які могли б порівнювати себе з персонажами Вайльдівських творів і замислюватися про справжні цінності душі людської, у нашому випадку – це жертвовність.

Отже, творча витонченість у побудові фраз, важливість інтонацій та парадоксальна форма вираження думки, часте використання прийому контрастного протиставлення, надмірність екзотичних, надривних, емоційних моментів стали складовими вражаючого концепту у Вайльдівських казках – почуття жертвовності. Варто підкреслити, що у нашому дослідженні концепту «жертвовність» ми прагнули показати саме за допомогою казок письменника дієвий елемент цього поняття. Не може існувати подібна людська цінність без реальних вчинків, які слугують найкращим доказом правдивості вияву цієї високоморальної людської якості.

Жанр літературної казки надав Вайльду чудову можливість втілити свій найважливіший життєвий принцип, згідно з яким творчість не є «імітацією життя», оскільки «описує те, чого ніколи не було», а глибинним баченням реальності у всіх її фантазмагоричних проявах. У своїх казках Оскар Вайльд звертається до вічних цінностей – любові, співчуття, жертвовності заради розради інших. Стиль розповіді митця сповнений моральності, де основними проблемами виступають людські почуття та взаємостосунки. В казках О. Вайльда могутня зброя авторського слова спрямована проти лицемірства і надмірного прагматизму епох та проти жорстокості, марнославства та користолюбства, притаманних людям у всі часи. Поряд із безжальним викриттям недоліків буремного буття, казки Оскара Вайльда містять пристрасну, щирю жагу добра, співчуття, любові «агапе», жертвовності і краси.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ
(REFERENCES)

- Abelyar, P. (2007). *Istoriya moyikh strazhdan*. Lviv: Litopys.
- Fromm, E. (1989) *The Art of Loving*. New York : Perennial Library.
- Khrystofora S. *The notion of sacrificing*: Retrieved October 2, 2019, from <https://www.edu-ugcc.org.ua/4-krok-zhertovnist-ta-podolannya-ehojimu/>
- Kolbe, M. (2019). *Slovo o kreste*. Retrieved October 20 from <http://www.heroes-of-faith.com/kolbe-biography.php>
- Spyrkyn, A. (1999). *Fylosofyya*. M. : Hardaryky.
- Wilde, O. The Devoted Friend. Retrieved October 2, 2019, from <https://www.weblitera.com/sync/?id=70&l1=1&l2=2&l=ru>
- Wilde, O. The Nightingale and the Rose. Retrieved October 2, 2019, from <http://english-da.ru/skazki/nightingale-and-rose-part1>
- Wilde, O. The Happy Prince. Retrieved October 2, 2019, <https://www.wilde-online.info/the-happy-prince.html>
- Wilde, O. Shhaslyvyj prync. Retrieved October 2, 2019 from <https://dobra-kazka.in.ua/kazky-za-avtoramy/uajld-oskar/shhaslivij-princ/>
- Wilde, O. Virnyj drugh. Retrieved October 2, 2019 from <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=273>

Стаття надійшла до редакції 21.11.2019

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.3

УДК 316.77:811.161.2

ORCID ID: 0000-0002-9109-2689

ORCID ID: 0000-0003-0783-6540

ORCID ID: 0000-0001-6222-039X

ORCID ID: 0000-0002-5857-6120

© А. А. Гребенюк, Т. Г. Демчук,
А. В. Савицька, Н. В. Стрюк
(м. Вінниця)

ІРОНІЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНЕ ЯВИЩЕ СЕРЕД ІНШИХ МОВНИХ ЗАСОБІВ КОМІЧНОГО

Анотація. У статті розглянуто іронію та диференційні ознаки іронії як філософсько-естетичної та лінгвістичної категорії. Наразі цей феномен представляє цікавість для лінгвістичного дослідження, хоча коло лінгвістичних та екстралінгвістичних досліджень за темою є дещо обмеженим. Отже, різноманітні аспекти засобів лінгвістичної оцінки, включаючи іронію як один із засобів створення комічного ефекту, набувають особливої значущості та потрапляють у фокус лінгвістичних та культурологічних наукових розвідок.

Із давніх часів, питання створення комічного ефекту приваблювало не тільки митців (письменників, художників, митців), але і науковців (філософів, антропологів, психологів, логіків та лінгвістів). Відчуття комічного очевидно пов'язане із відчуттям задоволення, яке виникає у комбінації несумісних понять або порушення природного ходу речей; саме це дисонанс, який спочатку сприймається як серйозний або навіть небезпечний, виявляється абсолютно безпечним. Іронія – спеціальний засіб створення комічного ефекту, який може мати різноманітні зворотні реакції: від сміху до образи та зневаги. Ступінь вираження цієї реакції залежить не тільки від наявності / відсутності почуття гумору, але і від особистих рис слухача / читача.

Іронія – це комплексний і дещо суперечливий феномен, адже у соціальній свідомості мовців з точки зору норм та правил суспільної поведінки вона залишає по собі певний негативний ефект. Але у той самий час іронія є дуже привабливою для мовців через те, що приносить певне задоволення тим, хто нею користується.

Ключові слова: іронія, комізм, гумор, сатира, засоби комічного, мовленнєві засоби, лінгвокультурологія, смішне, універсальна іронізація.

Anzhelika Grebenyuk, Tetiana Demchuk, Anastasiia Savytska, Natalia Striuk *IRONY AS A PHILOSOPHYCAL AND AESTHETIC PHENOMENON AMONG OTHER LINGUISTIC MEANS OF COMIC*

Abstract. The article looks into the irony and various characteristics of irony as a philosophic and aesthetic, but at the same time linguistic category. Presently it poses high interest for a linguistic research, though linguistic and extralinguistic studies concentrating on this language means are not numerous. Thus, various aspects of evaluative language means, including those of irony as one of the means of creating comic effect, acquire special significance and appear in the focus of linguistic and cultural studies.

From ancient times, the issue of comic attracted not only different cultural figures, namely writers, artists, and painters, but also scholars – philosophers, anthropologists, psychologists, logicians, and linguists. A sense of comic is believed to be connected with a sense of pleasure which arises from an unexpected disappearance, the removal of the opposite feeling; it manifests itself in unexpected combination of incompatible

notions or natural order disturbance, and this dissonance, which is initially perceived as serious and dangerous, is soon found to be completely harmless. Irony is a special means of creating comic effect which can have a variety of reciprocal reactions – from laughter to insult and indignation. The degree of expression of this reaction depends not only on the presence or absence of the listener's sense of humor, evidently other personal traits of the listener / reader are quite important too.

So, irony is a complex and contradictory phenomenon. In the social consciousness, from the point of view of norms and rules of behavior, it still involves certain negative effect. At the same time, it is very attractive to people and brings great satisfaction to those who use it.

Key words: irony, language means, linguistic and cultural studies, extra lingual factors, comic element, humor, satire, universal irony.

1. Вступ

«Почуття комічного – це почуття задоволення, яке виникає через несподіване зникнення, зняття протилежного почуття; воно виявляється внаслідок несподіваного поєднання непоєднуваного чи порушення природного порядку речей за умови, що це порушення, яке спочатку сприймається як серйозне і небезпечне, невдовзі виявляється цілком нешкідливим» (Арутюнова, 2007, с. 5).

Тема комізму і комедії від прадавніх часів привертала до себе увагу не лише різних культурних діячів, а саме письменників, артистів і художників, але також і вчених – філологів, філософів, антропологів, психологів і логіків.

Слово 'комізм' походить від грец. *комос*, що означає «ватагу, натовп виряджених людей» на святах, присвячених богу родючості, рослинництва, виноградарства і виноробства Діонісію (або Вакху) в Греції. Саме слово «комедія» часто розшифровують як «пісні Комоса», що в свою чергу означає ритуальну ходу в Стародавній Греції в музичному супроводі кіфар і флейт, для якої була характерна фривольність і невимушеність. Інакше кажучи, комізм асоціювався з карнавальними іграми, часто жорстокими, де кожна людина мала стати учасником дійства, а не просто спостерігачем.

Вважається, що ще одним ймовірним джерелом сміхової культури стали «римські сатурналії» – тобто свята на честь Сатурна, бога землеробства. Під час таких сатурналій люди віддавалися несамовитим веселощам і пияцтву.

Відчуття комічного – це властивість, яка притаманна кожній людині, що визначається іноді як «*homo ridens*» «людина яка сміється». Ця ознака робить людину унікальним створінням, виділяє її у світі тварин, хоча сьогодні вважається, що приматам також уже був знайомий сміх. Сміх є спонтанним і хаотичним. Сміх порівнюють з вигуками, тобто він виражає безпосередній відгук на зовнішні подразники так само, як і вигук «Wow!» від раптового подиву. Але поступово до звичайних звуків, які виникали спонтанно і мимоволі почали приєднуватись й інші різні значення і функції, спочатку прості, а потім все більш витончені і суперечливі (Арутюнова, 2007, с. 6).

Комічне належить до найважливіших концептів будь-якої національної культури, тому його вираження у мовній семантиці та прагматиці відзначається різноманітністю форм. Відповідно, теорії комічного, яка визначає його природу, специфіку функціонування, диференцію його типів, присвячено багато фундаментальних праць. О. Калита відмічає наступні моделі теорій комічного, які існують за Б. Дземідок:

- 1) теорія негативної якості (Аристотель, Т. Гоббс, К. Уберхост);

- 2) теорія деградації (А. Бейн);
- 3) теорія контрасту (Т. Ліппс, Г. Спенсер, Ж. Поль);
- 4) теорія протиріччя (А. Шопенгауер, Г. Гегель);
- 5) теорія відхилення від норми (К. Гросс, Е. Обуе);
- 6) теорія мотивів, що перетинаються (А. Бергсон, З. Фройд, А. Луначарський) (Калита, 2013, с. 14).

Учені пояснюють комічне або через якості самого об'єкта комічного бачення, або ж через особливості реакції суб'єкта (Калита, 2013, с. 11). До теорій першого типу, вихідним положенням якого стала констатація незвичайних характеристик комічного, що притаманна об'єкту, належать теорії контрасту, невідповідності, протиріччя, теорія помилки і т. ін. Теорії другого типу уособлюють пояснення, які саме почуття виникають у людини при її реакції на комічне, які емоції переживаються суб'єктом чи який психічний стан приховується за реакцією сміху на ту чи іншу ситуацію. Основні думки, що підпадають під цю групу пояснень комічного зводяться до того, що в основі сміхової реакції людини лежить почуття переваги, що сміх є синтезом радості і злості, або що він є розрядкою від напруги. Сюди належать теорії несподіванки («невиправданого сподівання»), новизни, захисної реакції (З. Фройд), комічного як «високого навиворіт» (Жан Поль), розсіювання ілюзії, надлишку психічної енергії (Ф. Ніцше), зустрічі душі з «ніщо» (І. Кант) (Калита, 2013, с. 13).

До теорій першого типу комічного відносять особливості його трактування А. Шопенгауером, який вважав, що джерелом будь-якої невідповідності є розбіжності між реальним світом і нашим уявленням про нього. А в самій свідомості ця невідповідність може відображатися як переживання комічної невідповідності між абстрактним загальним уявленням і конкретним явищем, між поняттям і реальністю, між формою і сутністю речей, загальноприйнятим і унікальним (Калита, 2013, с. 13).

До теорій другого типу належить гіпотеза Ф. Ніцше, який стверджував, що сміх – це вивільнення життєвої енергії, коли ми раптом усвідомлюємо: те, що загрожувало нам і викликало у нас відчуття страху, насправді не є страшним і не становить для нас загрози (Калита, 2013, с. 15).

Зовсім нову теорію, яка потім лягла в основу багатьох інших, запропонував А. Бергсон. Головним в його концепції є постулат про соціальну природу комічного. За його словами комічне виникає тільки в людському суспільстві, натомість природа не може бути комічною сама по собі (Калита, 2013, с. 15).

О. Калита за теорією В. Саннікова слушно вважає, що кожна з цих теорій містить раціональне зерно. Якщо розглядати їх не як завершені всеосяжні теорії – на що безумовно претендують їх автори, а розцінювати їх лише як розробки окремих положень, окремих сторін комічного, то «все стає на свої місця, і замість хаотичного нагромодження теорій, які взаємно виключають одна одну, виникає чітке розуміння сутності комічного» (Калита, 2013, с. 18).

Узагальнення цих теорій відображене у визначенні Ю. Борева, де комічне – це «суспільно значуще життєве протиріччя (мети – засобам, форми – змісту, дії – обставинам, сутності – її проявам, причини – наслідкам, дії – результатам, старого – новому, реальності – уявленням про неї і т. ін.), яке в мистецтві виступає об'єктом особливої емоційно насиченої естетичної критики – осміяння» (Калита, 2013, с. 18). Реакцією на комічне є, як правило, сміх – наслідок комічних слів чи поведінки, їх так званий «перлокутивний ефект».

2. Виклад основного матеріалу

2.1. Теоретичні засади дослідження. В наші дні сміх зазвичай асоціюється з веселощами і оцінюється позитивно. Щоб викликати сміх і самому посміятися, люди жартують, розповідають анекдоти, дивляться комедії, слухають оперети, ходять в цирк. Тим часом сам сміх і особливо регіт в своїй звуковій та зримій реалізації, абстрактній від змісту, не є естетичним. Сміх спотворює як вигляд людини, так і звук, яким виражається сміхова реакція. Особливо непривабливо виглядає застигле, нерухоме, позбавлене будь-якої динаміки зображення обличчя людини, яка регоче. Такий статичний вираз обличчя відштовхує навіть портретистів. Однак амбівалентність сміху добре передається в жанровому живописі та в літературі. Дивовижно, на скільки змінюється сприйняття друкованого опису людини, яка сміється, від простого споглядання. У читача втрачається візуальний аспект розуміння ситуації, тому там, де мало б виникнути негативне відчуття або відраза, виникає позитивне відношення до об'єкта, що сміється саме через втрату візуалізації цієї дії.

У безпосередньому спостереженні не естетичні образ і звук сміху і навіть зміст комічного, але вони все ж таки здатні викликати приємне відчуття в душі і настрої людини, яка сміється. Отже, сміх, на відміну від посмішки, сприймається і слухом і зором. Але і в тому і в іншому випадку сміх далеко не завжди прикрашає людину (Шатуновський, 2007, с. 340).

Значення феномену сміху в житті людства постійно коливалося. У статті «Іронія» (1908) О. Блок назвав сміх хворобою століття: «Ця хвороба – той самий душевний недуг ... Її прояви – напади виснажливого сміху, який починається з диявольськи-знущальної, провокаторської посмішки, а закінчується – дикістю і блюзнірством» (Шатуновський, 2007, с. 340).

Тепер зупинимось дуже коротко ще на одній особливості сміху, а саме на його «не самотності», що має наслідки. Сміх в своєму джерелі – це форма дотику і взаємодії людей. Сміх виникає у формі діалогу: Звуки сміху супроводжують висловлюваннями, надаючи їм додаткові смисли, і можуть бути також еквівалентні репліці. Парність сміху надавала йому аналогію з любовною «грою». Вважається навіть, що звуки сміху можуть бути ототожені з сексуальною «музикою».

Доречно нагадати, що комізм повинен бути не тільки яскравим або витонченим, він вимагає артистизму у виконанні. Виконавець комічного тексту повинен вміти вуалювати двозначність, надаючи слухачеві самому провести зіставлення пародії з оригіналом, способу з натурою. А вже такі тонкі уособлення і прийоми є характерними ознаками зовсім іншого виду комічного – іронії.

2.2. Залежно від емоційного наповнення і наявності раціонально-оцінного компонента виділяють два основні типи комізму: **простий** (елементарний) і **складний** (Воробйова, 2007, с. 201).

Складний комізм обов'язково спонукає до аналізу і роздумів, він містить оцінку, яка ґрунтується на суспільному досвіді, вироблених суспільством ідеалах і цінностях. У його основі, зазвичай, лежить стійке протиріччя, зумовлене не зовнішніми, поверховими причинами, а природою явища чи факту (Воробйова, 2007, с. 201).

У межах складного комізму традиційно виділяють основні форми комічного: сатиру, гумор та іронію, в основі розрізнення яких лежить критерій ставлення до об'єкта комічного. Так, гумор – це форма комічного, у якій висміюються окремі сторони об'єкта чи явища, але при цьому їхня привабливість зберігається. На відміну від гумору, сатира полягає в гострому осудливому висміюванні негативного, заперечуючи недосконалість світу в ім'я його докорін-

ної зміни відповідно до ідеалу. Іронія – це рівноправна форма комічного, нарівні із сатирою та гумором, визначальною рисою якої є глибока інтелектуальність, насмішкувате ставлення до об'єкта зображення, яке ґрунтується на почутті переваги мовця над предметом мовлення. При цьому більшість дослідників зазначають, що чітко визначених, непроникних меж між типами і формами комічного не існує, вони часто переходять один в одного, змішуються, створюючи нові форми і відтінки комічного (Воробйова, 2007, с. 202).

2.3. Можна виділити два аспекти вивчення іронії: філософсько-естетичний, який тлумачить іронію широко, як один із компонентів категорії комічного, і лінгвістичний, який розглядає іронію як стилістичну категорію, що функціонує у межах художнього тексту.

Для того, щоб з'ясувати лінгвістичну суть іронії необхідно насамперед визначити її статус як філософсько-естетичного феномена, її місце серед таких понять, як гумор, сатира, комічне, трагічне, і дослідити специфіку її проявів. Це завдання є складним через те, що упродовж різних історичних періодів провідного значення набував той чи інший різновид іронії: в Античності – трагічна іронія, у добу Відродження – насмішкувата, у романтиків та їх послідовників – песимістична та нігілістична (Воробйова, 2007, с. 202). Цим зумовлюються і розходження в поясненні філософсько-естетичної її суті. Можна виділити такі підходи до тлумачення іронії: це форма діалектичного мислення, яка відображає протиріччя історичного процесу (Г.-Ф. Гегель); це спосіб соціальної критики (А. Герцен); це інструмент виявлення протиріччя між ідеалом і дійсністю (О. Блок); це спосіб вираження розчарування і цинізму (Ф. Ніцше); це форма тотального заперечення (екзистенціалісти, постмодерністи) (Воробйова, 2007, с. 204).

Звичайно ж, іронія має багато спільного з гумором, але ці поняття не слід змішувати. Гумор завжди викликає сміх. Смішне – це несподіване зіткнення між позитивним і негативним. В цьому відношенні іронія схожа з гумором. Однак функція іронії не обмежується створенням комічного ефекту. «Іронія може не містити ні тіні гумору, виражаючи роздратування, обурення, гіркоту, неприязнь і інші почуття, вельми далекі від бажання жартувати» (Воробйова, 2007, с. 203).

2.4. Уявлення людини про навколишній світ, його ставлення до життя і усвідомлення своєї ролі в ній поступово змінювалися з розвитком суспільства, в якому вона жила, а отже, змінювався і спосіб мислити і висловлювати свою думку. Так, філософський підхід древніх греків відобразився на їхньому розумінні іронії як філософсько-логічного прийому. Риторика – чи не найважливіша з грецьких наук, яка займала також одне з провідних місць в системі середньовічної освіти, зіграла велику роль у визначенні іронії як риторичного прийому в Середні віки. Свобода від недосконалої дійсності стала найвищою цінністю романтичного суспільства, а такий принцип відношення до реальності вимагав «універсальної іронізації» – тобто установки на те, що митець повинен брати під сумнів як реальні предмети і явища, та і свої власні судження про них. Звідси виникає питання про іронію як змістовну категорію, яка є пов'язаною з світоглядом і естетикою авторів. І нарешті, ХХ століття розглядає «епічну іронію» як найбільш широкий і вільний від будь-якого моралізаторства погляд на дійсність, що призводить до розуміння іронії як іронічного бачення світу на початку ХХІ століття (Воробйова, 2007, с. 206).

Іронія як змістовна категорія, певним чином пов'язана з пануючими у відповідну епоху філософськими, політичними та етичними течіями, з світоглядом і естетичними смаками авторів. Спосіб життя певної країни і людей, і умови, в яких існує література, створюють певний

тип людини, що іронізує – іроніста, а також певні способи іронізації. «Іронія не суто мовне явище, вона певною мірою обумовлена менталітетом, національним характером, індивідуальним темпераментом та іншими факторами» (Воробйова, 2007, с. 204).

Прояви іронії в мистецтві характеризуються деякою складністю, яка в дійсності визначає особливості займаного іронією положення в структурі комічного. Узагальнюючим та об'єднуючим стрижнем усіх компонентів категорії комічного є сміх, джерела якого різні за характером і напрямком. У цьому полягає основа поділу структури загальної категорії комічного на форми та способи вираження – пародію, бурлеск, гротеск, з одного боку, і на гумор, іронію, сатиру як види емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, з іншого (Воробйова, 2007, с. 204).

Багато дослідників прагнуть розмежувати іронію, гумор і сатиру. Вважається, що гумор і сатира – полюси сміху, а між ними – цілий світ відтінків комічного. В фундаменті і гумору, і сатири лежить особлива форма естетичного ставлення до дійсності – комедійне відношення. Залежно від естетичних властивостей об'єкта і цілей суб'єкта, комедійне ставлення до дійсності може бути поділеним на такі види: сатиричним і гумористичним. Ю. Б. Борев дає такі визначення поняттям гумор і сатира: «Слово «гумор» вживається, перш за все, в значенні «почуття комічного». В такому сенсі сатирик не може обійтися без гумору. Інше значення цього слова «доброзичлива насмішка». В цьому значенні гумор є одним з відтінків сміху і відрізняється від сатири, іронії і сарказму. Саме слово «сатира», як і слово «гумор», має два значення. В першому випадку поняття «сатира» має значення певного роду художніх творів, у другому ж – особливий вид сміху або висміювання, його відтінок, особливий тип емоційного, гостро критичного ставлення (сатирична насмішка, викриття і таке інше)» (Воробйова, 2007, с. 206).

Літературний енциклопедичний словник за ред. В. М. Кожевнікова і П. А. Миколаєва дає таке визначення сутності іронії, гумору і сатири: «У синкретичному сміхові потенційно або в зародковому вигляді закладені багато видів комічного, які відокремлюються потім в ході розвитку культури. Це перш за все іронія і гумор, протилежні за «правилами гри». В іронії сміх не ховається під маскою серйозності, з переважанням негативного або ще навіть глузливого ставлення до предмета висміювання; а в гуморі – серйозне криється під маскою смішного, зазвичай з переважанням позитивного відношення. Серед усіх видів комічного гумор відзначається характером «світоспоглядання» та «світокритикування», а також складністю тону в оцінюванні життя. Навпаки, викривальний сміх сатири, предметом якого служать пороки та недоліки, властиві об'єкту висміювання, відрізняється цілком певним негативним, викриваючим тоном своєї оцінки» (Воробйова, 2007, с. 208).

Дехто вважає, що іронія – це щось середнє між гумором і сатирою. Тобто іронія апріорі є більш агресивною, ніж гумор, але менш активною, соціально забарвленою і образливою, ніж сатира.

2.5. Іронія, як вважає більшість дослідників (Ю. Б. Борев, Б. О. Дземідок, О. П. Єрмакова, Є. М. Кононенко, Д. П. Ніколаєв, І. Пасі, В. М. Півосєв і ін.), входить в число основних понять культури будь-якого народу і має багатовікову історію і велику кількість тлумачень. Вона знаходить своє втілення у великій кількості різноманітних явищ, вона то виступає в ролі одного з стилістичних прийомів, то претендує на статус філософської категорії. За свою багатовікову історію іронія втілювала стільки форм, що навіть до наших днів так і не з'явилося такої класифікації, яка охопила би всю палітру проявів іронії і знайшла б ті критерії, які дозволяють достатньо чітко віддиференціювати її від суміжних категорій. «Жодна з існуючих теорій

іронії не здатна повністю відрізнити іронічне висловлювання від НЕ іронічного» (Білецька, 2016, с. 25). Існує навіть термін «іронологія».

В сучасному мовознавстві існує дуже мало робіт, які стосуються естетичного аспекту іронії. Іронія як текстова категорія (інструмент стилістики), реалізуючись лінгвістичними засобами, дуже тісно пов'язана з екстралінгвістичними моментами, такими як соціальна позиція автора, його біографія, його соціальний статус, етичні та моральні принципи, філософсько-політичні течії епохи і т. і.). «В останні роки міжособистісна комунікація привертає до себе особливу увагу лінгвістів, ставляться питання щодо впливу на процес взаємодії між людьми екстралінгвістичних і психологічних факторів. Все більше і більше підсилюється інтерес до іронії як до одного з важливих атрибутів мовної поведінки, що залежить від дотримання чи порушення певних етичних норм, від індивідуальних особливостей учасників спілкування і від специфіки ситуаційної взаємодії» (Єрмакова, 2007, с. 219).

2.5.1. Перша згадка і використання терміну «іронія» з'явилося в грецькій літературі у V ст. до н. е. Це слово спочатку означало обман, знущальне удавання або глузування, яке мало на меті висміяти кого-небудь. Однак скоро іронія в античній філософії та естетиці набула глибшого й ширшого значення, а пізніше стала чи не найголовнішим її інструментом, а також зброєю багатьох філософів та мислителів проти циніків та нігілістів усіх епох. Платон визначав її як життєву позицію грецького мислителя Сократа, який у невимушеній бесіді відкривав співрозмовникові і його власну обмеженість, і удавану значимість того, перед чим усі звикли схилятися. Іронія набуває статусу своєрідного ставлення особистості до світу в ті епохи, коли руйнуються усталені уявлення, а їм на зміну поступово приходять нові. Іронія має елемент приниження і знецінення, а також заперечення зображуваного, але водночас вона і загострює трагізм, тобто містить «своєрідну діалектику заперечення: удавано стверджує застарілі цінності і реалії, розвінчуючи їхню незначущість й нікчемність» (Білецька, 2016, с. 27).

Формально-логічну специфіку іронії дуже вдало описував у своїх роботах О. Лосєв: «Іронія на відміну від обману не просто приховує істину, але і виражає її, тільки особливим інакомовним чином. Іронія виникає тоді, коли я, бажаючи сказати «ні», кажу «так», і водночас це «так» я кажу виключно для вираження і виявлення мого щирого «ні». [...] Моє «ні» не залишається самостійним фактом, але воно залежить від вираженого «так», потребує його, стверджує себе в ньому і без нього не має жодного значення» (Білецька, 2016, с. 29).

Іронічний ефект за своїм емоційним наповненням та прагматичним спрямуванням може досягати різних цілей:

- 1) представлення об'єкта іронії у безглуздому вигляді;
- 2) дискредитація зображуваного;
- 3) підвищення серйозності тону;
- 4) підвищення симпатії до об'єкта іронізування (Білецька, 2016, с. 28).

Б. Дземидок вважає іронію «перехідним пунктом» між гумором і сатирою. Зважаючи на це, дослідник виділяє три повністю відмінні форми комізму: гумористичний, сатиричний і проміжний, який називає насмішкувато-іронічним (Калита, 2013, с. 24). Крім того Б. Дземидок розрізняє певні «засоби» висловлювання, або техніки створення комізму, і вважає, що іронія, разом із дотепом, насмішкою, гротеском, травестуванням, також одним із різновидів техніки комічного, яка може використовуватися як сатирою, так і гумором (Калита, 2013, с. 24). С. Походня розглядає іронію як форму «оцінного, критичного, емоційного освоєння дійсно-

сті» (Калита, 2013, с. 25), тобто вважає її повноправною формою комічного, разом із сатирою та гумором (Калита, 2013, с. 25).

Отже, можна стверджувати, що у філософсько-естетичному аспекті вивчення іронії на сьогоднішній день сформовано три основні підходи до визначення статусу іронії серед інших категорій комічного: перший підхід визначає іронію як інструмент комічного, основними формами якого є сатира і гумор. За допомогою іронії може досягатися як сатиричний, так і гумористичний ефект, тобто вона може називатись проміжним пунктом між гумором – доброзичливим висміюванням, і сатирою – жорстоким глузуванням. Наступний підхід кваліфікує її як проміжну форму між сатиричним і гумористичним відображенням світу. Найбільш логічним здається останній підхід, де іронія – це рівнозначна форма комічного, яка співіснує на одному рівні з сатирою та гумором, оскільки є цілий ряд ознак, що відрізняють її від інших форм комізму (Калита, 2013, с. 31).

Іронія меншою мірою, ніж інші форми комічного, залежить від несподіванки і від повторення не зникає. Вона в найбільш поширеній формі приписує об'єкту неіснуючі позитивні якості і в зв'язку з ними дає йому позитивну оцінку, але через натяк, контекст ситуації вказує на удаваність такого твердження.

З іншого боку, існує думка, що іронія таки стоїть осторонь від інших засобів створення комічного. Подібно до всіх інших позитивних емоцій реакція на комічне виникає тоді, коли інформація, яка надходить з навколишнього середовища і веде до зростання ймовірності задоволення якоїсь потреби, перевищуючи раніше існуючий прогноз. Серед потреб при продукуванні іронічних дотепів і реакції сміху на них психологи виділяють наступні: потреба в почутті зверхності (А. І. Розов), прихована агресія (Адлер, Лоренц), прагнення до задоволення і компенсація сорому, страху й відрази (Фрейд). Таким чином, від ступеня вираженості актуальної потреби може залежати і ступінь вираженості реакції сміху на гостре висловлювання (Воробйова, 2007, с. 204).

За даними психологічних досліджень, для виникнення реакції сміху на гумористичне висловлювання необхідні конкретні умови. Перш за все, воно повинно заперечувати те, що очікувалося в певній ситуації, повинно суперечити загальноприйнятим уявленням про ситуацію – так званий ефект «обманутого очікування», і, по-друге, необхідна наявність почуття зверхності і власної захищеності. Іронія ж для такої реакції вимагає ефекту присутності і ще інших умов (Воробйова, 2007, с. 204).

Відомо, що не завжди іронія викликає реакцію сміху, тобто не завжди вона є проявом комічного. Деякі дослідники називають її скоріш видом мовленнєвої агресії або засобом мовленнєвої помсти, яка, тим не менш, зовні зовсім не порушує принципів ввічливості. У такому випадку її можна назвати завуальованою агресією (Воробйова, 2007, с. 205). Відзначається також, що іронізувати з приводу особистих якостей людини або якихось подій дорівнює знеціненню їх важливості. Отже, неможливо сміятися над людьми, які користуються справжнім авторитетом і повагою, а також явищами, що ввикликають шанобливе ставлення, тобто над тим, що вже отримало підвищену оцінку і не може бути знеціненим одразу ж. Саме тому іронічне висловлювання може викликати у слухача не посмішку і сміх, а навпаки осуд або презирство до її автора, навіть якщо іронія звернена не на самого слухача, а на адресу третьої особи (Воробйова, 2007, с. 206).

2.5.2. Функція іронії, на думку деяких учених, не є обмеженою, тобто іронія має на меті не лише створення комічного ефекту. Практично усі словники наголошують на властивості іронії виражати глузування під виглядом схвалення або похвали. «Кардинальна мета іронії – це насмішка, хоча не кожне іронічне висловлювання містить насмішку» (Петрова, 2018). «Мета іронії – не смішити і не розважати, а, навпаки, підкреслити всю серйозність, часом навіть трагічність положень і ситуацій. Насмішка створюється тим, що оголюється безглуздість того, що відбувається. Іронія в творі може ставитися до окремих персонажів; письменники часто використовують її для створення певної «характерності». За допомогою іронії може бути передано авторське судження про дійсність в цілому. В такому випадку принцип іронії стає стрижневим, на ньому будується весь твір» (Петрова, 2018). Іронія може поділятися на м'яку або добродушну, глузливу і сарказм (тобто іронізування з деяким знуцанням) (Петрова, 2018).

На сучасному етапі дослідження іронії учені дійшли висновку, що іронія – це окрема категорія, пов'язана з світоглядом, філософією автора. О. Г. Петрова у своїй статті наводить таку цитату про погляд на іронію І. Н. Іванової: «Іронія має лише опосередковане відношення до естетичної категорії комічного, і багатьом її типам – зокрема, драматичному, пізньоромантичному, екзистенціальному, символістському – притаманний швидше трагічний, ніж комічний тон. Негативна оцінність дійсно є необхідним компонентом іронії, але ступінь негативності в оцінці об'єкта іронії може бути різним: від різкого неприйняття (тоді іронія наближається до сарказму, сатири, інвективи) до простої стриманості і поміркованості» (Петрова, 2018).

Стає очевидним той факт, що іронія розкриває, підсилює і розвінчує «удаваність», ніцність і беззмістовність предмета, який зовні ще зберігає свою величину і значимість. Іронія, поєднуючи в собі обидві сторони, зближається з гумором і з сатирою. Крім того, ця двопланова амбівалентність сміху ускладнюється в іронії двоплановістю іронічного вираження: ціннісна структура іронії містить зовнішнє ствердження, внутрішнє заперечення і кінцеве ствердження, а також характеризується здатністю до двоспрямованості: на об'єкт і на себе (на суб'єкт). Така триплановість характерна лише для іронії (Петрова, 2018).

3. Висновки

Узагальнюючи проаналізовані підходи, можна дати наступне визначення поняття іронії як філософсько-етичного феномена. Іронія – це форма комізму, яка виражається в емоційно-оцінному естетичному суб'єктивізованому ставленні до дійсності, характеризується триплановою структурою вираження, при відносній рівноправності цих планів, амбівалентністю, здатністю до двоспрямованості і специфічним емоційним переживанням. Як і інші форми комічного, іронія як форма критики об'єкта ґрунтується на певному уявленні про ідеал, про вищу гармонію (Петрова, 2018).

Тобто оцінка іронії і її сприйняття як комічного залежить в більшій мірі від способу і ситуації її вживання (включаючи і невербальні прояви), і від того, на кого вона спрямована. Тому іронія – це особливий засіб комізму, який може мати різноманітну зворотню реакцію – від сміху, до образи і обурення. Градус вираженості цієї реакції залежить не тільки від наявності або відсутності почуття гумору у слухача, бо, скоріше за все, і інші риси особистості слухача / читача відіграють в цьому не останню роль.

Отже, іронія – це складне і суперечливе явище. У соціальній свідомості, з точки зору норм і правил поведінки, за нею закріпився негативний образ. У той же час вона дуже приваблива для людей і приносить велике задоволення тим, хто її використовує.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ
(REFERENCES)

- Arutiunova, N. D. (2007). Esteticheskii i antiesteticheskyi aspekty komizma. *Lohycheskii analiz yazyka. Yazykovye mekhanizmy komizma*. M. : Yzdatelstvo «Indryk». 5–17.
- Arutiunova, N. D. (2007). *Logicheskii analiz yazyka. Yazykovye mehanizmy komizma*. M. : Izdatelstvo «Indrik».
- Biletska, O. O. (2016). Ironiia yak fenomen kultury. *Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti*. 17. 25–34.
- Ermakova, O. P. (2007). Ironiya – lozh – shutka. *Logicheskii analiz yazyka. Yazykovye mehanizmy komizma*. M. : Izdatelstvo «Indrik». 219–229.
- Kalyta, O. M. (2013). *Zasoby ironii v malii prozi*. Monohrafiia. K. : Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova.
- Petrova, O. G. (2016). *Ironiya i raznyie typy komicheskogo v hudozhestvennom tekste*.
- Shatunovskiy, I. B. (2007). Ironiya i ee vidyi. *Logicheskii analiz yazyka. Yazykovye mehanizmy komizma*. M. : Izdatelstvo «Indrik». 340–372.
- Vorob'eva, K. A. (2007). Spetsifika ironii sredi drugih yazykovyih sredstv komizma. *Logicheskii analiz yazyka. Yazykovye mehanizmy komizma*. M. : Izdatelstvo «Indrik». 201–206.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2019

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.4

УДК 811.112.2-11

ORCID ID:

© О. С. Джеріх

(м. Вінниця)

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ ГІПОКОНЦЕПТУ «НЕПРИРОДНА СМЕРТЬ» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті досліджуються фрагменти німецької мовної та когнітивної картини світу, яка відображає роль універсального гіпоконцепту «Неприродна смерть» та особливості його сприйняття німецькомовним суспільством. На підставі аналізу лексичних та фразеологічних одиниць, які репрезентують гіпоконцепт, було проведено класифікацію за допомогою компонентного аналізу та виявлено неоднорідність досліджуваного гіпоконцепту. У ході аналізу емпіричного матеріалу було встановлено, що неприродна смерть вербалізується у мовній площині в лексико-фразеологічних одиницях, які можна об'єднати за спільними семантичними компонентами в групи «вбивство», «самогубство» та «нещасний випадок». Також були виявлені диференційні семи, що дозволило більш детально охарактеризувати групу «вбивство», взявши до уваги такі параметри, як мета вбивства, масовість, методи та способи здійснення злочину. Проведене дослідження засвідчило, що більшість мовних засобів, які репрезентують поняття самогубства в німецькій мові, представлена за допомогою категорії рефлексивності.

Слід відзначити, що аналіз лексикографічних джерел уможливив побудувати номінативне поле та охарактеризувати актуалізацію гіпоконцепту «Неприродна смерть» за такими ознаками, як методи, мета, масовість навмисного вбивства, методи та види самогубства та нещасних випадків. Щільність номінативного поля засвідчує значущість цього концепту в німецькому лінгвопросторі та вказує на небайдужість німецького етносу щодо виявів насильства. Наявні також фразеологічні та лексичні одиниці у ролі евфемізмів, до яких зазвичай вдаються носії німецької мови при зверненні до таких явищ, як злочинність, вбивство, смерть, моральні та фізичні вади.

Ключові слова: гіпоконцепт, когнітивна картина світу, номінативне поле, лінгвопростір, категорія рефлексивності.

Olena Dzherikh *STRUCTURAL PECULIARITIES OF LEXICO-PHRASEOLOGICAL FIELD OF HYPOCONCEPT 'UNNATURAL DEATH' IN MODERN GERMAN*

Abstract. The paper under consideration investigates the fragments of German linguistic and cognitive picture of the world, which reflects the role of the universal hypoconcept 'Unnatural death' and the peculiarities of its perception by the German-speaking society. On the basis of the analysis of lexical and phraseological units representing the researched hypoconcept, the classification has been developed using the component analysis, the heterogeneity of the investigated hypoconcept has been revealed. Empirical research shows that unnatural death is objectivated in the language by means of lexical and phraseological units which can be grouped into «murder», «suicide», and «accident» on the basis of common semantic components. The differential semantic components have also been singled out which allowed to characterize the group «murder» more precisely considering such aspects as the aim of murder, mass character, methods and ways of committing a crime. The conducted research demonstrates that most lexemes which represent the notion of suicide in the German language are distinguished by the category of reflexivity.

The analysis of lexicographic sources makes it possible to construct a nominative field and to characterize the actualization of the hypoconcept 'Unnatural death' by such categories as methods, purpose,

mass character of intentional murder, methods and types of suicide and accidents. The density of the nominative field proves the significance of this phenomenon in the German linguistic picture of the world and indicates the indifference of the German people towards the manifestation of violence. Phraseological and lexical units used as euphemisms commonly refer to such phenomena as crime, murder, death, moral and physical disabilities.

Key words: hypoconcept, cognitive picture of the world, nominative field, linguocultural space, category of reflexivity.

1. Вступ

У сучасному мовознавстві спостерігається зацікавлення аналізом та комплексним вивченням як національно-специфічних, так і універсальних для всього людства, базових концептів. До однієї з таких універсалій відносять гіпоконцепт «Неприродна смерть», який тісно пов'язаний з психічними якостями індивідів та суспільства в цілому, насиллям і злочинністю зокрема, та характеризується високою номінативною щільністю. Під номінативною щільністю услід за сучасними вченими розуміємо «деталізацію позначуваного фрагмента реальності, множинне варіативне позначення та його складні смислові відтінки» (Карасик, 2004, с. 112). Лінгвістичний опис будь-якого концепту вимагає характеристики його номінативного поля як сукупності мовних засобів, які вербалізують концепт в певний період розвитку суспільства. (Попова, Стернін, 2007, с. 47) Як справедливо відзначає Д. С. Ліхачов, концептосфера кожного народу, передовсім, залежить від її культури, стану науки, фольклору, літератури, історичного досвіду та релігії (Лихачев, 2003, с. 7). Численні дослідження в межах лінгвокультурологічного підходу спрямовані на репрезентацію знань про предмети, явища, процеси тощо за умови комплексного підходу до вивчення мови, свідомості і культури певної мовної спільноти.

Досліджуваний гіпоконцепт розглядається як складова частина концепту «Смерть» вітчизняними (Р. Каракевич, С. С. Тронько, А. А. Осипова, Л. В. Федорюк) і іноземними (Joanna Szczek, Katrin Schwarz, Dagmar Schmauks) ученими. Зокрема розглянуто актуалізацію вказаного концепту на фактичному матеріалі фразеологічних, лексичних, пареміологічних одиниць різноструктурних мов у художньому та публіцистичному дискурсах, а також шляхом проведення вільного або спрямованого асоціативного експерименту. Н. С. Шафіков аналізує процесуальні одиниці та дієслівні фразеологізми, які відносяться до семантичного поля «Смерть», на матеріалі французької мови. С. І. Дербеньова досліджує когнітивно-авторський концепт «Смерть» у ліричній творчості Г. Бенна, визначаючи змістові, оцінні й образні компоненти концепту. Н. А. Колкова розкриває особливості вказаного концепту, аналізуючи пареміологічний фонд російської мови.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю структурування лексико-фразеологічного поля «Неприродна смерть», яке віддзеркалює особливості культури, історії, світосприйняття, а також етичні та моральні домінанти німецького народу, через відсутність комплексного підходу до вивчення та класифікації лексичних і фразеологічних номінантів досліджуваного фрагменту німецькомовної картини світу.

Мета статті полягає у побудові та висвітленні семантико-когнітивних особливостей лексико-фразеологічного поля «Неприродна смерть» у німецькомовному просторі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких наукових завдань:

- проаналізувати гіпоконцепт «Неприродна смерть» для виявлення його сутнісних характеристик;

- експлікувати структуру досліджуваного гіпоконцепту на основі проведення компонентного аналізу;
- створити класифікацію та встановити особливості лексико-фразеологічного поля гіпоконцепту «неприродна смерть» у німецькомовному просторі.

Об'єкт дослідження складають лексичні та фразеологічні засоби, в яких втілюється уявлення німців про гіпоконцепт «Неприродна смерть».

Предмет – семантико-когнітивні особливості лексико-фразеологічного поля «Неприродна смерть» у німецькій мовній картині світу.

Матеріалом дослідження слугують лексичні та фразеологічні одиниці гіпоконцепту «Неприродна смерть», отримані методом суцільної вибірки з тлумачних, синонімічних, фразеологічних та енциклопедичних словників німецької мови.

Для побудови номінативного поля необхідно виявити прямі номінації концепту, які включають в себе ключове слово та його синоніми. Для встановлення периферії здійснюється побудова лексико-фразеологічного поля досліджуваного концепту, дериваційного поля ключового слова, аналіз пареміологічного складу, художніх, публіцистичних та фахових текстів, а також проведення асоціативного експерименту. Як слушно підкреслюють дослідники З. Попова та І. Стернін, способи репрезентації концептів у мовному середовищі представлені лексемами і фраземами, вільними словосполученнями, прислів'ями та приказками, а також текстами різної тематичної спрямованості.

Лінгвістка М. Скаб відносить до складу номінативного поля, окрім прямих номінацій концепту, похідні та метафоричні номінації, оказіональні синоніми, фразеологічні одиниці, паремії (прислів'я та приказки), які в найбільш повній мірі виражають його основний зміст (Скаб, 2008, с. 129). Важливо наголосити на тому, що номінативне поле включає в себе мовні одиниці різних частин мови, в чому полягає його відмінність від лексико-семантичної групи, синонімічних рядів, лексико-фразеологічного поля.

2. Виклад основного матеріалу

У статті досліджується лексико-фразеологічне поле гіпоконцепту «Неприродна смерть», тобто встановлення, опис та аналіз синонімів та антонімів ключового слова, визначення його гіпероніма й співгіпонімів. На цьому етапі спостерігаються різноманітні об'єднання слів та словосполучень, що базуються на парадигматичних зв'язках. Парадигматичні відношення в лексико-семантичній системі – відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їх значень (Кочерган, 2006, с. 45). Як зауважує Ю. М. Караулов, в структурі ЛФП «перехрещуються головні проблеми лексикології – проблеми синонімії, антонімії, полісемії, проблема співвідношення слова і поняття». А. Е. Гусева дає таке визначення ЛФП: «сукупність лексичних та фразеологічних одиниць, об'єднаних однією спільною семантичною ідеєю, які характеризуються певними системними відносинами та стилістичною неоднорідністю» (Гусева, 2008, с. 116). Лексична система будь-якої мови – це найбільш мобільний пласт, який постійно зазнає змін, на що впливають як лінгвістичні, так і позамовні фактори. Переважна більшість фразеологізмів з'явилася у результаті спостереження за навколишньою дійсністю, у якій функціонує той чи той народ, а також історичними, культурними, суспільними процесами та морально-етичними нормами. Формуючись в межах певного культурного середовища, саме фразеологічні одиниці відображають національне бачення світу, історію народу, його культуру та побут, а також матеріальне й духовне життя мовної спільноти.

Ієрархічність структури ЛФП базується на виділенні лексичного ядра, тобто центральної лексеми або групи лексем-синонімів, і периферії. Отже, лексико-фразеологічне поле включає в себе лексичні та фразеологічні одиниці, що поєднуються за семантичним критерієм та представляють у мові певні явища дійсності.

Виявлення ключового слова-репрезентанта та його синонімів призводить до виявлення ядра концепту. Ядро концепту «Неприродна смерть» у німецькій лінгвокультурі утворюють такі синонімічні та однокореневі лексичні одиниці: нім. *töten* 'жорстоко позбавити життя', *ermorden* 'навмисно вбити', *umbringen* 'позбавити к-н. життя', *gemordet* 'вбитий навмисно', *getötet* 'вбитий'. Вищевказані дієслова *töten*, *ermorden*, *umbringen* репрезентують інваріативне значення – «процес припинення життєдіяльності та перехід зі стану буття до стану небуття в результаті дій третіх осіб», причому в них фіксуються диференційні ознаки одного й того ж поняття.

Кожне з цих дієслів відрізняється сферою використання та різними відтінками значення. *Töten* передає найбільш загальне значення позбавлення життя і може застосовуватися не лише щодо людини, а й також відносно тварин, рослин, тощо. *Massive Abholzung tötet den Regenwald.* – Масова вирубка дерев вбиває тропічний ліс.

Для позначення навмисного вбивства людини використовується лексема *ermorden*: *Er wurde von den Einbrechern in seinem Haus ermordet.* – Його вбили грабіжники в його будинку.

Німецьке дієслово *umbringen* описує як навмисне, так і ненавмисне вбивство та використовується на позначення позбавлення життя лише людини: *Sie hat ihn aus Eifersucht umgebracht.* – Вона його вбила через ревності.

У танатології, яка вивчає стан організму на останньому етапі патологічного процесу, виділяють дві категорії обставин смерті: природну та насильницьку.

Аналіз словникових дефініцій ключового слова дає змогу виділити змістовний мінімум концепту. Згідно з визначенням у медичній енциклопедії, під насильницькою смертю розуміють смерть у результаті нищівного зовнішнього впливу на організм, тобто закінчення життєдіяльності організму може настати внаслідок асфіксії, використання вогнепальної зброї, отруйних речовин, нанесення механічних ушкоджень, тощо. За родом насильницька смерть поділяється на вбивство, самогубство та смерть від нещасного випадку.

Мікрополе, об'єднане спільною семою «насильницька смерть», вирізняється певною структурою та вербалізується в сучасній німецькій мові як лексичними, так і фразеологічними засобами, наприклад, *erstechen* 'заколоти, зарізати', *zusammenschießen* 'застрелити', *j-m das Licht ausblasen* 'відправити к-н. на той світ', *j-m den Kragen umdrehen* 'скрутити к-н. шию'.

Компонентний аналіз дозволив охарактеризувати відносини одиниць ЛФП один до одного та особливості їхнього об'єднання в парадигматичні групи. Лінгвістка І. М. Кобозева дає таке визначення компонентного аналізу: "Компонентний аналіз лексичного значення – це представлення значень слова у вигляді комбінації елементарних компонентів смислу" (Кобозева, 2000, с. 109).

Компонентний та дескриптивний аналізи дефініцій, наведених у тлумачних словниках, вважаються невід'ємним етапом у дослідженні структури концепту, оскільки саме у словникових дефініціях відображається унікальне сприйняття мовною спільнотою навколишньої дійсності.

Семантичні ознаки щодо функції, яку вони виконують при формуванні взаємопов'язаних значень, можуть бути двох типів: виступають як розпізнавальний фактор значень слова

семантичної групи, або, навпаки, об'єднують слова у спільну групу. Як наслідок, виокремлюємо диференційні та інтеграційні семантичні ознаки.

Диференційні ознаки виявляються на підставі протиставлення слів, які належать до складу певної семантичної групи або поля. Наприклад, у рамках семантичного поля «неприродна смерть» можна виділити такі диференційні ознаки, як вбивство, нещасний випадок та самогубство.

У якості джерел словникових дефініцій, які містять відомості про семну структуру мовних одиниць були використані тлумачний словник німецької мови Duden та фразеологічний словник під редакцією Л. Е. Біновича.

У ході дослідження та аналізу фактичного матеріалу виявлено, що мікрополе «неприродна смерть» є неоднорідним та включає в себе декілька окремих груп, а саме «навмисне вбивство», «самогубство» та «нещасний випадок».

1. Група зі спільною семою «навмисне вбивство», в якій суб'єкт та об'єкт неприродної смерті не співпадають, є багаточисельною в німецькій мові та вербалізується за допомогою лексем: *j-n zu seinen Ahnen senden* 'відправити к-н. до праотців', *schwarzschlachten* 'нелегально забивати худобу', *kaltmachen* 'вбити, прикінчити', *j-m den Kopf vor die Füße legen* 'відрубати к-н. голову, букв. покласти к-н. голову перед ногами'.

У межах виділеної групи за допомогою компонентного аналізу були виокремлені мовні засоби, які містять диференційні семи та вказують на різні методи, способи та середовище вбивства.

1.1 Підгрупа, яка містить у своєму складі диференційні засоби, що описують певні методи вбивства, а саме:

1) за допомогою зброї: *abballern* 'застрелити (розм.)', *wegpusten* 'застрелити револьвером', *j-n über den Haufen schießen* 'розстріляти, букв. стріляти в когось через кучу', *eine blaue Bohne ins Fell schieben* 'всадити кулю в чоло, букв. всадити зелений біб у шкіру';

2) за допомогою колючих та ріжучих інструментів: *erstechen* 'заколоти', *erdolchen* 'вбити кинжалом', *über die Klinge springen lassen* 'заколоти шпагою';

3) за допомогою введення отрути в організм: *vergasen* 'отруїти газом', *vergiften* 'отруїти', *die Vergiftung* 'отруєння';

4) нанесенням важких тілесних ушкоджень: *niederstrecken* 'вбити через нанесення тяжких ударів', *erschlagen* 'вбити після нанесення одного або кількох ударів', *j-n mausetot schlagen* 'убити, букв. ударити так, щоб хтось став мертвим', *j-m den Hals umdrehen* 'скрутити шию';

5) за допомогою перекриття дихальних шляхів: *erwürgen* 'вбити, здавлюючи горло', *ersticken* 'вбити за допомогою перекриття доступу до кисню';

6) через смертну кару: *exekutieren* 'стратити', *strangulieren* 'стратити на 'шибениці', *an den Galgen bringen* 'відправляти на шибеницю', *mit des Seilers Tochter Hochzeit halten* 'бути повішеним, букв. одружитися з дочкою канатного майстра', *der Flammentod* 'спалення, смерть у вогнищі', *verbrennen* 'спалювати'. Фразема *über die Klinge springen lassen* 'вбивати' за часів смертної кари використовувалась у значенні «обезголовлювати, відтяти голову мечем».

7) немарковані мовні засоби за методом вбивства: *j-n aus dem Weg räumen* 'прибрати к-н. з дороги', *hinmorden* 'вбивати', *das Blutvergießen* 'кровопролиття', *j-n ins Jenseits schicken* 'відправити к-н. на той світ', *j-n in den Hades schicken* 'вбити к-н., букв. відправити к-н. у Гадес', де під Гадесом розуміється підземне царство бога Аїда, до якого потрапляють померлі. У фра-

земі *j-n um die Ecke bringen* ‘вбити когось, букв. занести кого-небудь за ріг’ *die Ecke*, яке в сучасній німецькій мові позначає ‘ріг, кут’, раніше мало значення ‘лезо, клинок’, що й лягло в основу фразеологізму.

Цікавим є походження фразеологізму *jemandem den Lebensfaden durchschneiden* ‘букв. перерізати к-н. нитку життя’, що бере свій початок ще в грецькій та римській міфологіях. Згідно з міфами, мойри (парки), які вважалися богинями долі, пряли нитку життя для кожної людини, та коли вони перерізували цю нитку, уривалося життя людини. У фраземі *j-m das Lebenslicht ausblasen* ‘вбивати, букв. задувати к-н. життєве світло’ німці, як і багато інших народів, асоціюють смерть із згасанням світла та темрявою, а позбавлення життя – із «задуванням» світла або свічки: *j-m die Kerze auspusten / ausblasen* ‘відправити на той світ, букв. задути кому-небудь свічку’.

У сучасній німецькій мові фразеологізм *den Garaus machen* використовується у значенні ‘прикінчити кого-небудь, покласти кінець’, та в 15 столітті лексема *der Garaus* була синонімічною до *das Tagesende* ‘кінець робочого дня’ та символізувала закриття міських воріт в таких містах, як Нюрнберг та Регенсбург, пізніше набула значення *das Ende* ‘кінець’, що лежить в основі цієї фраземи.

Низка фразеологічних зворотів містить у своєму складі соматизми, тобто компоненти, які позначають частини тіла людини або тварини: *j-m den Hals umdrehen* ‘скрутити комусь шию’, *Blut an den Händen kleben / haben* ‘мати руки в крові’, *einen Kopf kürzer machen* ‘відрубати кому-небудь голову, букв. зробити кого-небудь на голову коротшим’, *j-m den Kopf vor die Füße legen* ‘обезголовити, букв. покласти чийось голову перед ногами’, *j-n auf die Haut legen* ‘вбити, букв. покласти кого-небудь на шкіру’, *die Schlinge um den Hals legen* ‘повісити, букв. покласти петлю навколо шиї’, *das Genick brechen* ‘скрутити шию, букв. зламати потилицю’.

Той факт, що мерці з фізіологічної точки зору не можуть розмовляти, закладено в основу таких метафоричних переносів: *still machen* ‘букв. зробити кого-небудь тихим’, *stumm machen* ‘зробити кого-небудь німим’, *zum Schweigen bringen* ‘букв. змусити замовкнути’.

Утворення евфемістичних одиниць *das letzte Brot backen / geben* ‘вбити, букв. спекти, дати кому-небудь останній хліб’, *j-m vom Brote helfen* ‘віроломно вбити кого-небудь’ можна пояснити тим, що хліб є одним з найважливіших засобів існування людини та раніше був останнім прийомом їжі перед стратою.

1.2 Підгрупа «Мета вбивства» актуалізується у мові за допомогою лексем та виразів, які вказують на ціль, з якою був вчинений злочин:

1) з метою помсти: *lynchen* ‘влаштувати самосуд, влаштувати суд Лінча’, *die Feme* ‘самосуд’;

2) з метою покарання: *hinrichten* ‘страчувати’, *guillotiniieren* ‘страчувати на гільйотині’, *das Todesurteil* ‘смертний вирок’;

3) з метою позбавлення від страждань: *der Gnadentod* ‘евтаназія, букв. милосердна смерть’, *die Euthanasie* ‘евтаназія’, *einschläfern* ‘усипляти’, *die Sterbehilfe* ‘евтаназія, букв. допомога в смерті’, *j-m den Gnadestof geben* ‘вбити з метою позбавлення від страждань, букв. дати кому-небудь милосердний удар’;

4) з метою проведення ритуальних обрядів: *j-n opfern* ‘приносити к-н. у жертву’, *j-n darangeben* ‘приносити к-н. у жертву’, *die Opferdarbringung* ‘жертвоприношення’.

1.3 Для масового вбивства характерними є такі ознаки, як позбавлення життя більше ніж двох осіб в рамках одного проміжку часу в територіальній близькості. Масове винищення людей є тяжким порушенням прав людини, за яке передбачено найвищу міру покарання.

Досліджувана підгрупа представлена в німецькій мові наступними мовними засобами: *massakrieren* 'жорстоко вбити велику кількість людей', *ausradieren* 'знищувати великими масштабами', *die Ausmerzung* 'повне винищення', *Köpfe rollen lassen* 'обезголовлювати, страчувати людей', *ein Blutbad anrichten* 'вчинити розправу, букв. вчинити криваву баню'.

До масового вбивства також відносять винищення окремих груп людей або цілих народів за релігійними, національними, етнічними, гендерними та іншими ознаками: *der Holocaust* 'масове знищення євреїв у Німеччині за часів Другої світової війни', *der Demozid* 'масове знищення народу з боку влади', *der Genderzid* 'масове вбивство людей за ознаками статі', *das Autodafé* 'публічне спалення еретиків на вогнищі', *der Gerontozid* 'вбивство людей похилого віку'. В історії геронтоцид зустрічався у практиці стародавніх германців, північноамериканських індіанців, аборигенів, готтентотів, тощо.

1.4 До підгрупи «Вбивство певного організму» ввійшли мовні засоби, які містять у своєму семантичному складі вказівку на об'єкт, який підлягає знищенню, причому об'єктами, окрім людського організму, можуть виступати тварини, рослини або плід.

Під час дослідження було виявлено ряд лексем, які описують певний метод вбивства тварин: *abbalgen* 'вбити тварину та зняти з неї шкуру', *schlachten* 'забивати худобу', *erlegen* 'вбивати тварину за допомогою рушниць', *wildern* 'займатися браконьєрством'.

У німецькомовному просторі вважається, що, оскільки ембріон або плід ще не є повноцінно розвиненим організмом, то такі вербалізатори, як *abtreiben* 'видаляти ембріон з організму з метою переривання вагітності', *abdasseln* 'вбити личинки овода', *das Abee* 'переривання вагітності' не можна вважати навмисним вбивством людини або тварини.

У разі, якщо об'єктами знищення постають рослини, застосовується низка мовних засобів: *entkrauten* 'виривати бур'ян', *ausrotten* 'повністю знищувати, виривати з коренем', *entwurzeln* 'виривати рослини з коренем', *die Ausrodung* 'виривання з коренем, викорчування', які відображають як викорчування бур'янів, так і знищення дерев, кущів, тощо заради економічної вигоди.

2. Група лексем зі спільним семантичним компонентом «самогубство», позначає умисне позбавлення самого себе життєдіяльності та перехід до стану небуття.

У німецькому мовному просторі на позначення загибелі від власної руки застосовуються як власне німецькі терміни *die Selbsttötung*, *der Freitod*, *der Selbstmord*, *die Selbstentleibung*, *die Selbstvernichtung*, так і запозичення *der Suizid* 'суїцид', *die Apokarterese* 'самогубство шляхом відмови від їжі', *das Harakiri* 'японське ритуальне самогубство, здійснене методом розсікання живота', *das Seppuku* 'японське ритуальне самогубство шляхом розсікання живота мечем'. Перший компонент в німецьких композитах на позначення суїциду *Selbst-* 'само-' підкреслює, що дія відбувається без втручання третіх осіб, у той час як другі компоненти *-tötung* 'вбивання', *-mord* 'вбивство', *-entleibung* 'позбавлення життя', *-vernichtung* 'знищення' вказують на неприродний спосіб завершення життєдіяльності організму.

До найбільш поширених методів позбавлення себе життя відносять:

2.1 самогубство за допомогою зброї: *sich erschießen* 'застрелитися', *sich eine Kugel vor den Kopf brennen* 'загнати собі кулю в лоб', *die Waffe gegen sich selber kriegen* 'букв. використати зброю проти себе';

2.2 повішення: *sich aufhängen* ‘повіситися’, *sich aufknüpfen* ‘повіситися’, *den Strick nehmen* ‘повіситися, букв. взяти зашморг для шибениці’, *zum Strick greifen* ‘повіситися, букв. хапатися за зашморг для шибениці’;

2.3 утоплення: *sich ertränken* ‘утопитися’, *ins Wasser gehen* ‘кинутися у воду, утопитися’;

2.4 самогубство шляхом приймання отрути: *den Gashahn aufdrehen* ‘отруїти себе газом, букв. відкрити газовий кран’, *sich vergiften* ‘отруїти себе’, *sich vergasen* ‘отруїти себе газом’;

2.5 немарковані мовні засоби за методом самогубства: *sich umbringen* ‘позбавити себе життя’, *sich dem irdischen Richter entziehen* ‘вчинити самогубство, букв. ухилитися від земного судді’, *sich ein Leid / ein Leids antun* ‘покінчити з собою, букв. завдати собі болю, шкоди’, *sich opfern* ‘приносити себе у жертву’, *sich selbst richten* ‘вершити суд над собою’.

Слід зауважити, що більшість дієслів, які позначають процес самогубства, є рефлексивними. У німецькій мові зворотні дієслова утворюються за допомогою додавання займенника *sich* до інфінітива, а категорія рефлексивності в граматиці свідчить про те, що суб’єкт самотійно виконує ту чи іншу дію.

Через те, що людина добровільно обирає смерть та чинить самогубство власними руками, деякі фразеологізми містять у своєму складі соматизм *die Hand* ‘рука’: *von eigener Hand sterben* ‘загинути від власної руки’, *Hand an sich legen* ‘накласти на себе руки’.

У наведених нижче фразеологічних одиницях наголошується на закінченні життєвого шляху на цьому світі, яке людина обирає сама: *mit dem Leben abgeschlossen haben* ‘покінчити з життям’, *mit dem Leben sühnen* ‘поплатитися життям’, *sich das Leben nehmen* ‘позбавити себе життя’.

3. До групи «нещасний випадок» увійшли лексичні одиниці, що позначають процес або перебіг подій, в результаті яких людина зазнала фізичних ушкоджень, що стало причиною смерті: *verunglücken* ‘загинути від нещасного випадку’, *verunfallen* ‘постраждати, загинути від нещасного випадку’, *der Badeunfall* ‘нещасний випадок у воді’.

Серед найбільш розповсюджених нещасних випадків виділяють авто- та авіакатастрофи (*überfahren werden* ‘бути збитим’, *totfahren* ‘збити насмерть’, *j-n über den Haufen fahren* ‘переїхати к-н., збити’, *unter die Räder kommen* ‘потрапити під колеса’), падіння з висоти з настанням летального випадку (*totfallen* ‘загинути в результаті падіння з висоти’, *abstürzen* ‘розбитися при падінні’).

Нещасний випадок може досягти людину в горах, у воді або на полюванні, що в німецькій мові вербалізується такими мовними засобами: *den weißen Tod finden* ‘померти в горах, серед снігу і льоду’, *ertrinken* ‘утонути’, *zerfressen werden* ‘бути з’їденим дикими тваринами’. *Der weiße Tod* буквально позначає ‘білу смерть’ та являє собою метафоричний перенос за схожістю кольору.

Низка фразеологічних зворотів актуалізує значення «загибель у воді в якості нещасного випадку»: *den Wassertod sterben* ‘букв. померти у воді’, *ein feuchtes Grab finden* ‘букв. знайти вологу могилу’, *sein Grab in den Wellen finden* ‘букв. знайти могилу у хвилях’, *in den Fluten begraben sein* ‘букв. бути похованим у повені’.

Дослідження гіпоконцепту «Неприродна смерть» уможливило виявити суб’єкт та об’єкт смерті. Під суб’єктом смерті мається на увазі особа, яка позбавила життя іншу особу з певних причин, тобто інтегральним семантичним компонентом є «особа X, яка спричинила смерть особи Y».

У німецькій юриспруденції розрізняють два основні терміни на позначення особи, яка позбавила життя іншу людину: *der Totschläger* 'той, хто вчинив ненавмисне вбивство, не мав низинних спонукань або знаходився у стані афекту' та *der Mörder* 'той, хто навмисно вчинив убивство, керуючись низькими мотивами'.

Більшість лексем в цій групі складають композити – складні слова, які утворюються у результаті поєднання двох або більше основ та набувають граматичних і семантичних ознак одного слова, причому останнім компонентом є іменник чоловічого роду -*mörder*: *der Massenmörder* 'масовий убивця', *der Frauenmörder* 'дружиновбивця', *der Serienmörder* 'серійний убивця', *der Meuchelmörder* 'підступний вбивця', *der Raubmörder* 'вбивця, який має на меті пограбування', *der Lustmörder* 'вбивця, що вчинив злочин на сексуальному ґрунті'. З точки зору словотворення наведені приклади належать до детермінативних композитів, під якими маються на увазі складні слова, в яких перший компонент визначає другий, який, у свою чергу, надає загальну морфологічну і категоріальну характеристику утвореної лексеми. Саме в перших компонентах міститься додаткова інформація про характер, мету або обставини вбивства.

У ході аналізу цієї групи застосовувався компонентний аналіз, який дав змогу виділити інтегральну сему – «вбивця» та диференційні компоненти, представлені в наступних моделях:

- «суб'єкт смерті» + «спосіб дії»: *der Würger* 'той, хто спричиняє смерть душінням', *der Schütze* 'той, хто вбиває пострілом', *der Amokläufer* 'несамовитий, лютий вбивця', *der Messerstecher* 'той, хто починає сварку та наносить удар ножем'.

- «суб'єкт смерті» + «об'єкт, на який спрямована дія»: *der Frauenmörder* 'дружиновбивця', *der Blaubart* 'Синя Борода, дружиновбивця', *der Schlachter* 'той, хто забиває тварин', *der Vatermörder* 'батьковбивця', *der Kindermörder* 'дітовбивця'. Цікавим постає походження лексеми *der Blaubart* – вигаданої фігури, головного персонажа однойменної казки Шарля Перро. Письменник зображує Синю Бороду вбивцею багатьох своїх дружин, що й стало основою метонімічного переносу та набуття переносного значення «дружиновбивця».

- «суб'єкт смерті» + «масовість»: *der Massenmörder* 'масовий вбивця', *der Attentäter* 'терорист', *der Selbstmordattentäter* 'терорист-смертник', *der Selbstmordbomber* 'терорист-смертник'. Два останні приклади ідентифікують особу, яка не лише стає причиною масовою гибелі людей, а й вчиняє самогубство, переважно з релігійних причин.

- «суб'єкт смерті» + «мета дії»: *der Raubmörder* 'особа, яка вчиняє вбивство з метою пограбування', *Rachemörder* 'особа, які вчиняє вбивство з метою помсти';

- «суб'єкт смерті» + «виконання обов'язку»: *der Henker* 'кат', *die Engelmacherin* 'акушерка, яка незаконно проводить аборти', *der Bravo* 'найомний вбивця', *der Scharfrichter* 'кат'. До цієї групи відносять осіб, які навмисно вчиняють вбивство у ході виконання наказу, службового обов'язку або робочого завдання.

- «суб'єкт смерті» + «самогубство»: *der Selbstmörder* 'чоловік, який вчинив самогубство', *der Suizident* 'чоловік, який вчинив суїцид', *die Suizidentin* 'жінка, яка вчинила суїцид'. До цієї групи увійшли іменники, що позначають особи, які одночасно є об'єктами та суб'єктами вбивства.

Варто відзначити, що при позначенні осіб жіночого роду, які вчинили вбивство, в німецькій мові з огляду на добре розвинену дериваційну систему, лексеми утворюються за допомогою додавання суфікса *-in* до відповідного іменника чоловічого роду, що свідчить про увагу німецького етносу до гендерного розмежування: *der Würger* 'той, хто спричиняє смерть

душінням' – *die Würgerin* 'жінка, яка спричиняє смерть душінням', *der Serienmörder* 'серійний вбивця' – *die Serienmörderin* 'серійний вбивця-жінка', *der Totschläger* 'той, хто вчинив ненавмисне вбивство' – *der Totschlägerin* 'жінка, яка вчинила ненавмисне вбивство'.

Під об'єктом смерті розуміється біологічний організм, що припинив своє існування, незалежно від причин припинення життєдіяльності. Оскільки людина або тварина може померти природною смертю, наприклад від хвороби або старості, або насильницькою – в результаті вбивства, розрізняють два види об'єктів смерті.

1. Об'єкт природної смерті, який в німецькій мові вербалізується в таких лексемах: *die Totgeborene* 'особа жіночої статі, що була народжена мертвою', *der Sterbende* 'чоловік, який помирає', *der Verstorbene* 'чоловік, який помер'.

2. Об'єкт насильницької смерті, представлений такими іменниками та прикметниками, як *totgeschlagen* 'забитий насмерть', *der Ermordete* 'вбитий чоловік', *der Geschossene* 'застрелений чоловік'. Доречно зауважити, що іменники, які входять у досліджувану групу, є похідними від однокоренових дієслів та розрізняються за родом: *schießen* 'стріляти' – *geschossen* 'застрелений' (дієприкметник минулого часу) – *der Geschossene* 'особа чоловічої статі, що була застрелена' – *die Geschossene* 'особа жіночої статі, що була застрелена'. У випадках, коли мова йде про забиту худобу, використовують лексеми *das Schlachtvieh* 'худоба, яку вбивають заради виробництва продуктів харчування', *das Schlachtvieh* 'тварина, яку вбивають заради виробництва продуктів харчування'. До цієї групи доречно віднести лексеми, які позначають особи, які перебувають на грані смерті: *der Armesünder* 'особа, яку приговорили до смертної кари', *der Hinzurichtende* 'особа, яку мають страчувати', *das Kanonenfutter* 'гарматне м'ясо'.

У німецькій мові наявні також лексеми, які в своєму значенні не вміщують семантичного компоненту щодо характеру смерті об'єкта: *tot* 'мертвий', *der Leichnam* 'тіло мертвої людини', *die Leiche* 'тіло мертвої людини або тварини', *das Aas* 'тіло мертвої тварини'. Низка лексем та евфемістичних замін належать до високого стилю: *der Verewigte* 'увічнений', *der Heimgegangene* 'померлий, букв. той, що пішов додому', *der Entschlafene* 'покійний, букв. той, що уснув', *der Dahingeschiedene* 'померлий', *die abgeschiedene Seele* 'померла душа', *die sterbliche Hülle* 'прах, останки'.

3. Висновки

Словниковий аналіз номінантів лексико-фразеологічного поля «Неприродна смерть» дав змогу виявити такі групи, як-от: «навмисне вбивство», «самогубство» та «нешасний випадок», які є неоднорідними за своїм складом, а також групи, об'єднані інтегральною семою, зокрема «об'єкт смерті» та «суб'єкт смерті».

Найбільш продуктивною виявилась група «умисне вбивство», що підтверджує значущість цього феномену в німецькій етнокulturі та небайдужість німецького народу до виявів насильства. На підставі компонентного аналізу були виявлені диференційні семи, що уможливило охарактеризувати цю групу більш детально, взявши до уваги такі параметри, як мета вбивства, масовість, методи та способи здійснення злочину.

Вербалізатори, які ввійшли до групи «самогубство», були класифіковані за ознакою «метод позбавлення себе життя», а саме: за допомогою зброї, шляхом прийняття отрути, повішення або утоплення. Велика кількість мовних засобів, які репрезентують поняття самогубства в німецькій мові, репрезентована також за допомогою категорії рефлексивності.

Дослідження фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що більшість лексем, які позначають суб'єкта вбивства, представлена композитами, тобто складними словами, які утворюються шляхом поєднання двох або більше основ, причому останнім компонентом переважно виступає іменник *der Mörder* 'вбивця'.

Варто відзначити, що більшість іменників, які входять до груп «об'єкт смерті» та «суб'єкт смерті», утворюють бінарні опозиції за граматичною категорією роду, що є характерною рисою німецького словотвору.

Слід підкреслити, що для повної характеристики особливостей актуалізації лексико-семантичного поля «Неприродна смерть» у німецькому мовному просторі необхідне ретельне дослідження цього етно-культурного явища, зокрема на матеріалі воєнної прози ХХ–ХХІ століть, що й визначає перспективу подальших наших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (REFERENCES)

- Binovich, L. (1995). *Nemetsko-russkiy frazeologicheskiy slovar*. M. : Akvarium.
- Duden: *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*. Retrieved November 11, 2019 from <http://www.duden.de/>
- Huseva, A. (2008). *Osnovy lingvokognitivnogo modelirovaniya leksiko-frazeologicheskikh polei v nemetskom i russkom yazykah: diss ... d. filol. n. M. : Izdatel'stvo MHOU*.
- Karasik, V. (2004). *Yazykovoі krug: lichnost', kontsepty, diskurs*. M. : Gnozis.
- Karaulov, Yu. (1972). *Struktura leksiko-semanticheskogo polia. Filologicheskiye nauki*. № 1. S. 67
- Kobozeva, I. (2000). *Lingvisticheskaya semantika*. M. : Editorial URSS.
- Kocherhan, M. (2006). *Osnovy zistavnoho movoznavstva*. K. : Akademiya.
- Lihachiov, D. (1993). *Kontseptosfera russkogo yazyka. Izv. AN. Seriya literatury i yazyka*. T. 52. № 1. S. 3–9.
- Medychna entsyklopediya. Retrieved November 2, 2019 from <http://medical-enc.com.ua/>
- Popova, Z., Sternin, I. (2007). *Kontrastivnaya lingvistika*. M. : AST "Vostok – Zapad".
- Schemann, H. (2011). *Deutsche Idiomatik. Wörterbuch der deutschen Redewendungen im Kontext*. Berlin.
- Skab, M. (2008). *Zakonomirnosti kontseptualizatsiyi ta movnoyi katehoryzatsiyi sakralnoyi sfery*. Chernivtsi.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2019

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.5

УДК 81'27(811.134.2)

ORCID ID: 0000-0002-6195-636X

© I. Yu. Protsenko
(Asunción, Vinnytsia)

COMPRENSIÓN CIENTÍFICA DE LA SITUACIÓN LINGÜÍSTICA DEL PARAGUAY

Анотація. У статті розглядаються різні підходи до обґрунтування терміна «лінгвістична ситуація». Висвітлюються ключові позиції, важливі для аналізу лінгвістичної ситуації у світі загалом та у Парагваї зокрема: мова (мови) більшості, та меншості населення, демографічний та етнодемографічний потенціал мов країни; білінгвізм, мультилінгвізм, або диглосія; міжмовні контакти; валоративний аспект, або престижність використання однієї, чи іншої мови. Указані статистичні данні щодо розподілу мов у Парагваї. Виявлено демографічний та етнодемографічний аспекти іспанської мови та гуарані. З точки зору історичних, геополітичних, соціо-культурних факторів зроблено спробу виявити, чому у Парагваї мова аборигенів досягла рівня державної порівняно з іншими країнами американського континенту.

Ключові слова: лінгвістична ситуація, соціо-культурний аспект, білінгвізм, демографічна та етнодемографічна потенція мов, іспанська мова, гуарані.

Protsenko Igor *SCIENTIFIC BASIS FOR PARAGUAYAN LINGUISTIC SITUATION*

Abstract. The article pays special attention to several approaches to the definitions of the notion 'linguistic situation' revealing the key points which must be taken into consideration for the analysis of the linguistic situation in any country: the language of the majority and minority of the population in synchrony; bi- or multilingualism, or diglossia; state of linguistic assimilation, linguistic contacts; cultural and social value of the language (language prestige). From various points of view, statistical data on the distribution of indigenous languages on the one hand and Spanish on the other in Paraguay are presented. The ethnic power of the Paraguayan people and the demographic, ethnodemographic influence of the Spanish and Guaraní in the country are revealed. An attempt to explain the phenomenon of Guaraní survival is made, comparing it with other indigenous languages functioning in Paraguay. Special attention is attracted to geographical, political-economic, and socio-cultural historical factors of this phenomenon.

Key words: linguistic situation, socio-cultural aspect, bilingualism, demographic and ethnodemographic power of languages, ethnic power, Spanish, Guaraní.

El estudio de los rasgos de los signos y de los sistemas de los signos tradicionalmente pertenece al área de semiótica. Aunque hace poco que la atención se traslada a la esfera de las investigaciones sociolingüísticas. Los cambios político-económicos y culturales en la sociedad que provocan los procesos de globalización llevan a los cambios de las condiciones del funcionamiento de las lenguas que a su vez exigen la necesidad de aplicar las metodologías nuevas en análisis de ellos: Aparecen nuevos rumbos del estudio de los sistemas lingüísticos, como "paisaje lingüístico", por ejemplo, que consiste en investigación de los funcionamientos de los avisos en los edificios, en las calles, en los medios de transporte, hasta en la ropa inclusive tatuajes.

La finalidad de nuestra investigación consiste en revelar las peculiaridades del sistema lingüístico del Paraguay, analizar coexistencia de las lenguas habladas en el país, revelar la influencia de los idiomas a la vida social de los paraguayos y al revés. En primer lugar, vale la pena investigar la distribución de las lenguas dependiendo de la región, prestar atención a los factores de

auto identificación de las personas que usan el guaraní como identificador de la pertenencia étnica. Para el análisis de la situación lingüística del Paraguay es importante investigar si provoca la exfoliación social (que sin duda es notable en el país) a los conflictos lingüísticos y cambio del estatuto, las funciones o transgresiones de las lenguas en la sociedad multicultural.

El problema mencionado no es nuevo para los lingüistas, aunque en la realidad hay pocas investigaciones, dedicadas al Paraguay, por ser un país desconocido para el mundo exterior. Además, la mayoría de los estudios que llevan en el mismo país, tienen carácter antropológico.

Paraguay tradicionalmente se analiza como país bilingüe: el español y el guaraní. Pero *de facto* es el país multicultural, como consecuencia multilingüe.

En la ciudad de Pedro Juan Caballero, que se encuentra en frontera con Brasil, se puede ver una escena cuando un paraguayo se acerca a la barra y hace pedido. Los empleados le contestan en español. De repente aparece otro cliente, luzo-parlante y pide bocadillo, los camareros le contestan en portugués. Con el tiempo todos empiezan a comunicarse entre sí en guaraní. En un lapso de tiempo de pocos minutos utilizan tres lenguas diferentes con la misma fluidez y pasando de una lengua a la otra con total naturalidad. Son trilingües perfectos.

En comunidades de inmigrantes, en muchos casos, la primera lengua no es ni español, ni guaraní, sino del país de origen de ellos. Y para un paraguayo bilingüe (español-guaraní), si vive en los territorios de las comunidades nacionales de los inmigrantes, suele ser obligatorio aprender la tercera lengua, de la comunidad correspondiente. En los lugares de Alto Paraná, Caaguazú, Itapúa... los “brasiguayos” hablan el portuñol (forma coloquial de la comunicación cotidiana) que se mezcla con el guaraní o guaraní se mezcla con el portugués.

En algunos municipios del Chaco, en las comunidades alemanas, la gente junto con el español y el guaraní habla alemán en la vida cotidiana, en muchos casos se nota la mezcla con las lenguas de los aborígenes de la zona (o dialectos del guaraní).

En todas formas, la Constitución Nacional del 1992 en el Artículo 40 establece a la cooficialidad del español y guaraní “El Paraguay es un país pluricultural y bilingüe. Son idiomas oficiales el castellano y el guaraní. La ley establecerá las modalidades de utilización de uno y otro. Las lenguas indígenas, así como otras minorías, forman parte del patrimonio cultural de la Nación”.

Entonces, según la Ley Principal del país, el Paraguay se considera como un país bilingüe: español-guaraní, lo que contribuye a la investigación minuciosa de la situación lingüística propia del país, y única en el mundo en general.

Así se ve lógico analizar dos sistemas lingüísticos separados, por una parte y buscando entrelazamientos, influencias por la otra. El español paraguayo, es decir, los paraguayismos, el autor de este artículo analiza en su monografía “Situación lingüística del Paraguay. Paraguayismos en la novela “El invierno de Gunter” de Juan Manuel Marcos” (Marcos, 2013). Se hace la clasificación formal de los paraguayismos: fonéticos (fonológicos), morfológicos (morfosintácticas, morfo-lexicales), lexicales. Describe las formas del uso de paraguayismos en la vida cotidiana y en la literatura desde el punto de vista de estilística. Al guaraní están dedicadas monografías de los investigadores famosos, tales como Hedy Penner, Soledad Acosta, Malvina Segovia de la de la Universidad Católica de Asunción (Penner, 2012), Félix Guaranía (Guaranía, 2010), Leni Pane (Pane, 2014), etc.

Definición de la situación lingüística como el fenómeno socio-cultural

La situación lingüística es fenómeno complejo tanto lingüístico como social. Eso provoca varias interpretaciones del fenómeno.

Shveitser A. D. determina el fenómeno como “modelo de la distribución social y jerarquía de los sistemas socio-comunicativos y subsistemas que actúan recíprocamente dentro del área social y cultural en cualquier periodo de historia y las reglas que siguen los miembros de los colectivos lingüísticos correspondientes” (Shveitser, 1978, p. 102). Este mismo autor cita determinaciones de otros lingüistas, por ejemplo, Ch. Fergusson, A. Martinet, W. Stewart, etc. que tienen carácter formal y sus teorías están basadas en la jerarquía de las lenguas y dialectos, sin análisis profundo de intercomunicación entre ellos.

Avronin V. A., interpreta la situación lingüística como “forma de coexistencia de las lenguas y sus formas en la vida social de cada pueblo” (Avrorin, 1975, p. 5). Autor menciona tres factores obligatorias para la existencia y funcionamiento de la situación lingüística: a) condiciones sociales del funcionamiento de la lengua; b) esfera del uso de la lengua; c) forma de existencia de la lengua.

Resumiendo varias interpretaciones, determinamos **la situación lingüística** como sistema jerárquico de las lenguas (como sistemas lingüísticos) y las formas de sus existencias, formada para el tiempo actual en un territorio bajo la influencia de los factores: lingüísticos, geográficos, demográficos, sociológicos, socio-históricos, culturales, políticos, económicos, etc. Las lenguas como sistemas lingüísticos no solamente coexisten, sino actúan recíprocamente, se entrelazan, se estratifican, confirma M. M. Makovskiy (Makóvskiy, 1980, p. 69) creando **ambiente lingüístico** – una variedad de la comunidad de los seres humanos unidos entre sí con los lazos de parentesco, sociales, territoriales dentro de la cual se realiza la comunicación” (V. A. Avrorin (Avrorin, 1975, p. 5), la obra mencionada más arriba). Los ambientes lingüísticos son: familiar (cotidiano), laboral, social (común y en los grupos organizados por los intereses de la gente), regional, nacional, internacional, universal.

En la base de esta determinación V. A. Avronin (Avrorin, 1975, p. 5) define las esferas principales del funcionamiento de las lenguas (sistemas lingüísticos): comunicación cotidiana, administrativo-laboral, el trabajo de las instituciones estatales, educación, ciencia, medios de comunicación, imprenta de libros, cultura espiritual, correspondencia oficial, contactos externos (comercios, personales, orales, por escrito, comunicación internacional dentro del país y exterior, comunidad territorial, transporte, etc.

Tradicionalmente la situación lingüística se identifica con idiomas que se entienden como sistemas (sistemas lingüísticos). Es decir, en análisis prevalece el aspecto linguo-funcional, sin profundizar la parte extralingual del fenómeno.

Según la escuela de socio-lingüística checa, los factores extralinguales, que determinan la situación lingüística, están reglamentados por la situación social y comunicativa.

Los factores relevantes de la situación social (entendemos como estado actual del sistema socio-político en una determinada sociedad nacional): estatuto político-administrativo de dicha sociedad; nivel del desarrollo de las infraestructuras socio-económica y sociocultural; peculiaridades de la estructura demográfica; principios de la política nacional; pertenencia a las áreas histórico-culturales.

Situación comunicativa en la sociedad depende de la situación social y se determina por la común área comunicativa y tipos de esferas de comunicación que a su vez se diferencian por la singularidad y necesidades de la comunicación y de los comunicantes.

Tal como la situación lingüística es un complejo sistema multidimensional de los componentes que pertenecen a diferentes capas, pero entrelazados con las relaciones de causa a efecto, una de las finalidades de cualquier investigación dedicada al tema es revelar e investigar:

- la lengua de la mayoría y de la minoría de la población en sincronía;
- la potencia demográfica y etnodemográfica de los idiomas desde el punto de vista de la penetrabilidad étnica;
- bi- o multilingüismo, o diglosia;
- estado de la asimilación lingüística, contactos lingüísticos;
- características valorativas de la lengua (prestigio del idioma).

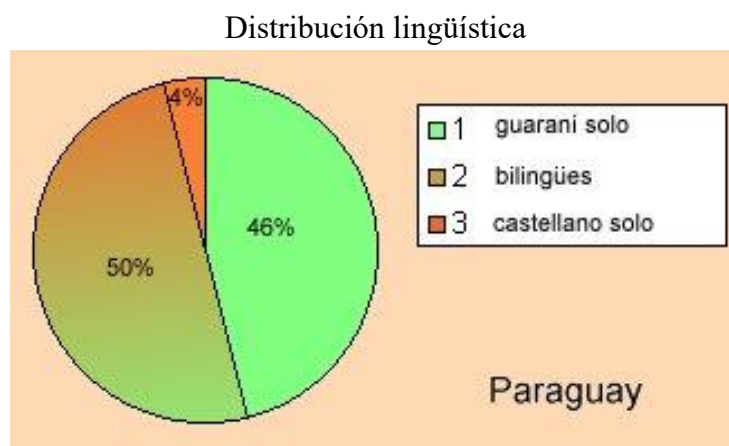
De los factores mencionados depende el grado de la estabilidad y la fuerza de la lengua y cada uno de ellos exige la investigación profunda y la explicación. En este artículo solamente marcamos los puntos claves de cada uno de ellos, prestando la atención a los primeros dos, es decir a los datos estadísticos de la distribución de las lenguas indígenas, en primer lugar, el guaraní y el español en el territorio del país.

Las lenguas de la mayoría y la minoría de la población

Los datos estadísticos sobre la población y la cantidad de gente que dominan varias lenguas son distintos, aunque no se diferencian radicalmente. El error normalmente es insignificante. Según la información de la institución Countrymeters (<https://countrymeters.info/es/Paraguay>) la población del Paraguay en el año 2019 es poco más de 7 millones de habitantes de los cuales 90 % hablan el guaraní, 87 % hablan el español. La mayoría de ellos son bilingües, sobre todo en las zonas urbanas; en cambio, en las zonas rurales tan solo 52 % de los paraguayos lo son. Mientras que el guaraní es ampliamente usado, se da al castellano un trato preferencial en el gobierno, negocios, medios de comunicación y educación (QUÉ IDIOMA).

La Figura 1 muestra la distribución lingüística.

Figura 1

Fuente: http://www.vaucanson.org/php5/espagnol/html/linguistique/lenguas_otras_america.htm

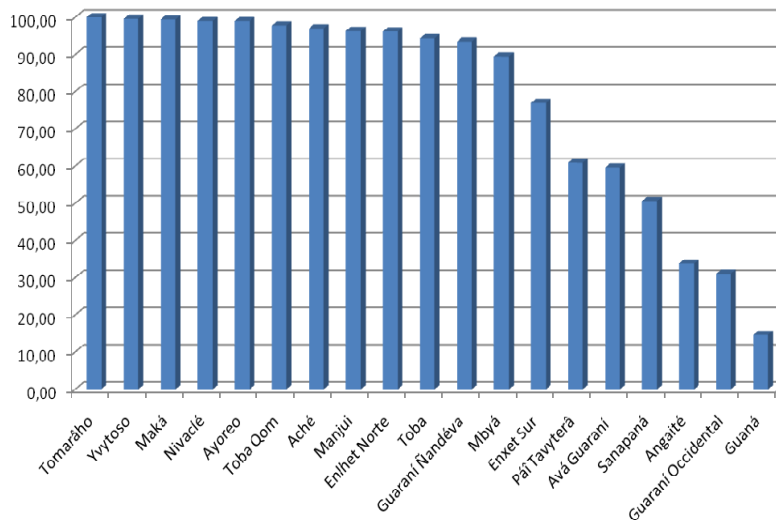
Tenemos que mencionar las lenguas de los inmigrantes más comunes de los cuales es portugués (debido al área fronteriza con Brasil), el alemán, el italiano (debido a la inmigración alemana después de la Segunda Guerra Mundial), ucraniano (debido a la migración postrevolucionaria en Rusia), coreano y japonés que se consideran como mirantes económicos.

Además, Paraguay cuenta con 20 lenguas indígenas, 16 en la Región Occidental o Chaco y 4 en la región Oriental. Algunas de ellas habladas por el 100 % de la población, otras son habladas en el porcentaje decrecientes hasta llegar a la lengua guana, que es hablada solo por el 14 % de los pobladores todos ancianos (Zanardini, 2012).

En el Grafico 1 podemos ver la distribución por porcentaje de la población que habla la lengua étnica.

Grafico 1

Porcentaje de la población que habla la lengua etnia

Fuente de las tablas y gráfico: ver antes

El Grafico muestra que en Paraguay once etnias, cuyo porcentaje de hablantes está comprendido entre el 90 y 100 por ciento; esto implica que existen comunidades hablantes y que los niños aprenden la lengua étnica como lengua materna.

Los casos más críticos son cuatro: Guaná, Guaraní Occidentales, Angaité y Sanapaná, cuyos porcentaje de hablantes varía entre el 14 y el 50 por ciento.

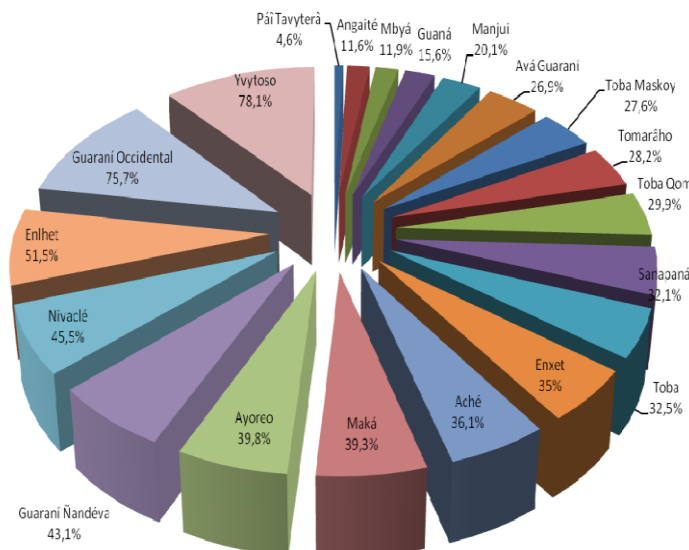
Pero, estas etnias por las necesidades actuales del político-económicas y culturales tienen que saber hablar tanto castellano como guaraní.

Figura 2 muestra la el porcentaje de hispanohablantes en las etnias minoritarias del Paraguay.

Figura 2

El porcentaje de indígenas que hablan el castellano

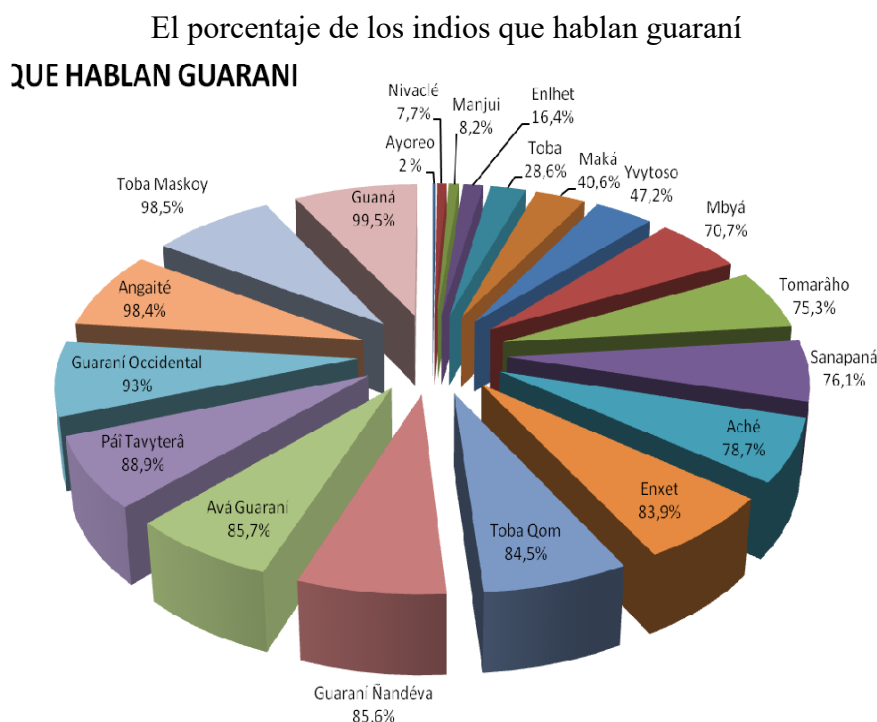
QUE HABLAN CASTELLANO

Fuente de las tablas y gráfico: ver antes.

Figura 3 muestra el porcentaje de los indios que por las necesidades de intercambios socio-económicos y culturales tienen que hablar guaraní.

Figura 3

Fuente de las tablas y gráfico: ver antes.

Así vemos que el guaraní (*avañe'ẽ*) es una lengua indígena que ha perdurado en Paraguay hasta la actualidad. Es hablado por el 90% de la población y la pueden entender hasta 95% de los paraguayos. Es la única lengua indígena de América que incluye grandes proporciones de hablantes no indígenas y se convirtió en la herramienta de comunicación entre diferentes etnias indígenas del país. Es notable en las comunidades indígenas en la zona de Filadelfia por ejemplo, los aborígenes hablan sus lenguas, como navacle o *ayoreo*, por ejemplo, para nombrar los representantes de la flora usan las palabras del guaraní.

En la Tabla 1 está presenta la distribución del uso de las lenguas en Paraguay.

Tabla 1

Distribución en porcentaje de las lenguas en el Paraguay

PUEBLOS Y LENGUAS	%
Pueblos indígenas	1,8
Guaraní parlantes	27
Guaraní bilingües	33
Castellano parlantes	8
Castellano bilingües	27
Idioma portugués	2,4
Idioma alemán	0,7
Idioma japonés	0,1
Idioma coreano	0,1
Otros idiomas no indígenas	0,1

Fuente: <https://www.abc.com.py/edicion-impres/suplementos/cultural/el-espanol-y-las-lenguas-indigenas-en-el-paraguay-855064.html>

Estos datos estadísticos sacados de los Censos de la Población y Vivienda del Paraguay nos demuestran la distribución las lenguas mayorías y minorías en el país.

La potencia demográfica y etnodemográfica de los idiomas desde el punto de vista de la penetrabilidad étnica.

Para empezar analizar este aspecto de la situación lingüística del Paraguay tenemos que determinar en qué consiste la potencia demografía y etnodemográfica de las lenguas.

La potencia demográfica se revela en la adaptación de la lengua a las condiciones socio-económicos y depende de la situación geográfica, del territorio en el que se usa una u otra lengua, la infraestructura que permite ampliar o estrechar la área del uso de la lengua, de las migraciones de la gente, la cantidad de la gente, etc. Desde este punto de vista ambas lenguas que forman el bilingüismo paraguayo se encuentran en las situaciones favorables.

Español, como lengua de la comunicación internacional del día al día fortaleza sus posiciones, en primer lugar en Asunción, la capital del país que se explica por la necesidad de llevar los negocios con los países vecinos y lejanos, es la lengua de política, del parlamento de los tratados internacionales. No hace falta olvidar de la importancia del turismo. Los turistas al llegar al país suelen usar español. Procesos migratorios a su vez juegan papel importante. De los países del mundo hispanohablante que sobreviven actualmente crisis político, económico o siguen viviendo con el nivel económico bajo los migrantes llegan al Paraguay sabiendo que aquí no van a sufrir barreras lingüísticas que ayuda encontrar trabajo, adaptarse a las nuevas realidades de la vida cotidiana, a la cultura de nuevo país. Venezolanos, cubanos, colombianos vienen buscar la vida en el Paraguay que es famoso por su vida tranquila, clima agradable y la situación geográfica magnífica, es el centro de América del Sur de donde en caso de necesidad se puede mudarse a otros lugares. Los precios aceptables a los productos de primera necesidad: comida, ropa, electricidad, agua hacen Paraguay un lugar atractivo para los hispanohablantes que favorece la situación estable del español en el país.

Hablando del guaraní, como estaba mencionado más arriba, esta lengua sirve como el medio de la comunicación entre los representantes de las varias familias lingüísticas que en Paraguay hoy día son cinco, lo que muestra indiscutiblemente su potencia demográfica.

La tabla 2 representa las lenguas y las familias lingüísticas del Paraguay.

Tabla 2

Poblaciones indígenas por familias lingüísticas y pueblos

FAMILIA LINGUISTICA	PUEBLO
Guaraní	Paĩ Tavyterã Mbya Ava Aché Guaraní Occidental Guaraní Ñandéva
Mataco	Nivaclé Manjui Maká
Zamuco	Ayoreo Ybytosó Tomarãho
Maskoy	Toba Maskoy Enlhet Norte Enxet Sur Angaité Guaná
Guaicurú	Qom

Fuente: Los pueblos indígenas en Paraguay (marido de Krystyna)

Volviendo a la zona de Chaco Boreal, en la ciudad de Filadelfia hablan como mínimo en 3 lenguas que pertenecen a distintas familias lingüísticas: guaraní, nivaclé, ayoreo. La gente no entiende uno a otro. Viven guardando sus propias tradiciones, costumbres, sin mezclarse con otros pueblos indígenas. Lo que hace poco está permitido es llevar conyugues entre los indígenas y los paraguayos latinos, entre si está prohibido. Pero el siglo XXI exige las necesidades de las comunicaciones, cambio de productos, por ejemplo. Para eso sirve lengua guaraní.

En este aspecto la lengua de guaraní, la conservación de sus posiciones y desarrollo provoca interés enorme.

La potencia etnodemográfica parece igual a lo que mencionamos más arriba, pero tiene sus propios rasgos distintivos. Se caracteriza por la posibilidad de servir a las necesidades de la vida cotidiana, revelar los fenómenos culturales, describir los valores nacionales, reflejar el espíritu material y espiritual del pueblo.

No hace falta comentar que papel juega el español en la arena tanto nacional como internacional para todo el mundo hispanohablante. Es una de las lenguas oficiales de ONU u otras instituciones internacionales. El español guarda la historia de los españoles, primeros conquistadores que trajeron esta lengua al Mundo Nuevo donde ella se convirtió a la lengua nativa para los herederos de los primeros europeos y no solo, sino y para los pueblos indígenas del continente. Sobre la cultura, sus valores nacionales en esta lengua cuentan casi 600 millones de habitantes de la Tierra. La belleza, riqueza del español se revela en la literatura, once laureados premio Nobel lo confirman. En Paraguay el reconocimiento internacional recibió escritor Augusto Roa Bastos, uno de los creadores del realismo mágico y precursor del post-boom de la literatura latinoamericana. Casi en todo continente latinoamericano esta lengua prevalece, dejando a los idiomas indígenas cumplir las funciones secundarias, es decir, funciones de los idiomas regionales (en mejor caso), servir como exótico para subrayar la identidad de los indígenas en la literatura o para atraer a los turistas a unos lugares mostrando los restos de la cultura primitiva, precolombina.

Hablando sobre el tema de la potencia etnodemográfica del guaraní, numerosos investigadores buscan en la historia del Paraguay la respuesta a una pregunta, bien formulada por Insfrán: “cómo el guaraní ha logrado sobrevivir al pueblo que lo creó, hecho que se registra en ninguna otra parte de América. El indio muere con su lengua. En el Paraguay queda el idioma pero no el indio, y aquí reside la originalidad del problema: el legado de una lengua a la raza dominante...” (Insfrán, 1942, p. 60; Meliá, 2013, p. 20).

Conservación del guaraní se explica con las situaciones históricas, en primer lugar.

Desde el punto de vista histórico el guaraní no perdió sus posiciones hasta ahora porque en el periodo pre-colonial, y de la colonización el guaraní, con toda la variedad de sus dialectos y hablas, se convirtió en el medio de comunicación entre las tribus que explica el dominio de esta lengua de aquel entonces y para el futuro. Del Estrecho de Magallanes hasta las islas Antillas guaraní fue el más extendido y cumplía las funciones de koiné, la lengua de las negociaciones que le permitía crecer y fortalecer sus posiciones.

Durante el periodo colonial el en el territorio del Paraguay moderno se formaron dos estados: de jesuitas y de la gobernación colonial con la capital en Asunción. En primero, jesuítico, el guaraní fue el único medio de comunicación y cumplía todas las funciones de la lengua estatal. En el segundo, colonial, la lengua de mayor parte de la población y los colonizadores que fueron minoría, asimilaron muy rápido la lengua de los aborígenes. Además, durante dicho periodo aparecen

gramáticas, diccionarios del guaraní (de Ruiz Montoya, por ejemplo). En el 1603 Luis Bolaños tradujo catequesis. El trabajo filológico de los jesuitas favorecía a la unificación, consolidación de los dialectos, fijación de su posición como la lengua de comunicación intertribal (QUÉ IDIOMA).

De otra parte, un papel importante jugaba la religión.

La base del choque de los valores europeos e indígenas era la oposición ideológica que procede del propósito de imponer por parte de los europeos “la verdad indiscutible” – la idea de existencia del único Dios verdadero, Dios de los conquistadores y, como consecuencia, la idea de la inevitabilidad de la exterminación de la idolatría, aniquilamiento, la muerte de los Dioses falsos a los que adoraron los “infieltes”. Eso fue el pretexto principal para todo el proceso del reemplazo de la cultura y de la explotación económica de la colonia. La lengua jugaba un papel importante en dicha oposición porque la lengua fue la herramienta principal en el “tratamiento” de la población.

La tarea principal en este proceso al principio pertenecía a la lengua de los vencedores, castellano. Pero, con el tiempo los misioneros, teólogos dieron la cuenta que mejor “tratar” a los aborígenes con su propia lengua, en nuestro caso el guaraní, que se extendió por todas misiones jesuíticas y empezó a estandarizarse.

A la “guaranización” que comenzaron los jesuitas en sus reducciones favoreció las traducciones al guaraní los textos religiosos y la creación nueva literatura de la eclesiástica exclusivamente en la lengua de los aborígenes que, sin duda, llevó al fortalecimiento de la posición del guaraní que en resultado de la mezcla étnica en el Paraguay se convirtió la lengua nativa de los aborígenes al instrumento de la comunicación común, para todas naciones que aparecían en la región de extensión del guaraní. Entre paréntesis vale la pena mencionar que el proceso descrito provocó unas pérdidas de la originalidad de los valores del guaraní que tenían en su mayoría el carácter religioso-místico.

Existe otra explicación de la conservación y desarrollo del guaraní. Explicación culturoológica que consiste en la creación de la imagen del indio y descripción de su mundo interior, su Universo cosmogónico por medio de arte, varios géneros del arte. Hablando sobre la lengua, se destaca en primer plano la literatura.

El aspecto mencionado empieza a revelarse en el siglo XIX con la aparición de la literatura del carácter romántico, romanticismo latinoamericano, que recibió el nombre “indigenismo”. En la literatura europea fue muy de moda las novelas en las que protagonista fue un “salvaje generoso” la imagen idealizada. Para añadir el colorido a los personajes los autores usan lenguaje del guaraní. Para el Paraguay en este aspecto destaca Manuel Domínguez. En la colección de sus ensayos “La sierra de la Plata y otros ensayos” aparecen guaranismos de todas clases, en primer lugar topónimos, el significado de los cuales autor explica en las referencias (Domínguez, 1996).

Con el tiempo, ya en el Siglo XX con el inicio de los movimientos de descolonización de los países, con la lucha por la independencia, la imagen del indio se transforma al luchador por la libertad, contra la explotación en la sociedad. El protagonista expresando indignación, compasión, firmeza en lograr sus finalidades, ofrece la integración de los indios a la sociedad de los “blancos” en la base de igualdad de las culturas y las lenguas nativas de los indios, en nuestro caso, guaraní.

En la segunda mitad del Siglo XX prioridades de los autores paraguayos se transforman, persiguen intereses de la libertad de la nación en las guerras de Triple Alianza, del Chaco, defensa de las libertades durante la época de la dictadura de Stroessner y la construcción de la sociedad democrática en el periodo de post-dictadura, defensa de los derechos de las mujeres. En este sentido hay que mencionar tales autores paraguayos el lenguaje de los cuales abunda de los guaranismos:

Augusto Roa Bastos, sus novelas “Hijo del hombre”, “Yo el Supremo”, etc., Juan Manuel Marcos y su novela “El invierno de Gunter”, cuentista Lita Pérez Cáceres, una de sus colecciones tiene título “Cuentos crueles”.

Así se formó el fenómeno del bilingüismo paraguayo que a veces llaman “bilingüismo equilibrado”, “bilingüismo ideal”, “bilingüismo folclórico”.

El artículo no permite descubrir todos los aspectos del problema. Nuestra intención es revelar los puntos claves, cada uno de los cuales exige el análisis minucioso y detallado a lo que dedicamos en nuestros trabajos posteriores.

REFERENCIAS (REFERENCES)

Avrorin, V. A. (1975). *Problemas de la investigación de la parte funcional de las lenguas: desde el punto de sociolingüística*. Leningrado : Nauka. p.5.

Domínguez, M. (1996). *La sierra de la plata y otros ensayos*. Asuncion: El lector.

Insfrán, P. M. (1942). El Paraguay, país bilingüe. *Revista de ATENEO paraguayo*. Vol. 1, № 5–6, p. 60.

Filippova, D. Problema del bilingüismo en Paraguay, *Los destinos históricos de los indios. Problemas de indigenística*. Disponible: <https://www.indiansworld.org/problema-dvuyazychiya-v-paragvae.html#.XQ0iKNJKiM8>

Guarania F. (2010). *Enciclopedia. Diccionario etimológico-gramatical*, Asunción, Servilibro.

Makóvskiy, M. (1980). *Carácter sistemático y asistemático en la lengua*. M. : Nauka. p. 9.

Marcos J. M. (2013). *El invierno de Gunter*, Edición crítica, Asunción, Servilibro.

Meliá, B. (2013). *La tercera lengua del Paraguay*. Asuncion: SERVILIBRO.

Pane L. (2014). *Los paraguayismos II*, Asunción, Criterio.

Penner H., Acosta S., Segovia M. (2012). *El descubrimiento del castellano paraguayo a través del guaraní*, Asunción, CEADUC.

QUÉ IDIOMA, disponible: <https://queidioma.com/HABLAN-EN-PARAGUAY/>

Shveitser, A. (1978). *Introducción a sociolingüística*. M.: Visshaya shkola. p. 102.

Zanardini, J. (2012). Lenguas indígenas del Paraguay. *Congreso Iberoamericano de las Lenguas en la Educación y en la Cultura*. Salamanca.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2019

**МОВНІ ОДИНИЦІ ТА КАТЕГОРІЇ
У ТИПОЛОГІЧНОМУ Й ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТАХ**

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.6

УДК 81'27:81'42(811.111)

ORCID ID: 0000-0002-7929-6769

© О. О. Залужна, В. В. Головенько
(м. Вінниця)

**ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИНЕСТЕТИЧНОЇ МЕТАФОРИ
В ОГЛЯДАХ УКРАЇНСЬКИХ СТРАВ ТА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ
(на матеріалі YouTube відео англійськомовних блогерів)**

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей творення та функціонування синестетичної метафори в рамках англійськомовного розмовного інтернет-дискурсу. Синестетична метафора розглядається як результат синестезії, що на перцептивному рівні впливає на інвентар залучуваних мовцями мовних засобів. Об'єктом даного дослідження виступає синестетична метафора, яка реалізується в англійськомовному інтернет-дискурсі, предметом є особливості генези синестетичної метафори та її функціонування. Джерелом матеріалу дослідження послугували відеозаписи оглядів українських страв та продуктів харчування англійськомовними блогерами США, Великобританії та Канади (загальна тривалість 7 год. 47 хв. 33 с), розміщені на платформі YouTube. Шляхом застосування методу суцільної вибірки, компонентного аналізу, описового та кількісного методів дослідження виокремлено 37 одиниць синестетичної метафори (47 слововживань), виявлені моделі синестетичних перенесень та встановлена їхня продуктивність. Найпродуктивнішою моделлю синестетичних перенесень, яка використовується мовцями, є модель «вигляд → дотик», меншу продуктивність демонструють моделі «смак → дотик», «смак → вигляд» та «звук → дотик». Найменш продуктивними моделями синестетичної метафори виявились «смак → запах», «запах → смак», «запах → дотик», «дотик → вигляд» та «вигляд → смак». Крім того, шляхом аналізу напрямків синестетичних перенесень визначено місце контактних та дистантних рецепторів у процесі передачі перцептивної інформації, де у ролі джерела перенесень перцептивних ознак найчастіше виступає зона дотику, в той час як зони візуальної (зорової) та олфатичної (смакової) перцепції у більшості випадків відіграють роль реципієнтів сенсорних відчуттів.

Ключові слова: перцепція, перцептивна зона, сенсорне відчуття, контактний / дистантний рецептор, синестезія, синестетична метафора.

Olha Zaluzhna, Vita Holovenko PECULIARITIES OF GENESIS AND FUNCTIONING OF THE SYNAESTHETIC METAPHOR IN REVIEWS OF UKRAINIAN DISHES AND FOOD (BASED ON YOUTUBE VIDEOS OF ENGLISH-SPEAKING BLOGGERS)

Abstract. The article is devoted to the analysis of the synaesthetic metaphor peculiarities, i. e. its genesis and functioning within the conversational English-speaking Internet discourse. The synaesthetic metaphor is viewed as a result of synaesthesia which on the level of perception influences the inventory of the language means involved by the speaker. The object of the present study is the synaesthetic metaphor which finds its expression in the English-speaking Internet discourse, the subject of the research is the peculiarities of the synaesthetic metaphor genesis and functioning. The source of the investigated empirical material are video reviews of Ukrainian dishes and food given by English-speaking American, British, and Canadian bloggers (overall duration of 7 hours 47 minutes 33 seconds) uploaded onto YouTube video-sharing platform. Applica-

tion of the continuous sampling method, componential analysis, descriptive and quantitative methods allow to single out 37 samples (47 uses in speech) of the synaesthetic metaphor, outline patterns of synaesthetic transfers and determine their productivity. The most productive pattern of the synaesthetic transfers singled out is the model “look → touch”, less productive are the model “taste → touch”, “taste → appearance”, and “sound → touch”. The least productive patterns of the synaesthetic metaphoric transfers are “taste → smell”, “smell → taste”, “smell → touch”, “touch → look”, and “look → taste”. Apart from this, as a result of the synaesthetic transfers directions analysis, the place of contact and distant receptors in the process of perceptual information transmission is determined, where the sensory area of the touch acts as the most frequent source of perceptual features transmission, while the areas of visual and taste perceptions function in most cases as sensory sensation recipients.

Key words: perception, sensory area, sensory sensation, contact / distant receptor, synaesthesia, synaesthetic metaphor.

1. Вступ

Когнітивні дослідження є одним із найбільш продуктивних напрямів сучасних лінгвістичних розвідок, які відбивають тенденцію до антропоцентричного підходу до вивчення мови та мовлення. У свою чергу важливу роль у сучасних дослідженнях когнітивної лінгвістики відіграє питання пошуку відповідників мовних одиниць в об'єктивній реальності та у свідомості людини, оскільки будь-яка її діяльність насамперед пов'язана із сприйняттям, що лежить в основі пізнання світу та реалізується завдяки дії органів чуття людини (Laenko, 2006).

Оскільки навколишня дійсність, її сприйняття та подальший процес вербалізації сформованих когнітивних образів перебувають у сталій взаємодії, задля розуміння механізмів функціонування мовних утворень необхідно перш за все звернути увагу на особливості процесу перцепції, в основі якого лежить постійний взаємозв'язок модусів сприйняття та регулярне використання ознак одних сенсорних відчуттів для опису інших, в основі чого лежить психофізіологічне явище синестезії, лінгвістичний інтерес до якої з'являється із становленням та розвитком когнітивної лінгвістики та помітно зростає останнім часом.

У мові та мовленні даний психолінгвістичний процес реалізується у формі синестетичної метафори, дослідження якої демонструє високу продуктивність, про що зокрема свідчать численні наукові розвідки останніх десятиліть, серед яких на окрему увагу заслуговують роботи І. Арнольд (Arnold, 2009), Н. Арутюнової (Arutjunova, 1990), В. Гака (Gak, 1988), К. Классена (Classen, 1993), А. Мерзлякової (Merzljakova, 2003), Ю. Молодкіної (Molonkina, 2010), С. Ульмана (Ullmann, 1964), Б. Ворфа (Worf, 1964) та інших.

Окремо необхідно звернути увагу на те, що метафора є не лише одним із базових засобів художнього мовлення у цілому та художньої літератури зокрема, але й функціонує як відображення образного мислення та асоціативних зв'язків у свідомості людини в повсякденному житті, що на синестетичному рівні реалізується через встановлення подібності між перцептивними ознаками, які сприймаються різними органами чуття.

Повсякденна «жива» комунікація між мовцями реалізується у межах розмовного дискурсу, важливим компонентом якого у сучасному світі є саме інтернет-комунікація (усна та письмова), що передбачає перенесення розмовного дискурсу (повне або часткове) в простір віртуальної комунікації (Matkovs'ka, 2015). Таким чином, тенденція до активного розвитку віртуального комунікативного простору зумовлює доцільність дослідження блогу, а саме відеоблогу як однієї із найбільш популярних та функційних форм інтернет-комунікації.

Отже, **актуальність** даної роботи обумовлена передусім неослабним інтересом до дослідження мовних явищ на засадах когнітивної лінгвістики та засобів їхньої мовленнєвої реалізації, зокрема у формі синестетичної метафори, яка дотепер потребує всебічного освітлення та ґрунтовного вивчення в межах розмовного дискурсу.

Об'єктом дослідження є синестетична метафора, яка отримує свою реалізацію в сучасному англійськомовному розмовному інтернет-дискурсі.

Предметом виступають особливості генези та функціонування синестетичної метафори в англійськомовному розмовному інтернет-дискурсі.

Мета роботи полягає у проведенні аналізу процесу формування та функціонування синестетичної метафори в англійській мові на матеріалі розмовного дискурсу відеоблогу та виявленні продуктивності виокремлених на попередньому етапі моделей синестетичних перенесень.

Матеріалом дослідження слугують 37 одиниць синестетичної метафори (47 слововживань), дібраних методом суцільної вибірки з відеооглядів українських страв та продуктів харчування англійськомовними блогерами США, Великобританії та Канади (загальна тривалість відео 7 год. 47 хв. 33 с.), розміщених на відповідних YouTube каналах, найпродуктивнішими серед яких є: Bertimus, emmymedeinjapan, Jamesyboy Experiment, Life of READO, Samuel and Andrey – Travel and Food Videos та The Review Diary.

Мета та завдання, окреслені в роботі, а також специфіка об'єкта дослідження зумовили використання таких **методів** та **прийомів** лінгвістичного аналізу, як метод суцільної вибірки, компонентний аналіз, описовий метод та елементи кількісних підрахунків.

2. Виклад основного матеріалу

2.1. Теоретичні засади дослідження

Сприйняття як центральний елемент перцептивного комплексу забезпечує постійний зв'язок людини із навколишньою дійсністю та лежить в основі процесу відображення об'єктивної реальності у свідомості людини. Саме процес сприйняття породжує перцептивний образ, сформований на сенсорному рівні дійсності завдяки дії п'яти органів чуття, під час функціонування яких утворюються відповідні сенсорні відчуття: зір, слух, смак, дотик, запах. У результаті концептуальної обробки отриманої інформації у свідомості людини формується мовна картина світу, яка у свою чергу виступає як проекція реальності (Laenko, 2006).

Обробка перцептивних даних засобами мови після процесу їхньої категоризації у свідомості мовця реалізується у формі сенсорної лексики, якою називають номінативні одиниці на позначення сенсорних відчуттів, які утворюються завдяки дії п'яти модусів перцепції (візуального, аудіального кінестетичного, одоративного, густативного) (Semashko, 2015).

І. Рuzін визначає модус перцепції як перцептивний клас, який сприймається людиною як результат дії органів чуття й виокремлюється на основі ознак екстралінгвальної дійсності (Ruzin, 1995).

Саме модуси перцепції та відповідні органи чуття утворюють чуттєву «тканину свідомості», сформовану перцептивними образами. У зоні зорової перцепції здійснюється сприйняття простору, світла, розрізнення кольорів; зона слухової перцепції відповідає за розпізнавання звуків навколишнього світу; олфатична перцепція – за сприйняття смаку та запаху; гаптична перцепція забезпечує формування та розпізнавання тактильних відчуттів, а також уявлення про температуру, структуру, вологість та сухість предметів (Zhanturina, 2009).

Процес сприйняття є явищем багатогранним та багатовимірним, оскільки поєднує об'єктивні зовнішні та суб'єктивні внутрішні умови існування уявлень про навколишнє середовище, які з-поміж іншого пов'язані із особистісними та психологічними особливостями кожної людини не тільки як представника певного мовного та культурного середовища, але і як індивіда з певними життєвим досвідом та практикою використання мови та / або мов. Окрім цього, цілісність образу забезпечується полімодальним характером сприйняття, суть якого полягає у взаємодії декількох модусів під час реалізації перцептивного процесу (Laenko, 2006).

На окрему увагу заслуговує той факт, що явище полімодальності є однією з ключових умов існування інтермодальної спільності усіх відчуттів людини (Molodkina, 2010) і базується на психофізіологічному феномені синестезії, яка в рамках лінгвістичного підходу до вивчення мови та мовлення відбиває психолінгвістичний компонент мовотворення.

Із психологічної точки зору синестезією вважається процес перенесення якостей однієї модальності на іншу. У лінгвістиці синестезію визначають як «вживання слова, значення якого пов'язано з одним органом чуття, в значенні, що відноситься до іншого органу чуття» (Laenko, 2006).

Як зазначають британські вчені С. Барон-Коен та Дж. Гаррісон, явище синестезії виникає за умови, коли стимулювання однієї сенсорної модальності збуджує сприйняття іншої за відсутності її прямої стимуляції. Установлено, що більшість синестетичних комбінацій трапляються природно, як, наприклад, породження зорових образів на основі почутого звуку (так званий кольоровий слух 'coloured hearing'), хоча можливим є також існування синестезії в результаті медикаментозного або наркотичного впливу. На основі цього дослідники виокремлюють синестезію пов'язану із природним розвитком особистості ('developmental') та набуту ('acquired'), перша з яких перебуває в межах наукового інтересу даної наукової розвідки (Baron-Cohen, Harrison).

Реалізація інтермодальності на рівні використання мовних засобів відбувається з-поміж іншого через уживання метафори, а саме метафори синестетичної, оскільки в функційно-стилістичному аспекті синестезія розглядається саме як її різновидність (Motyzlevskaia, 2016).

На думку М. Джонсона та Дж. Лакоффа, суть метафори полягає у пізнаванні та переосмисленні певного об'єкта через призму іншого, яке є не лише елементом мовленнєвої інтерпретації світу, а й відображенням концептуальної картини світу людини, оскільки сам процес мислення є значною мірою метафоричним (Lakoff, 2003).

У сучасній лінгвістиці існує низка підходів до вивчення метафори, проте однією з найбільш розповсюджених можна вважати так звану «порівняльну теорію» 'comparison theory', основним положенням якої є те, що метафора є насправді порівнянням із прихованим чи видаленим предикатом порівняння (Levinson, 1983). Дана теорія була запропонована ще за часів Арістотеля, і сьогодні такий погляд на метафору поділяють М. Джонсон та Дж. Лакофф (Lakoff, 2003), С. Левінсон (Levinson, 1983) та інші.

Для метафори характерним є процес встановлення віддалених асоціативних зв'язків, які обумовлені свідомістю її автора та його особистим та / або мовленнєвим індивідуальним досвідом, і чим більш далеко розташовані класи об'єктів, які утворюють метафоричні зв'язки, тим яскравішим є так званий «метафоричний сюрприз» (Arutjunova, 1990).

Як зазначає А. Мерзлякова, метафоричні перенесення є аналогами «сенсорних та логічних процесів, що відбуваються у свідомості людини в момент номінації». Сприйняття окре-

мих перцептивних ознак викликає у свідомості людини певні асоціативні зв'язки на основі подібності нервових імпульсів, у результаті чого стає можливим існування полірецепторної метафори, яка ґрунтується на явищі синестезії. Варто усвідомлювати, що в сенсорній метафорі перенесення метафоричних значень має напрямок від конкретного до конкретного, на відміну від емоційно-раціональної метафори, де вектор перенесення значення спрямований у напрямку від конкретного до абстрактного (Merzljakova, 2003).

Досліджуючи синестетичну метафору С. Ульман виявив, що напрямки перенесення в даному виді метафори не є випадковими, а натомість відповідають первинним зразкам, а саме перенесення ознак із менш диференційованих відчуттів (смак, запах) на більш диференційовані (звук, вигляд) та виокремлення дотику як найпродуктивнішого джерела перенесень, а звуку як найпродуктивнішого реципієнта. У цілому, схема запропонованої дослідником моделі має наступний вигляд: «запах / смак → звук / вигляд → дотик», яка інтерпретується наступним чином: смак / запах може сприйматися через призму звуку / зовнішнього вигляду; звук / зовнішній вигляд може інтерпретуватися через призму дотику (Ullmann, 1964).

Натомість, канадська дослідниця К. Классен у своїй праці «Світи відчуттів» («Worlds of Sense») розглядає ієрархічну систему функціонування синестетичної метафори в англійській мові дещо по-іншому, вибудовуючи модель синестетичних взаємозв'язків та трансформації наступним чином: «звук → вигляд → запах → смак → дотик» (Classen, 1993).

Алгоритм трансформації та взаємопереходів відчуттів, запропонований Ш. Деєм має подібну структуру, за винятком включення температурного компонента до перцептивної моделі, що виокремлюється із зони гаптичної перцепції: «звук → вигляд → запах → температура → смак → дотик» (Day, 1996).

Необхідно зазначити, що синестетичні моделі перенесень, вибудовані англійськомовними та вітчизняними лінгвістами відрізняються за способом інтерпретації напрямку утворення метафоричних значень. У всіх вище перерахованих наукових розвідках така метафора як, наприклад, *sour smell* 'кислий запах' відповідатиме моделі «запах → смак», що має значення «запах інтерпретується / передається через смак», тоді як вітчизняні лінгвісти, результати досліджень яких наведено нижче, дане метафоричне перенесення відносять до моделі «смак → запах», де «перцептивна ознака смаку слугує для передачі запаху».

Так, за А. Мезляковою, найчастіше сферами через які передають відчуття є області олфатичної (смакової) та гаптичної (температурної) перцепції, у той час як реципієнтами виступають зорова та слухова перцепції. Дослідниця пояснює дану закономірність особливостями психологічного сприйняття людиною навколишнього світу, що полягає у необхідності конкретизації ознак, які сприймаються дистантними рецепторами (зором і слухом), оскільки перцептивна інформація, яку людина отримує завдяки функціонуванню контактних рецепторів (смакового, тактильного) вважається більш точною та надійною (Merzljakova, 2003).

Попри існування певної тенденції у формуванні міжчуттєвих перенесень, що виражається у моделі «звук → дотик» (Molodkina, 2010), дослідження підтверджують відсутність загально-визнаної моделі функціонування синестетичної метафори, що у свою чергу надає можливість виокремити варіанти таких зразків у залежності від обраної сфери джерел емпіричного матеріалу.

Оскільки в межах даної наукової розвідки досліджується емпіричний матеріал, дібраний із англійської мови, доцільним виявляється застосування моделі, запропонованої англійськомовними лінгвістами.

2.2. Особливості генези та функціонування синестетичної метафори в англійсько-мовних оглядах українських страв та продуктів харчування

Аналіз мовленнєвих одиниць, застосованих англійськомовними відеоблогерами для опису українських страв та продуктів харчування, з точки зору їхніх перцептивних ознак дозволяє виокремити зразки синестетичної метафори в межах розмовного дискурсу відеоблогу.

Для повноцінного розуміння особливостей творення метафоричних перенесень та їхніх функцій для відповідності меті комунікації та потребам мовців для передачі вражень від певної страви чи продукту, який куштується, варто звернути увагу на базові екстралінгвальні риси та чинники даного типу відеоматеріалу, до яких належать: суб'єкт (блогер) та об'єкт (глядач) комунікативного процесу, об'єкт огляду (страва або продукт харчування), власне процес дегустації та медійне середовище, у якому відбувається комунікативний процес.

Перебуваючи на території України або в межах своєї країни, носії англійської мови проводять відеоогляд українських страв та продуктів харчування, намагаючись якнайвиразніше описати їхні густативні, одоративні, кінестетичні, візуальні або, в окремих випадках, аудіальні властивості, виражаючи таким чином власні суб'єктивні уподобання з позитивної або негативної точки зору.

У процесі дегустації та подальшого опису власних вражень від об'єктів огляду мовці застосовують значну кількість одиниць сенсорної лексики, яка використовується для номінації відповідних сенсорних відчуттів або слугує для більш виразної передачі перцептивних вражень із іншої зони перцепції, що безпосередньо і є випадком формування синестетичної метафори. Такий підхід до інтенсивного використання перцептивної лексики обумовлений з-поміж іншого тим, що об'єкт комунікації (глядач), повністю позбавлений змоги самому оцінити густативні, одоративні та кінестетичні властивості страв та продуктів харчування, і маючи лише часткову можливість застосувати візуальні та аудіальні рецептори, повністю покладається на враження та судження суб'єкта комунікації (відеоблогера). У свою чергу відеоблогер, прагнучи привернути увагу якнайбільшої кількості глядачів та якнайповніше передати свої враження, змушений користуватися не тільки нейтральною перцептивною, але і емоційно забарвленою лексикою, одночасно демонструючи інтенсивне використання мовних засобів одночасно з невербальною комунікацією (переважно мімікою та жестами): посмішка, похитування головою, примружені очі, кашель, демонстрація язика, різноманітні жести, вигуки для позначення різних типів емоцій тощо).

Відео формат відгуку на страви та продукти харчування передбачає, що суб'єкт комунікації апелює передусім до візуального центру перцепції об'єкта комунікативного процесу як до такого, що є єдиним об'єктивним джерелом сприйняття інформації глядачем. Прикладом може послугувати наступне висловлювання, у якому мовець через візуальний центр перцепції апелює до кінестетичних відчуттів об'єкта комунікації: *As you can see yourself, it [cake] looks soft and fluffy* 'Як Ви самі можете бачити, він [бісквіт] виглядає м'яким та пухким'.

Необхідно зауважити, що досліджуване джерело емпіричного матеріалу має свою специфіку, яка виражається в особливостях інтерпретації метафоричного вживання сенсорної лексики. Незважаючи на те, що вокабуляр відеоблогерів іноді включає такі синтаксичні одиниці, як поєднання дієслова типу *taste* 'смакувати' / *smell* 'пахнути' / *sound* 'звучати' / *feel* 'відчуватись' / *look* 'виглядати' та певного сенсорного відчуття, наприклад, *[it] smells sweet* '[воно] солодко пахне', чи поєднання сенсорного прикметника та сенсорного відчуття, наприклад,

sweet smell ‘солодкий запах’, у більшості випадків метафоричне значення повноцінно не реалізується на вербальному рівні, а натомість виражається невербально.

Даний невербальний спосіб реалізації синестетичної метафори відображається безпосередньо у взаємодії мовців із об’єктами дегустації. Для ілюстрації цього процесу можна навести наступний приклад: під час візуальної оцінки певної страви або продукту харчування ще до моменту куштування відеоблогер описує їхній зовнішній вигляд за допомогою, наприклад, лексеми *tasty* ‘смачний’. Попри те, що мовець не застосовує жоден із виразів зазначених вище, можна зробити висновок, що в повному варіанті даний опис мав би формулювання *tasty look* ‘смачний вигляд’, що дозволяє виокремити даний випадок вживання лексеми *tasty* як синестетичну метафору.

Задля зручності ілюстрації прикладів до зразків синестетичних переходів типу «запах → смак» у даній роботі умовна вказівка на сенсорні відчуття позначатиметься вербально, шляхом зазначення сенсоризмів-реципієнтів у дужках, наприклад: *soft (look)* ‘м’який (на вигляд)’.

Аналіз сенсорної лексики, яка застосовується суб’єктами комунікації під час оглядів страв та продуктів української кухні, дозволяє виокремити 37 одиниць синестетичної метафори (47 слововживань). Кількісні підрахунки відповідно до напрямків метафоричних перенесень подано у Таблиці 1.

Таблиця 1

Синестетична метафора в оглядах українських страв та продуктів харчування
англійськомовними відеоблогерами

	Смак	Запах	Звук	Дотик	Вигляд	Кількість	%
Смак	–	2	0	8	4	14	37,8
Запах	2	–	0	2	0	4	10,8
Звук	0	0	–	3	0	3	8,1
Дотик	0	0	0	–	2	2	5,4
Вигляд	2	0	0	12	–	14	37,8
Кількість	4	2	0	25	6	–	–
%	10,8	5,4	0	67,6	16,2	–	100

Назви сенсорних відчуттів, які позначають горизонтальні рядки таблиці, відповідають назвам сенсорних відчуттів, які описуються мовцями, в той час як заголовки вертикальних стовпчиків номінують сенсоризми, через призму яких відбувається передача перцептивної інформації.

Необхідно додати, що в рамках даного дослідження розглядається лише явище полірецепторної метафори, тому ділянки таблиці, де відбувається зіткнення сенсоризмів з ідентичних перцептивних зон, що є випадками утворення монорецепторної метафори, позначені знаком «–», оскільки вони не є об’єктами даної наукової розвідки.

Кількісні підрахунки дозволяють стверджувати, що найпродуктивнішою моделлю синестетичної метафори є модель «вигляд → дотик» (12 одиниць), яка включає такі одиниці емпіричного матеріалу, як *oily (look)* ‘маслянистий / жирний (на вигляд)’, *hard (look)* ‘твердий (на вигляд)’, *slimy (look)* ‘липкий / слизуватий (на вигляд)’, *juicy (look)* ‘соковитий (на вигляд)’, *creamy (look)* ‘кремовий / густий (на вигляд)’ та інші.

Для ілюстрації вищезазначеного зупинимось на мовленнєвій ситуації, в якій застосовано метафору *tender (look)* ‘ніжний (на вигляд)’. Перебуваючи в українському ресторані, пара ка-

надських відеоблогерів замовляє запечену гомілку. У той час, як чоловік розрізає м'ясо, жінка говорить наступне: *Oh, that looks good! Oh, man, the meat looks so tender!* 'О, це виглядає гарно! Боже мій, м'ясо виглядає таким ніжним'. Таким чином, вона описує кінестетичні характеристики страви за допомогою сенсоризму із зони візуальної перцепції.

Активне використання даної моделі синестетичного перенесення є цілком закономірним із психолінгвістичної точки зору, оскільки зоровий рецептор вважається дистантним, а тому потребує уточнення за допомогою ознак, які сприймаються контактним рецептором, у даному випадку тактильним.

Наступною за частотністю вживання є пара «смак → дотик» (8 одиниць), яка реалізується у формі наступних прикладів синестетичної метафори: *dry (taste)* 'сухий (на смак)', *tender (taste)* 'ніжний / м'який (на смак)', *stale (taste)* 'черствий (на смак)', *greasy (taste)* 'жирний (на смак)' тощо.

Прикладом може послугувати випадок застосування у мовленні синестетичної метафори *greasy (taste)* 'жирний (на смак)'. Відеоблогер куштує деруни в українському кафе, й, відкусивши шматочок страви, говорить: *Oh my God! These are awesome! A kind of greasy, aren't they?* 'Боже мій! Вони чудові! Хіба що трошки жирні'. Мовець описує смак страви за допомогою сенсорного прикметника, що в неметафоричному значенні застосовується для опису текстури.

У даному випадку взаємодіють два контактних рецептори: тактильний та смаковий, перший з яких конкретизує результати перцепції останнього. Оскільки у психології сприйняття олфатична зона перцепції смаку є досить надійним джерелом перцептивної інформації і, функціонуючи як контактний рецептор, у більшості випадків не потребує додаткового уточнення, можна зробити припущення, що пояснюючи смакові ознаки через кінестетичні суб'єкти комунікації намагаються якомога повніше передати смак страви або продукту харчування для того, щоб потенційні об'єкти комунікативного процесу могли уявити їх максимально виразно.

Те ж саме стосується синестетичної пари «смак → вигляд» (4 одиниці), наприклад, *lovely (taste)* 'гарний (на смак)', *pretty (taste)* 'милий (на смак)', *clean (taste)* 'чистий (на смак)', *clear (taste)* 'ясний / прозорий (на смак)'. Дане метафоричне перенесення також, скоріше за все, базується на необхідності різностороннього опису смаку для якнайповнішого відбиття суб'єктивних вражень мовця, оскільки використання дистантного візуального рецептора для уточнення контактного смакового не є типовим.

Продемонструвати випадок уживання даного зразка синестетичної метафори, зокрема метафори *clear (taste)* 'ясний / прозорий (на смак)', можна за допомогою наступного речення: *You got a deep, earthy, rooty flavour, but it is so clear. It's really sour, really refreshing* 'Ви отримете глибокий, землянистий, кореневий смак, але він такий чистий. Він дійсно кислий, дійсно освіжає'. Даний опис стосується смакових властивостей борщу, оцінку яким дає мовець після куштування, використовуючи з цією метою досить велику кількість сенсорної лексики поряд із сенсорним прикметником на позначення ознак, які сприймаються зоною зорової перцепції.

Натомість метафоричні перенесення в рамках моделі «звук → дотик» (3 одиниці) (*crispy (sound)* 'хрумкий (на слух)', *hard (sound)* 'твердий (на слух)', *crunchy (sound)* 'хрусткий (на слух)') повністю відповідають нормам психології сприйняття людини, оскільки контактний рецепт конкретизує дистантний.

Хоча подібний алгоритм застосування синестетичної метафори не є типовим для аналізованого джерела емпіричного матеріалу, даний зразок є досить цікавим із точки зору специ-

фіки відеоблогу. Оскільки об'єкти комунікації не мають змоги самостійно спробувати той чи інший продукт на дотик, суб'єкти комунікації намагаються апелювати до сенсорних рецепторів, які працюють під час перегляду відео, з-поміж іншого до слухового. Так, мовець, маючи інтенцію передати хрустку текстуру сухариків, висипає їх на тарілку і, постукуючи одним із них по її поверхні, продукує дзвінкий звук, пояснюючи свої дії наступним чином: *It is similar to chips, but very, very crunchy as you can hear* 'Вони подібні до чіпсів, але дуже, дуже, хрусткі, як Ви можете чути'.

Емпіричний матеріал дослідження дає змогу стверджувати, що інші випадки синестетичних перенесень демонструють низьку продуктивність, серед якій зокрема можна виокремити модель синестетичного переносу «смак → запах» (2 одиниці), наприклад, *perfumy (taste)* 'парфумований (на смак)', який використовується мовцем для опису смаку цукерки після її куштування: *The flavour is very intense. It's like perfumy* 'Смак дуже інтенсивний. Він наче парфумований'. Малопродуктивною також є модель «запах → смак» (2 одиниці), наприклад, *savoury (smell)* 'гострий / пікантний (на запах)', яку мовець застосовує під час того, як нюхає вафлю, попередньо скуштувавши її: *It smells savoury. Sniff it!* 'Пахне кислим. Понюхайте!' До цієї ж групи малопродуктивних синестетичних перенесень належить також модель «запах → дотик» (2 одиниці), наприклад, *dry (smell)* 'сухий (на запах)', який, наприклад, слугує мовцю для опису запаху грибних чіпсів: *It just smells like mushrooms. It has a kind of dry smell* 'Просто пахне як гриби. Має якийсь сухий запах'. Крім того, низькочастотною є модель синестетичного перенесення «дотик → вигляд» (2 одиниці), наприклад, *lovely (touch)* 'гарний (на дотик)', у реченні *The texture is lovely, just so smooth and custardy, and oily, and anxious, and amazing. Just a lovely, lovely texture* 'Текстура гарна, просто така гладка та кремова, і жирна, і тривожна, і чудова', яке є частиною опису, що його суб'єкт комунікації надає текстурі печінки тріски, застосовуючи зоровий сенсоризм. Останньою малопродуктивною моделлю синестетичного перенесення є метафорична модель «вигляд → смак» (2 одиниці), наприклад, *tasty (look)* 'смачний (на вигляд)', у процесі використання якої мовець переносить ознаки із зони олфатичної (смакової) перцепції на зорову під час того, як описує зовнішній вигляд борщу ще до моменту його куштування, перебираючи ложкою компоненти страви: *Looks like we've got potato, a little bit of meat, some dill, which I've mixed in. So, yeah! This is really tasty!* 'Виглядає так, наче ми маємо картоплю, трошки м'яса, трошки кропу, який я вже перемішав. Отже, так! Це дійсно смачно!'

На особливу увагу заслуговує той факт, що перцептивна зона дотику у якості джерела перенесень перцептивних ознак демонструє найбільшу продуктивність (25 одиниць синестетичних метафоричних перенесень); серед найпродуктивніших реципієнтних зон можна виокремити візуальну (14 одиниць) та смакову (14 одиниць) зони, що співвідносяться із закономірностями психології сприйняття й передачі перцептивної інформації, а також відповідає меті даного типу комунікації, яка, насамперед, полягає у багатогранній передачі смакових властивостей дегустованих страв та продуктів харчування.

3. Висновки

3.1. У межах розмовного дискурсу Інтернет комунікації полімодальний характер психолінгвістичного когнітивного перцептивного процесу, який ґрунтується на психофізіологічному явищі синестезії, вербалізується у формі синестетичної метафори.

Синестетична метафора – як відбиття мовної картини світу – породжується перцептивним образом, який ґрунтується на дії одного з п'яти органів чуття, у наслідок чого утворю-

ються відповідні сенсорні відчуття: зір, слух, смак, дотик, запах; дія органів чутті, у свою чергу, співвідноситься із п'ятьма модусами перцепції: візуальним, аудіальним кінестетичним, одоративним, густативним.

3.2. Значний вплив на вибір залучуваних мовних засобів мають екстралінгвальні чинники, серед яких найбільш впливовим є саме медійне середовище, у якому відбувається комунікативний процес: об'єкт комунікації повністю позбавлений змоги оцінювати густативні, одоративні та кінестетичні властивості страв та продуктів харчування і має дещо обмежену можливість залучувати візуальні та аудіальні рецептори; у наслідок вищезазначеного суб'єкт комунікації переважно апелює до візуального, частково до аудіального центрів перцепції об'єкта комунікації процесу як до таких, що є єдиними об'єктивними джерелами сприйняття інформації, крім того мовці інтенсивно використовують невербальні засоби комунікації.

3.3. Найпоширенішими моделями функціонування синестетичної метафори у досліджуваних оглядах українських страв та продуктів харчування є випадки перенесення ознак із гаптичної зони перцепції на візуальну, а також використання тактильного рецептора для конкретизації відчуттів, які сприймаються як смакові. У процесі аналізу корпусу дібраного емпіричного матеріалу виділено 9 моделей синестетичних метафоричних переносів: «вигляд → дотик», «смак → дотик», «смак → вигляд», «звук → дотик», «смак → запах», «запах → смак», «запах → дотик», «дотик → вигляд», «вигляд → смак». Найбільшу продуктивність демонструють моделі «вигляд → дотик» (12 одиниць (32,5 %)), «смак → дотик» (8 одиниць (21,6 %)), «смак → вигляд» (4 одиниці (10,8 %)), «звук → дотик» (3 одиниці (8,1 %)); усі інші моделі виявляються малопродуктивними, кожна з них представлена 2 одиницями, що становить 5,4 %.

3.4. Найпродуктивнішим джерелом перенесень перцептивних ознак є зона дотику (25 одиниць (67,6 %)); найчастотнішими реципієнтними зонами сенсорних відчуттів є зони візуальної (зорової) (14 одиниць (37,8%)) та олфатичної (смакової) (14 одиниць (37,8 %)) перцепції. Отримані данні підтверджують загальні закономірності психології сприйняття й передачі перцептивної інформації.

3.5. Перспектива дослідження полягає, перш за все, у залученні до джерел емпіричного матеріалу додаткових типів розмовного Інтернет-дискурсу, які актуалізують інші типи сенсорних відчуттів (наприклад, огляди парфумів, декоративної косметики, одягу тощо). У подальшому доцільним вбачається розширення емпіричної бази дослідження за рахунок залучення до аналізу різноструктурних неблизькоспоріднених мов, що дозволить побудувати типологію синестетичної метафори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (REFERENCES)

- Arnold, I. V. (2009). *Stilistika. Sovremennyj anglijskij jazyk*. [Stylistics. Modern English Language]. Moscow: Nauka.
- Arutjunova N. D. (1990). *Teorija metafory*. [The Theory of Metaphor]. Moscow: Progress.
- Baron-Cohen, S., Harrison, J. *Synaesthesia*. Retrieved September 10, 2019 from <https://www.academia.edu/31486974/Synaesthesia>
- Classen, C. (2003) / *Worlds of Sense*. London, N.Y.: Rutledge.
- Day, S. (1996). *Synaesthesia and Synaesthetic Metaphors*. *Psyche*. 2(32). Retrieved September 10, 2019 from <http://www.daysyn.com/Day1996.pdf>

Gak, V. G., Telija, V. N. (1988). *Metafora v jazyke i tekste*. [Metaphor in the Language and Text]. Moscow: Nauka.

Laenko, L. V. (2006). *Vosprijatie – soznanie – jazyk: problema vzaimosvjazi* [Perception – Consciousness – Language: the Issue of Interconnection]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija «Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija», 1*, 5–15.

Lakoff, G. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago, London: University of Chicago Press.

Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge : Cambridge University Press.

Matkovs'ka, O. (2015). *Perspektyvy lingvistychnykh doslidzhen' blogiv* [Perspectives of the Blog Linguistic Research]. *Lyudyna. Kompyuter. Komunikaciya: zbirnyk naukovykh prats. Lviv : Vydavnytstvo L'vivskoyi politexniki*, 128–131.

Merzljakova, A. H. (2003). *Semanticheskoe var'irovanie prilagatel'nyh v pole «vosprijatie»*. [Semantic Variation of Adjectives in the Field “Perception”]. *Vestnik SPbGU*, 26, 65–71.

Molodkina, Ju. N. (2010). *Sinesteticheskaja metafora zapaha (korpusnoe issledovanie)*. [Synaesthetic metaphor of smell (Corpus Study)]. (PhD Thesis). Retrieved September 12, 2019 from <http://libweb.kpfu.ru/referat/2010/0786098.pdf>

Motyzlevskaja, T. V. (2016). *Leksiko-stilisticheskie osobennosti sinestezii v poeticheskikh tekstah Anri de Ren'e* [Lexico-Stylistic Peculiarities of Synaesthesia in Poetic Texts by Henri de Régnier]. *Vestnik MGLU*, 12, 90–100.

Ruzin, I. G. (1995). *Modusy percepcii (zrenie, sluh, osjzanie, obonjanie, vkus) i ih vyrazhenie v jazyke*. [Perception Moduses (vision, hearing, touch, smell, taste)]. (PhD Thesis). Retrieved September 12, 2019 from <https://www.dissercat.com/content/modusy-pertseptsii-zrenie-slukh-osyazanie-obonyanie-vkus-i-ikh-vyrazhenie-v-yazyke/read>

Semashko, T. F. (2015). *Perceptivnyj i neperceptivnyj zmist etnokulturnykh stereotypiv smakovogo modusu sprjnyattya*. [Perceptive and Non-Perceptive Contents of Ethnocultural Stereotypes of the Taste Modus]. *Odes'kyj lingvistychnyj visnyk*, 6, 75–79.

Ullmann, S. (1964). *Language and Style*. Oxford: Basil Blackwell.

Whorf, B. L. (1964). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge : MIT Press.

Zhanturina, B. N. (2009). *Telesno-perceptivnye priznaki i metafora*. [Body-perceptive Features and the Metaphor]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija «Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija», 2*, 55–58.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ (DICTIONARIES)

Longman Dictionary of Contemporary English. Retrieved October 05, 2019 from <https://www.ldoceonline.com/>

The Oxford English Dictionary. Retrieved October 05, 2019 from <https://en.oxforddictionaries.com/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ
(EMPIRICAL MATERIAL SOURCES)

Bertimus. (2017). Americans Try Other Countries Food – UKRAINE. [YouTube Video]. Retrieved July 20, 2019 from <https://youtu.be/e8wAEvn4g6Q>

EmmymedeinJapan. (2018). Emmy Eats Ukraine. [YouTube Video]. Retrieved July 17, 2019 from <https://youtu.be/GdIRXFZXXv8>

Jamesyboy Experiment. (2019). BRITISH COUPLE Try UKRAINIAN SNACKS – UKRAINE Sweets & Snacks Tour – UA. [YouTube Video]. Retrieved July 18, 2019 from <https://youtu.be/zdH-TAU29xE>

Life of READO [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://youtu.be/SxM11X8KAhw> (дата звернення : 15.07.2019).

Samuel and Andrey – Travel and Food Videos. (2017). Ukrainian Food in Lviv. [YouTube Video]. Retrieved July 16, 2019 from <https://youtu.be/R012xnuZ094>

The Review Diary. (2017). Canadians Try Ukrainian Candy! Universal Yums Unboxing. [YouTube Video]. Retrieved July 21, 2019 from <https://youtu.be/rbs4nQoG6bY>

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.7

УДК УДК 811,111'371.5

ORCID ID: 0000-0001-6998-7788

© І. М. Запужляк

(м. Вінниця)

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ЛЕКСИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ «ВОДА» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ТА «WATER» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті досліджуються структурні особливості фразеологізмів з лексичним компонентом «вода» в українській та «water» в англійській мовах, описані їхні семантико-граматичні розряди, виокремленні подібні та відмінні структури в англійській та українській мовах. У дослідженні використано такі методи досліджень як метод суцільної вибірки, методи аналізу та синтезу для встановлення спільних та відмінних рис фразеологізмів англійської та української мов, описовий метод та метод дистрибутивного аналізу. Виділено фразеологічні одиниці рівня лексеми, словосполучення та речення, описано їхні види. Встановлено, що фразеологізми лексичного рівня притаманні лише англійській мові, де відповідні слова стають лексемами вторинної номінації, набуваючи ідіоматичного значення шляхом метафоризації. Фразеологізми рівня словосполучення, в свою чергу, поділяються на субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та адвербіальні семантико-структурні розряди, залежно від значення фразеологізму та граматичної функції у реченні. В статті описано пряму залежність окремих структурних типів фразеологізмів від структури мови, що впливає на позиційність складових елементів в межах конструкції, на особовість / безособовість структури, виказує прояви конверсійності мовних одиниць, або надає можливість регулювання семантико-синтаксичними відношеннями конститuentів фразеологічних одиниць за допомогою флексій. З'ясовано залежність деяких структурних типів від лінгвокультурних традицій носіїв досліджуваних мов, зокрема тенденцію українських фразеологічних одиниць до імпліцитності стрижневої ознаки компаративних фразеологічних утворень та схильність до формування фразеологічних одиниць у дійсному способі. Зазначено різні підходи у лексикографічних традиціях дослідників аналізованих мов, що також дотично впливає на можливість виокремлення певних структурних груп.

Ключові слова: фразеологізм, субстантивний фразеологізм, ад'єктивний фразеологізм, адвербіальний фразеологізм, дієслівний фразеологізм.

Iryna Zapukhlyak *STRUCTURAL PECULIARITIES OF IDIOMS WITH THE LEXICAL COMPONENT 'ВОДА' IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AND THE COMPONENT 'WATER' IN THE ENGLISH LANGUAGE*

Abstract. The article dwells upon structural features of the idioms with the lexical component 'ВОДА' in the Ukrainian language and the lexical component 'WATER' in the English language. The topicality of the article is stipulated by the scholars' attention to the contrastive researches of the idioms in English and Ukrainian. The aim of the article is to define and describe the grammatical features of the idioms with the component 'ВОДА' in Ukrainian and the component 'WATER' in English. The article focuses on 382 idioms (251 English idioms with the component 'WATER' and 131 Ukrainian idioms with the component 'ВОДА'). The research resorts to the following research methods: a continuous sampling method, methods of analysis and synthesis; a descriptive method and the distributive method. The results of the analysis show the existence of isomorphic structural groups of the idioms with the component 'ВОДА' in the Ukrainian language and the component 'WATER' in the English language apart from the allomorphic structural models, which exists only in one of the languages under consideration. The allomorphic group of the English language is represented by

compound words, as the meaning of the lexeme becomes the unit of the second nomination, acquiring metaphoric meaning. The isomorphic groups are word combinations and sentences. The most productive group of the idioms with the component 'ВОДА' in Ukrainian and the component 'WATER' in English are word combinations which can be divided into substantive, adjective, verbal, and adverbial idioms.

Key words: idiom, substantive idiom, substantive idiom, adjective idiom, verbal idiom, adverbial idiom.

1. Вступ

Сучасні мовознавчі дослідження приділяють значну увагу фразеологічним одиницям як прояву національної своєрідності та неповторності. Об'єктом лінгвістичних розвідок вже неодноразово виступали фразеологізми з різноманітними компонентами, створюючи ґрунтовну методологічну базу для подальших розвідок, зокрема І. Задорожна досліджує німецькомовні фразеологічні одиниці (далі ФО) з компонентами іменниками "sraß", "gnade" та "freude" (Задорожна, 2014), Л. О. Лисенко приділяє увагу вивченню фразеологізмів із компонентом «вогонь» (Лисенко, 2016), Ю. В. Білоус вивчає ФО з соматичним компонентом у німецькій мові (Білоус, 2014), а В. В. Хмара досліджує фразеологізми з соматичним компонентом вухо (Хмара, 2015). Дослідження Д. Маркової зосереджено на ФО з компонентом «серце» (Маркова, 2017), натомість, Р. О. Ніколайчук розглядає фразеологізми із компонентом «грошова одиниця» (Ніколайчук, 2014). Однак фразеологізми з лексичним компонентом «вода» та «water» ще не ставали предметом окремого дослідження.

У роботі використовуються такі методи як метод суцільної вибірки, методи аналізу та синтезу для встановлення спільних та відмінних рис фразеологізмів англійської та української мов, метод дистрибутивного аналізу, а також описовий метод.

Матеріалом дослідження є 382 фразеологічні одиниці, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників (251 фразеологізм англійської мови з компонентом «water» та 131 фразеологізм української мови з компонентом «вода»).

Мета дослідження – встановити ізоморфні та аломорфні характеристики у домені структури ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові.

Об'єктом дослідження є ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові.

Предмет – структурні особливості ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові.

2. Виклад матеріалу. Оточуючий світ впливав на життя людей з прадавніх часів. Невід'ємною його частиною та найважливішим елементом для життя людства є вода. Не дивно, що слова «вода» та «water» стали компонентами різноманітних фразеологізмів, наприклад: англ. *to swim between two waters* 'займати нейтральну позицію', *a toe in the water* 'спроба зробити щось, чого раніше не робив', *ebb-water* 'нестача грошей', *christened in pump-water* 'червоношкірий', *what comes with the wind goes with the water* 'легко прийшло, легко пішло', укр. *сьома вода на киселі* 'далекий родич', *вудити рибу в каламутній воді* 'використовувати будь-які обставини на свою користь'.

Присутні в обох мовах дослідження, ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові проявляються в різних структурно-граматичних формах. Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові є одиницями різного рівня: 1) лексичного – складні слова (прояв-

ляються лише на матеріалі дослідження англійської мови), зокрема англ. *jerk-water* ‘неважлива особа’, 2) синтаксичного – а) словосполучення (англ. *get in deep water* ‘потрапити у скрутну ситуацію’, укр. *як у воду канути* ‘безслідно зникнути’) та б) речення (наприклад англ. *many drops of water will sink a ship* ‘багато маленьких кроків приведуть до значного результату’, укр. *як хто линув водою* ‘хто-небудь дуже вражений, приголомшений чимось’).

2.1 ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові рівня словосполучення. Результати аналізу засвідчують, що найпродуктивніші ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові є фразеологізми рівня словосполучення. Можна припустити, що це пов’язано з тим фактом, що граматична структура такого рівня дає можливість висловити необхідну інформацію за допомогою фрази, яка є досить «економною» за розміром. Оскільки переважна більшість фразеологізмів має конотативне, семантично ємне значення, відоме члену мовної спільноти, мовець має змогу досягнути своєї мети, використовуючи відносно короткі ФО замість розлогих речень.

Автор поділяє думку М. Ф. Алефіренко стосовно того, що «Оскільки ... фраземи співвідносяться з лексико-граматичними класами слів, то їх можна згрупувати умовно в такі семантико-граматичні розряди: субстантивні, ад’єктивні, дієслівні, адвербіальні та інтер’єктивні» (Алефіренко, 1987, с. 46). Взявши ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» рівня словосполучення як субстантивні, дієслівні та ад’єктивні фразеологізми. Розглянемо детальніше кожен з цих розрядів.

2.1.1 Дієслівні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. Дієслівні фразеологізми виступали предметом окремих розвідок, зокрема Д. Є. Ігнатенко досліджувала дієслівні фразеологізми на позначення інтенсивності дії та стану, (Ігнатенко, 2013), А. М. Троцюк досліджувала ФО з соматичним компонентом “hand” (Троцюк, 2010), а І. М. Кучман приділяв увагу дієслівним фразеологічним одиницям каузативної семантики (Кучман, 2007). М. Т. Демський вказує, що до дієслівних відносяться ФО з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, об’єктивованою в дієслівних категоріях виду, стану, способу, особи та часу (Демський, 1984, с. 26–28). Проведений аналіз ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові дозволяє стверджувати, що найчисленнішим в обох досліджуваних мовах семантико-граматичним розрядом ФО рівня словосполучення є розряд дієслівних фразеологізмів.

Критеріями класифікації є частиномовна приналежність компоненту та його позиційність структурі фразеологізму. Структурні моделі представлені формулами, де N – Noun, NP – Noun Phrase, VP – Verb Phrase V – Verb, Adj. – Adjective, Adv. – Adverb, Art. – Article, Prep. – Preposition, Pron. – Pronoun, Conj. – Conjunction, Num. – Numeral, Part. – Participle. Іменникові фрази можуть бути різного виду, включаючи такі компоненти як прикметник, дієприкметник, числівник, прислівник, артикль, займенник та іменник. Дієслівні фрази можуть включати прислівник, прийменник, а також іменник.

Дієслівні фразеологічні одиниці є найчисленнішими в обох досліджуваних мовах. Весь емпіричний матеріал можна згрупувати у 5 структурних моделей англійської мови та 6 структурних моделей в українській мові. Необхідно зазначити, що оскільки в українській мові відсутні артиклі, при виокремленні ізоморфних для двох мов структурних моделей наявність артиклів ігнорується, оскільки останні не є представниками повнозначних частин мови і не відіграють ролі у синтагматичному поєднанні слів.

2.1.1.1 Ізоморфною групою в обох досліджуваних групах є структурна модель **V + N / NP + Prep. + N / NP**, яка є найпродуктивнішою структурною моделлю ФО з компонентом «water» в англійській мові, де дієслово має додаток, що виражається іменником, якому можуть передувати артикль, займенник, прикметник чи числівник, а після додатка вживається прийменник. Наприклад: англ. *to throw the baby out with the bathwater* ‘позбуватися чогось цінного, викидаючи непотрібне’, *to hold smb. with his bill in the water* ‘тримати когось у напрузі’, *to lay hairs in the water* ‘починати діяти’, *to put water in your wine* ‘бути поміркованим’, *to carry hot water with one* ‘спричиняти сварки’. В українській мові – це *лити воду на млин* ‘допомагати, сприяти чомусь’, *скаламутити воду в криниці* ‘вносити неспокій’, *ловити рибу в каламутній воді* ‘використовувати будь-які обставини, хитрувати для власної вигоди’. Це можна пояснити подібними граматичними правилами побудови словосполучень та речень, оскільки вживання прямого додатку є притаманним обом досліджуваним мовам.

2.1.1.2 Другою за продуктивністю в англійській мові є структурна модель **V + Prep. + N / NP**, що також характерна в українській мові, відображаючи вживання непрямого додатку після дієслова. Прикладами таких фразеологізмів є: англ. *to go off someone like water off a duck's back* ‘не мати жодного ефекту на когось’, *to wamble like an eel in the water* ‘дуже звиватися’, *to sail in troubled waters* ‘скористатися заплутаною ситуацією’, *to go down the water* ‘занепадати’, *to be under water* ‘мати фінансові труднощі’, *to take in water* ‘мати недоліки’, укр. *виводити на свіжу воду* ‘виявляти чиясь непорядність’, *перебиватися з хліба на воду* ‘ледве справлятися з матеріальними труднощами’, *втопити в ложці води* ‘завдавати великих прикростей’.

2.1.1.3 Ізоморфною структурною моделлю аналізованих фразеологізмів є структурна модель **V + N / NP**, в якій використовуються два або три елемента. Оскільки мовець прагне до скорочення використання мовних засобів, видається логічним функціонування ‘компактної’ моделі, що передає фігурально переосмислену, іноді значну конотативну інформацію. Наприклад: англ. *to water the corn* ‘запивати їжу якимось напоєм’, *to muddy the waters* ‘заплутувати справу’, *to tread water* ‘навмисно нічого не робити’, укр. *виварити воду* ‘знущатися з когось, показуючи свої примхи’, *каламутити воду* ‘навмисне робити щось незрозумілим’. Аноморфною підгрупою аналізованих одиниць в українській мові є структура **V + N + N**, що дещо розширює модель, **V + N**, притаманну англійській мові, за рахунок вживання додаткового іменника в орудному відмінку. Наприклад: укр. *набрати шоломом води* ‘здобути перемогу’, *набирати воду решетом* ‘даремно щось робити’. Саме цей додатковий елемент в орудному відмінку створює необхідний, зрозумілий носію мови метафоричний образ, перетворюючи його на фразеологізм.

2.1.1.4 Ще одна ізоморфна структурна група дієслівних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові – це структурна модель **V + N / NP + Conj. + N / NP**, яка є менш продуктивною. Це можна було б пояснити досить розлогою структурою, але в першу чергу – вживанням однорідних компонентів, з’єднаних сполучником, що не досить поширено у фразеологізмах. Наприклад: англ. *to go through fire and water* ‘витримати всі умови’, укр. *пройти вогонь і воду* ‘подолати всі труднощі’, *садити на хліб та воду* ‘карати когось, обмежуючи в їжі’, *скакати у вогонь і в воду* ‘бути готовим на будь-що заради когось’.

2.1.1.5 Досить непродуктивною ізоморфною групою аналізованих ФО є структурна модель **V + N / NP + V / VP**, наприклад: англ. *to bring water when the house is burned down* ‘при-

ходити з допомогою, коли вже запізно», *to believe water will flow uphill* «вірити всьому, що скажуть», *to have other fish to fry* «мати важливіші справи», укр. *пливти, куди вода несе* «пасивно підкорятися обставинам» та інші.

2.1.1.6 Незважаючи на те, що п'ять структурних моделей дієслівних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові є ізоморфними, найчисленніша група української мови – структурна модель **Conj. + N / NP + V** є аломорфною. Це група компаративних фразеологізмів, що розпочинаються сполучниками «як», «мов», «немов», «ніби». Наприклад: укр. *як води в рот набрати* «нічого не казати», *як у воду канути* «безслідно зникнути», *як у воду дивитися* «ніби знати заделегідь». Така група є нехарактерною для англійської мови, адже відповідно до її граматичних правил додаток не може передувати дієслову, тому будь-які сполучникові фрази не можуть знаходитися у препозиції відносно дієслова. Фразеологізми цієї групи мають можна замінити одним дієсловом, добре відомим носію мови і адресат з легкістю його розуміє. Причому експліцитна невираженість основи порівняння жодним чином не породжує можливої альтернативності потенційних основ порівняння. На відміну від інших компаративних утворень з імпліцитною основою порівняння, для узагальненого позначення яких в західноєвропейській лінгвістиці вживається термін «відкрите образне порівняння (open simile)», що передбачає відкритий список потенційно можливих експліцитно невиражених основ, унікальність цього типу україномовних порівнянь полягає в їхній однозначності, неможливості різночитань: *як у воду канути* асоціюється виключно з відсутністю, а не, скажімо, з рухом вниз чи схованкою; *як води в рот набрати* представляється у колокації виключно з дієсловом *мовчати*, а не з будь-яким іншим.

В обох аналізованих мовах існують фразеологізми, що мають у складі заперечну частку, наприклад: англ. *not to care a cup of cold water* «взагалі не турбуватися», *not to have both oars in the water* «поводитися дивно, нерационально», *not (to) hold water* «бути неправильним», укр. *ні до холодної води не братися* «нічим не займатися». Більшість з цих фразеологізмів не вживаються без заперечної частки, яка має значний вплив на значення фразеологізму, додаючи негативу до його значення, адже висловлює несхвалення, засудження певної поведінки.

Квантитативні особливості структурних моделей дієслівних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Структурні моделі дієслівних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові

№	Структурні моделі	Англійська мова	Українська мова
2.1.1.1	V + N / NP + Prep. + N / NP	45 (48,91 %)	12 (19,36 %)
2.1.1.2	V + Prep. + N / NP	28 (30,44 %)	16 (25,8 %)
2.1.1.3	V + N / NP	12 (13,03 %)	13 (20,97 %)
2.1.1.4	V + N / NP + Conj. + N / NP	2 (2,18 %)	4 (6,46 %)
2.1.1.5	V + N / NP + V / VP	5 (5,44 %)	1 (1,61 %)
2.1.1.6	Conj. + N / NP + V	–	16 (25,81 %)
Разом		92 (100 %)	62 (100 %)

Проведений аналіз свідчить про існування як ізоморфних, так і аломорфних структурних моделей ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові, що може пояснюватися відмінностями у граматичних правилах, притаманних аналізованим

мовам, а саме усталеним порядком слів у англійській мові, де дієслово завжди стоїть у препозиції стосовно прямого чи непрямого додатка. Крім того, сполучник не може передувати дієслову в англійській мові, що дозволяється граматичними правилами української мови.

2.1.2 Ад'єктивні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. Друга за величиною група ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові – це ад'єктивні фразеологізми. М. Ф. Алефіренко стверджує, що «... ад'єктивними називають фрази, яким притаманне категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів» (Алефіренко, 1987, с. 46). Ад'єктивні ФО можна поділити на компаративні та не компаративні, залежно від їхнього значення та структури. Розглянемо ці типи ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові.

2.1.2.1 Компаративні ад'єктивні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. Компаративні фразеологічні одиниці вже неодноразово були об'єктом досліджень. Серед інших це М. Я. Оленяк (Oleniak, 2018, 2019), К. І. Мізін (Мізін, 2013) О. Г. Сошко (Сошко, 2013), О. Щепка (Щепка, 2011) та інші. Особливістю компаративних ФО є наявність у їхній структурі таких компаративних елементів, як *as, so, than, like* в англійській мові та *як, мов, ніби, за* в українській мові. Наприклад: укр. *мов у воду опущений* 'дуже сумний', *як / мов / ніби холодною / зимною водою облитий* 'розгублений, пригнічений', *як крапля води* 'схожий', англ. *dull as ditchwater* 'дуже тьмянний', *like a sailor on a water-cart* 'зовсім безпорадний', *weak as well-water* 'не міцний (про алкогольні напої)'. Як видно з прикладів, у складі таких фразеологізмів не завжди вказується ознака, яка є основою порівняння. Це можна пояснити тим, що ознака добре відома носіям мови і з часом опускається.

Поряд з тим, існує аломорфна група компаративних ад'єктивних ФО з компонентом «вода», типова лише для української мови, що має структурну модель 2.1.2.1.8 **Adj. + N + Adj. + N**. У ній присутня основа порівняння, однак немає сполучників, а порівняння реалізується завдяки вживанню прикметника у вищому ступені порівняння та іменника у родовому відмінку. Наприклад: укр. *тихіший води, нижчий трави* 'дуже скромний, непомітний'. Оскільки українська мова синтетична, система відмінків дозволяє реалізувати подібну структурну модель.

2.1.2.1.1 В результаті аналізу виявлено, що найпродуктивніша структурна модель ад'єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові – це структурна модель **Adj. + Conj. + N / NP**, де вказана основа порівняння, присутній сполучник та еталон порівняння, у складі якого є лексичний компонент «water». Наприклад: *dull as dishwater* 'дуже нудний', *weak as well-water* 'дуже слабкий', *mild as maiden's water* 'слабкий (про алкогольний напій)' та інші. До цієї структурної моделі належать більшість усіх ад'єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові.

2.1.2.1.2 Друга за чисельністю група англійських ад'єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «water» – це **Adj. + Conj. + N + Prep. + N / NP**, наприклад: *strong as / like a drink of water* 'зовсім слабкий (про худорляву людину)', *welcome as water into a ship* 'зовсім не бажаний, неприємний'. У цій структурі присутні основа порівняння, сполучник та еталон порівняння, однак вона більша за об'ємом порівняно з попередньою структурою. Видається ймовірним, що нижча продуктивність аналізованої групи може пояснюватися саме значним обсягом фразеологізмів, що можуть бути доречними у висловленні певної думки, однак потребують часу та зусиль для вживання у мовленні.

2.1.2.1.3 У структурній моделі **3 Conj. + N + Prep. + N / NP**, що притаманна лише англійській мові, не вказується ознака, яка є основою порівняння, наприклад: англ. *like a fish out of water* ‘розгублений’, *like water off a duck’s back* ‘не маючий жодного впливу’, *like a yard of pump-water* ‘дуже високий та худий’. Можливо, саме ця структурна особливість є передумовою нечисленності даної групи, адже члени англійської лінгвоспільноти приписують воді різноманітні властивості. Видається логічним, що основа порівняння опускається лише в окремих ФО, значення яких добре зрозуміле носіям мови. Значення цих фразеологізмів іронічне, що може пояснювати відносну непродуктивність групи, адже мовці не можуть зловживати іронією.

2.1.2.1.4 Найменш продуктивними з ад’єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові є структурна модель **Adj. + N + Prep. + Conj. + N**, єдиним фразеологізмом цієї структури є англ. *laal thowt* (діалектичне *little thought*) *on as dike-water* ‘взагалі неважливий’ та структурна модель **2.1.2.1.5 Conj. + Adj. + Conj. + NP**, представлена фразеологізмом англ. *as good as ever water wet* ‘дуже добрий’.

2.1.2.1.6 Найпродуктивнішою структурною моделлю ад’єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «вода» є структурна модель **Conj. + (Adj.) + (Prep.) + N + Part**. Прикладами таких ФО є: укр. *мов холодною зимною водою облитий* ‘пригнічений, приголомшений’, *як у воду намочений* ‘зажурений, злий’, *мов у воду опущений* ‘незадоволений’ та інші. Ця структура є аломорфною, крім того, в результаті проведеного аналізу не виявлено жодного випадку вживання дісприкметників у англійських ФО з лексичним компонентом «water». У таких фразеологізмів оскова порівняння імпліцитною, а еталон порівняння виражений повністю усім фразеологізмом.

2.1.2.1.7 До другої за численністю структурної групи фразеологізмів з лексичним компонентом «вода» **Conj. + N / NP** належать синонімічні ФО, такі як укр. *як капля води, як дві краплини води, як три краплі води* та інші, що означають ‘дуже схожий’. Як і в попередній структурній моделі, аналізовані ФО не мають основи порівняння, однак еталон представлений двома іменниками, що вживаються у називному та родовому відмінку, де головний елемент стоїть перед другорядним іменником.

2.1.2.1.9 Структурна модель **Adj. + Prep. + N + Adj. + Prep. + N** є найменш продуктивною серед ФО з лексичним компонентом «вода», представлена фразеологізмом укр. *тихіший за воду, нижчий за траву* ‘дуже скромний, непомітний’.

Кількісний розподіл ад’єктивних компаративних ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові представлений у Таблиці 2.

Таблиця 2

Структурні моделі ад’єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові

№	Структурні моделі	Англійська мова	Українська мова
2.1.2.1.1	Adj. + Conj. + N / NP	13 (54,16 %)	–
2.1.2.1.2	Adj. + Conj. + N + Prep. + N / NP	5 (20,83 %)	–
2.1.2.1.3	Conj. + N + Prep. + N / NP	4 (16,67 %)	–
2.1.2.1.4	Adj. + N + Prep. + Conj. + N	1 (4,17 %)	–
2.1.2.1.5	Conj. + Adj. + Conj. + NP	1 (4,17 %)	–
2.1.2.1.6	Conj. + N / NP + Part.	–	6 (42,85 %)
2.1.2.1.7	Conj. + N / NP	–	5 (35,71 %)
2.1.2.1.8	Adj. + N + Adj. + N	–	2 (14,29 %)
2.1.2.1.9	Adj. + Prep. + N + Adj. + Prep. + N	–	1 (7,14 %)
Разом		24 (100 %)	14 (100 %)

У результаті аналізу емпіричного матеріалу не виявлено жодної ізоморфної моделі ад'єктивних компаративних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові, що можливо було б пояснити їхньою різноструктурністю (наприклад в українській мові існують фразеологізми, що не мають у складі прийменників, натомість компаративність виражається завдяки прикметнику у вищому ступені порівняння) та традиційним опущенням основи порівняння у ад'єктивних компаративних фразеологізмів української мови. У результаті дослідження виявлено, що 11 (78,57 %) компаративних ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» не мають експліцитно вираженої основи порівняння. Натомість в англійській мові на матеріалі дослідження зафіксовано лише у 4 (16 %) компаративних ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «water», у структурі яких відсутня експліцитно виражена ознака, за якою порівнюються об'єкти.

2.1.2.2 Некомпаративні ад'єктивні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. Некомпаративні фразеологізми характеризують об'єкт, не порівнюючи його з іншим. Результати проведеного аналізу вказують на те, що некомпаративні ад'єктивні ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові є менш продуктивним (31,43 % в англійській мові та 40 % в українській мові) порівняно з компаративними ФО. Оскільки вода – це споконвічний, особливо важливий елемент у житті людства, її властивості настільки загальновідомі мовцям, що вона з легкістю займає позицію еталона, типового носія характерних для неї ознак. Цей факт може бути причиною того, що лексичні компоненти «вода» та «water» в обох аналізованих мовах частіше використовуються у компаративних ФО, оскільки виступають еталоном порівняння або його частиною. Всі фразеологізми цієї групи показують результат певної дії, що була спрямована на об'єкт, який характеризується цим фразеологізмом.

2.1.2.2.1 У результаті аналізу некомпаративних ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові було виділено одну ізоморфну групу фразеологізмів – структурну модель **Part. / Adj. + Prep. + N / NP**. Прикладами таких ФО є англ. *missed by the water but caught by the widdy* 'той, що врятувався від утоплення, але був повішений', *dead in the water* 'нефункціонуючий', укр. *виведений на чисту воду* 'той, чію нечесність чи підступність викрили'. У цих ФО якість означуваного об'єкта пояснюється за допомогою стрижневого прикметника чи дієприкметника, а також додаткових елементів, що розширюють та доповнюють образ.

2.1.2.2.2 Найчисленнішою аноморфною групою некомпаративних ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові, що повністю відсутня в українській мові, є структурна модель **V + V + NP + Prep. + N / NP**, що має у структурі модальне дієслово 'could', що означає фізичну здатність, можливість щось виконати або припущення про можливість певної дії, та повнозначне дієслово і його додаток з обставиною, наприклад: англ. *could drown you in a spoonful of water* 'зависливий'. У двох інших двох ФО цієї структурної моделі використовується заперечна частка: англ. *couldn't pour water out of a boot* 'дурний', *couldn't cook hot water for a barber* 'зовсім поганий (про кухаря)'. В результаті аналізу не виявлено вживання підряд двох дієслів некомпаративних ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові, оскільки в українській мові такі ФО, за наявності еквівалента, вживаються у граматичних формах, що виражають менший ступінь суб'єктивності, ніж та, яку забезпечує вживання модального дієслова в англійській мові, наприклад *вона тебе в ложці*

води втопить. Вживання дієслова *втопить* робить дію, описану в ФО більш реальною і правдоподібною, менш суб'єктивною, адже опускається модальне дієслово, яке виражає не саму дію, а відношення до неї мовця.

2.1.2.2.3 Дещо менш поширеною аломорфною групою ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові є структурна модель **V + V + NP + Prep. + N / NP**, наприклад: англ. *for all waters adaptable* 'здатний добре пристосовуватися', *of the first water* 'найвищої якості'.

2.1.2.2.4 Інші аломорфні групи є непродуктивними ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові, оскільки представлені лише одним фразеологізмом. Наприклад, структурна модель **Adj. + V + Prep + N**, у якій стрижневий прикметник вживається з додатковими елементами, зокрема з дієсловом, прийменником та іменником, наприклад: англ. *able to talk under water* 'дуже балакучий'.

2.1.2.2.5 Структурна модель **Adj. + N + Prep. + NP** має у складі іменникову групу, виражену прикметником та іменником: англ. *not worth a cup of cold water* 'нічого не вартий'.

2.1.2.2.6 Найбільшу кількість компонентів у складі серед ФО з лексичним компонентом «water» має структурна модель **NP + NP + Conj. + N + Prep. + N**, представлена фразеологізмом англ. *Grantham gruel—nine grits and a gallon of water* 'перебільшуючий дрізязкове та применшуючий необхідне'.

2.1.2.2.7 Найпродуктивнішою структурною моделлю некомпаративних ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові є **Conj. + N + V**, наприклад: укр. *хоч з лиця води напийся* 'дуже гарний', *хоч водою розливай* 'дуже дружні', *хоч воду пий* 'красивий'. Цій групі притаманно надавати характеристику об'єкту імпліцитно, не використовуючи прикметник чи дієприкметник, як і для багатьох компаративних ад'єктивних ФО. Ця група є аломорфною, оскільки англійській мові не характерно вживання сполучника на початку фрази.

2.1.2.2.8 Найкоротшою за обсягом є структурна модель структурна модель **Adj. + N**, представлена двома синонімічними фразеологізмами укр. *чистої води* та *чистісінької води*, що означають 'справжній'. Незважаючи на «компактність» даної моделі, вона є непродуктивною серед ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові.

2.1.2.2.9 Найменш продуктивні структурні моделі ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові представлені одним фразеологізмом. Наприклад структурна модель **Conj. + V + N**, укр. *не розлий вода* 'дуже дружні'.

2.1.2.2.10 До групи **Conj. + Prep. + N + V** належить фразеологізм укр. *хоч з лиця води напийся* 'дуже гарний'.

2.1.2.2.11 Структурна модель **Prep. + NP + V** представлена висловом укр. *в ложці води не спіймаєш* 'дуже спритний'.

Структурні моделі ад'єктивних некомпаративних ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові, а також їх відсоткове співвідношення представлені у Таблиці 3.

Таблиця 3

Структурні моделі ад'єктивних некомпаративних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові

№	Структурні моделі	Англійська мова	Українська мова
2.1.2.2.1	Part. / Adj. + Prep. + Конверсія	3 (27,28 %)	1 (10 %)
2.1.2.2.2	V + V + NP + Prep. + N / NP	3 (27,28 %)	–
2.1.2.2.3	Prep. + N / NP	2 (18,19 %)	–
2.1.2.2.4	Adj. + V + Prep + N	1(9,09 %)	–
2.1.2.2.5	Adj. + N + Prep. + NP	1(9,09 %)	–
2.1.2.2.6	NP + NP + Conj. + N + Prep. + N	1 (9,09 %)	–
2.1.2.2.7	Conj. + N + V	–	4 (40 %)
2.1.2.2.8	Adj. + N	–	2 (20 %)
2.1.2.2.9	Conj. + V + N	–	1 (10 %)
2.1.2.2.10	Conj. + Prep. + N + V	–	1 (10 %)
2.1.2.2.11	Prep. + NP + V	–	1 (10 %)
Разом		11 (100 %)	10 (100 %)

Некомпаративні ад'єктивні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові є досить нечисленими, однак структурно різноманітними. Ізоморфною рисою аналізованих фразеологізмів є те, що 54,55 % англійських ФО та 90 % українських ФО мають імпліцитну основу ад'єктивної ознаки. Преважна більшість їхніх структурних моделей є аломорфними, що може пояснюватися відмінностями у граматичних правилах сполучуваності слів. Оскільки англійська мова синтетична, відношення між словами виражається завдяки прийменникам, натомість в українській мові подібне відношення висловлюється завдяки системі і відмінків. Крім того, в англійській мові некомпаративні ад'єктивні вислови не можуть починатися сполучником, що допускається в українській мові.

Проаналізувавши ад'єктивні ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові, можна стверджувати, що компаративні фразеологізми є продуктивнішими в обох аналізованих мовах, ніж некомпаративні. Надаючи характеристику об'єкту, ад'єктивні ФО порівнюють його з певним еталоном, добре відомим адресату, типовим носієм важливої для мовця ознаки, щоб слухач міг краще зрозуміти властивості даного об'єкту. Кількісне співвідношення ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові зображений у Таблиці 4.

Таблиця 4

Види ад'єктивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові

Ад'єктивні ФО	Англійська мова	Українська мова
Компаративні ФО	24 (68,57 %)	15 (60 %)
Некомпаративні ФО	11 (31,43 %)	10 (40 %)
Разом	35 (100 %)	25 (100 %)

2.1.3 Субстантивні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. Відповідно до твердження М.Ф. Алефіренко, субстантивні фразеологізми – це «... фраземи з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченні субстантивні фраземи виконують синтаксичні функції

підмета, іменної частини складеного присудка або додатка» (Алефіренко, 1987, с. 46). Дослідивши емпіричний матеріал субстантивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові, автором було виявлено, що в англійській мові ця група значно численніша, ніж у українській. Прикладами таких ФО є англ. *bread and water* ‘найнеобхідніші засоби для існування’, *high water* ‘наявні достатні кошти’, *watering hole* ‘таверна’, *uncharted waters* ‘сфера для досліджень або методи, щодо яких немає інформації’, укр. *грішна вода* ‘горілка’, *десята вода на киселі* ‘далекі родичі’ та інші. В результаті аналізу виявлено 7 структурних моделей ФО з компонентом «water» в англійській мові та 2 структурні моделі ФО з компонентом «вода» в українській мові.

2.1.3.1 Найчисленніша ізоморфна група субстантивних ФО аналізованих мов – структурна модель **N / NP + Prep. + N / NP** що є також найпродуктивнішою моделлю англійської мови, представлена словосполученнями, що мають у складі принаймні два іменники, поєднані між собою прийменниками (в англійській та українській мовах) та іменниками у родовому відмінку (лише в українській мові). Прикладами таких ФО є: англ. *a drop of water on a hot stove* ‘щось корисне, але малоефективне’, *a tall drink of water* ‘дуже висока людина’, *water under the bridge* ‘щось давно минуле та забуте’, укр. *буря у склянці води* ‘суперечки через дрібниці’, *товчіння / товчення води в ступі* ‘марнування часу’ та інші.

2.1.3.2 Ще одна ізоморфна група, однак менш продуктивна – це структурна модель **Adj. + (Adj.) + N**, що відображає атрибутивний зв’язок між прикметником і іменником: англ. *clear blue water*, ‘відмінність у політиці двох конкуруючих партій’, *smooth water* ‘умови, що дозволяють легкий прогрес’, укр. *грішна вода* ‘горілка’.

2.1.3.3 Аломорфною групою субстантивних ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові є структурна модель **N + N**, наприклад: *water torture* ‘щось невинне, що стає нестерпним через постійне повторення’, *high-water mark* ‘найвищий рівень чогось, період розквіту’. Конверсія є типовим і набагато більш частотним явищем в англійській мові, ніж в українській, тому преמודифікація іменника іншим іменником автоматично надає останньому атрибутивного значення. В українській мові подібне атрибутивне значення реалізується завдяки використанню іменника в родовому відмінку, однак субстантивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові подібної структурної моделі не виявлено.

2.1.3.4 Навідміну від попередніх моделей структурна модель **N + Conj. + N** має у складі однорідні елементи, що з’єднані сполучником *and*. Наприклад: англ. *bread and water* ‘мінімальні засоби для існування’, *oil and water* ‘несумісні елементи’. Можна припустити, що непродуктивність аналізованої структурної моделі пояснюється невеликим переліком слів, що можна вживати як однорідний елемент поряд з водою, оскільки важко знайти об’єкти, настільки ж важливі та необхідні, як вода.

2.1.3.5 Особливістю структурної моделі **Part. + N** є наявність в складі дієприкметника, що виконує атрибутивну функцію. Наприклад: *uncharted waters* ‘невідома галузь, яка не досліджувалась чи метод, який не застосовувався’, *watering hole* ‘бар, таверна’.

2.1.3.6 Найрозлогішою з ФО з лексичним компонентом «water» в англійській мові є структурна модель **6 N + Prep. + N + Conj. + N + Prep + N**, прикладом якої є англ. *hewers of wood and drawers of water* ‘працівники різних професій’. Можна припустити, що це об’ємніше версія попередньої структури **N + Conj. + N**, у якій однорідні елементи виражені не одним сло-

вом, а словосполученням, де атрибутивний зв'язок реалізується завдяки іменнику та прийменнику, що відображає відношення між іменниками.

2.1.3.7 Аломорфною групою, типовою лише для англійської мови є структурна модель **NP + V + Art. + N**, що представлена фразеологізмом англ. *enough water to sink a battleship* 'велика кількість води'. Можна припустити, що непродуктивність даної структури обумовлена тим, що дієслово рідко виступає засобом реалізації атрибутивної функції. У результаті емпіричного матеріалу не виявлено жодного субстантивного ФО з компонентом «вода» в українській мові, що мав би у складі дієслово.

Кількісний склад структурних моделей субстантивних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові представлений у Таблиці 5.

Таблиця 5

**Структурні моделі субстантивних ФО з лексичним компонентом
«вода» в українській мові та «water» в англійській мові**

№	Структурні моделі субстантивних ФО	Англійська мова	Українська мова
2.1.3.1	N / NP + Prep. + N / NP	11 (44 %)	4 (80 %)
2.1.3.2	Adj. + N / NP	2 (8 %)	1 (20 %)
2.1.3.3	N + N	5 (20 %)	–
2.1.3.4	N + Conj. + N	3 (12 %)	–
2.1.3.5	Part. + N	2 (8 %)	–
2.1.3.6	N + Prep. + N + Conj. + N + Prep + N	1 (4 %)	–
2.1.3.7	NP + V + Art. + N	1 (4 %)	–
Разом		25 (100 %)	5 (100 %)

Як видно з таблиці, субстантивні ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові мають як ізоморфні, так і аломорфні структурні моделі, однак англійські фразеологізми значно чисельніші та різноманітніші, що може свідчити про більшу варіативність англійської мови у домені евфемізації та поетизації понять та об'єктів із залученням лексичного компоненту «water» до складу фразеологізмів порівняно з українською лексемою «вода».

2.1.4. Адвербіальні фразеологізми компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. Згідно з твердженням М. Ф. Алефіренко, адвербіальні фразеологізми – це «фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм і виконують у реченні функції обставин» (Алефіренко, 1987, с. 62). Кількісний склад ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові значно відрізняється. В українській мові виявлено 24 фразеологізми вказаної групи, які поділяються на 6 структурних моделей та 12 ФО в англійській мові, що мають 5 структурних моделей, три з яких є ізоморфними. Таку значну різницю, можливо б було пояснити тим, що українські фразеологічні словники часто подають подібні вирази без дієслова, а ряд дієслів, що можуть вживатися з такими словосполученнями зазначаються як можливі колокації. Наприклад: укр. *як риба у воді* може використовуватися з такими дієсловами, як *почуватися, поводитися*; укр. *як камінь у воду – пропасти, зникнути* та інші. Натомість англійські словники зазначають синонімічні дієслова, що можуть вживатися з подібними виразами як частину фразеологізму.

2.1.4.1 У результаті аналізу виявлено, що ізоморфні групи ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові досить непродуктивні. Наприклад,

структурна модель **Prep. + N + Conj. + N / NP** представлена такими ФО: англ. *between hell and high water* ‘у важкому становищі’, *between wind and water* ‘у найвразливішому місці’, укр. *в вогонь і воду* ‘на будь-який самовідданий вчинок (іти, бути готовим)’. Як видно з прикладів, в обох аналізованих мовах використовуються сполучники, прийменники та іменники для вираження адвербіального значення.

2.1.4.2 Ще одна ізоморфна група – це структурна модель **Conj. + N / NP**, наприклад *like water* ‘безрозсудно’, укр. як воду ‘у великій кількості (пити)’, як чорт свяченої води ‘дуже, сильно (боятися)’. Фразеологізми цієї групи досить невеликі за обсягом, однак аналізована група є непродуктивною. Можливо, як і випадку з ад’єктивними ФО, причина нечисленності таких фразеологізмів пов’язана з тим, що у аналізованих лексем відсутня основа порівняння, яка опускається лише у найчастотніших порівняннях.

2.1.4.3 У результаті аналізу виявлено, що найчисленніша з структурних моделей в англійській мові – це структурна модель **Prep. + N / NP**. Прикладами таких ФО є англ. *in shoal-water off* ‘небезпечно поряд з’, *in low water* ‘у скруті, у хворобі,’ *in rough water* ‘у біді’, *over the shoal-water* ‘подолавши труднощі’, *in smooth water* ‘за гарних обставин, особливо після скрути’ та інші.

2.1.4.4 Найменш продуктивною в англійській мові є структурна модель **Conj. + NP + Prep. + NP**, наприклад англ. *neither pot broken nor water spilt* ‘не заподіявши жодної шкоди’.

2.1.4.5 У результаті аналізу виявлено, що найчисленніша з адвербіальних ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові – це структурна модель **Conj. + Prep. + NP**, наприклад: укр. *як в решеті води* ‘дуже мало’, *як з гусака вода* ‘ніщо не впливає’, *ні за холодну воду* ‘нічим не займаючись’ та інші. Можливо це пояснюється тим, що ці фразеологізми є компаративними, вони актуалізують адвербіальне, порівнюючи її з іншим, відомим носію мови.

2.1.4.6 Структурна модель **Conj. + N + Prep. + N** представлена такими ФО як укр. *і кінці у воду* ‘не залишаючи слідів’, *як лист за водою* ‘безслідно, назавжди’, *як пугою по воді* ‘безрезультатно’ та інші. Ця компаративна група подібна до попередньої, але реалізує адвербіальне відношення одного іменника стосовно іншого за допомогою прийменника.

2.1.4.7 Дещо менш продуктивна структурна модель **Conj. + (V) + Prep. + N + (V)**, наприклад: укр. *як плюнути на воду* ‘дуже легко’, *хоч у воду стрибай* ‘у безвиході’. Як уже зазначалося, дієслова рідко функціонують у складі ФО, що не належать до дієслівного розряду фразеологізмів.

2.1.4.8 До структурної моделі **Conj. / Adv. + Prep. + N + Prep. + N** належать синонімічні ФО, що мають значення ‘у важкому становищі’, наприклад: укр. *хоч з гори та в воду, краще (все одно, що) з мосту та в воду*.

2.1.4.9 Найменш продуктивні адвербіальні ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові – це структурна модель **N + Conj. + V**, що реалізується фразеологізмом укр. *водою не розлити* ‘дуже дружно’.

2.1.4.10 Структурна модель **Prep. + N + Conj. + N**, представлена ФО укр. *в вогонь і воду* ‘на будь-який самовідданий вчинок (іти, бути готовим)’.

Кількісний склад адвербіальних структурних моделей ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові представлений у Таблиці 6.

Таблиця 6

**Структурні моделі адвербіальних ФО з лексичним компонентом
«вода» в українській мові та «water» в англійській мові**

№	Структурні моделі адвербіальних ФО	Англійська мова	Українська мова
2.1.4.1	Prep. + N + Conj. + N / NP	2 (16,67 %)	1 (4,16 %)
2.1.4.2	Conj. + N / NP	1 (8,34 %)	2 (8,34 %)
2.1.4.3	Prep. + N / NP	7 (58,34 %)	–
2.1.4.4	Conj. + NP + Prep. / Conj. + NP	2 (16,67 %)	–
2.1.4.5	Conj. + Prep. + NP	–	7 (29,18 %)
2.1.4.6	Conj. + N + Prep. + N	–	6 (25 %)
2.1.4.7	Conj. + (V) + Prep. + N + (V)	–	3 (12,5 %)
2.1.4.8	Conj. / Adv. + Prep. + N + Prep. + N	–	3 (12,5 %)
2.1.4.9	N + Conj. + V	–	1 (4,16 %)
2.1.4.10	Prep. + N + Conj. + N	–	1 (4,16 %)
Разом		12 (100 %)	24 (100 %)

Як видно з таблиці адвербіальні ФО з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові мають як ізоморфні, так і аломорфні структурні моделі. Українські адвербіальні фразеологізми вдвічі численніші, що може пояснюватися як більш поширеною практикою висловлювання адвербіальних відношень за допомогою ФО, так і різними підходами до укладання фразеологічних словників у аналізованих мовах, оскільки фразеологізми, що можуть вживатися з різними дієсловами фіксуються в українських словниках як адвербіальні, вказуючи дієслова як можливі колокації. Натомість англійські фразеологічні словники вказують подібні ФО як дієслівні, зазначаючи можливі лексичні варіанти таких фразеологізмів.

У результаті проведеного аналізу ФО рівня словосполучення з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові виявлено такі семантико-граматичні розряди як субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та адвербіальні. Їх кількісний розподіл ФО представлений у Таблиці 7.

Таблиця 7

**ФО з компонентом «вода» в українській мові
та «water» в англійській мові рівня словосполучення**

Семантико-граматичні розряди	Англійська мова	Українська мова
Дієслівні ФО	92 (56,1 %)	62 (53,91 %)
Ад'єктивні ФО	35 (21,34 %)	24 (20,87 %)
Субстантивні ФО	25 (15,24 %)	5 (4,35 %)
Адвербіальні ФО	12 (7,32 %)	24 (20,87 %)
Разом	164 (100 %)	115 (100 %)

Отже, найпродуктивнішими семантико-граматичними розрядами ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові рівня словосполучення в обох досліджуваних мовах є дієслівні та ад'єктивні фразеологізми, їхня відносна кількість майже збігається, що може свідчити про подібність використання фразеологізмів для характеристики об'єктів, а також їхніх дій. Однак кількість субстантивних та адвербіальних ФО значно відрізняються. Значну кількість українських адвербіальних ФО частково можна пояснити різницею в підходах у лексикографічній практиці, оскільки українські лексикографи фіксують у фразеологічному словнику лише інваріативний вислів, зазначаючи у дужках можливі дієслівні коло-

коції фразеологізму, натомість англійські науковці вказують лексичні варіанти фразеологізму з дієсловами, що сполучаються з сталими висловами. Велика кількість субстантивних ФО англійської мови може пояснюватися лінгвокультурологічними особливостями мовців, що схильні поетизувати та евфемізувати явища навколишнього світу.

2.2 ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові рівня речення. Поряд з фразеологізмами рівня словосполучення існують також ФО рівня речення. Вони, однак, не є найпродуктивнішою групою, оскільки для відтворення фразеологізму, що має розлогу структуру потрібно більше часу та зусиль, тому ФО рівня словосполучення видаються більш економними та легшими для запам'ятовування. Проте помітною є значна відмінність у відсотковому співвідношенні даних фразеологізмів на матеріалі дослідження: в англійській мові: в англійській мові це 86 (33,59 %), а в українській мові лише 16 (12,12 %). Це, насамперед, може бути зумовлене тим, що українські лексикографи не включають прислів'я у фразеологічні словники, на матеріалі яких здійснювалася вибірка, натомість англійська лексикографічна традиція допускає включення прислів'їв з певною позначкою у словниковій статті у фразеологічних словників.

Структура ФО рівня речення різноманітна, найпоширеніша – двоскладове речення: англ. *blood is thicker than water* 'родинні відносини важливіші за всі інші', англ. *clean water often comes out of a mucky spout* 'хороші діти можуть народитися у поганих батьків', англ. *she has an eye in her head that would fetch a duck off the water* 'дуже переконливий погляд', англ. *where the dam is lowest the water first flows over* 'пристрасті вирують найбільше, коли є найменш контрольованими', укр. *взяла вода* 'хтось втопився', *багато води уплигло* 'минуло багато часу з якоїсь пори' та інші.

У структурі окремих англійських ФО спостерігається інверсія, що є відхиленням від звичних правил побудови речення: англ. *from a pure spring, pure water flows* 'хороші вчинки є результатом хорошого характеру'. Такий порядок слів підкреслює найважливіше у висловлюванні, змінюючи звичний для аналізованої мови порядок слів.

В англійській мові існують також еліптичні речення, де опущений і підмет, і присудок, але вони зрозумілі з структури речення: англ. *nearest the well, furthest from water* 'іноді ті, хто може легко щось зробити, нічого не робить'. У цьому випадку також важливий результат дій, а не виконавець, можливо саме тому і суб'єкт дії опускається, а увага зосереджується на наслідках певної поведінки.

Структурною особливістю ФО з компонентом «вода» в українській мові є наявність безособових речень, що допускається її граматичними правилами, на відміну від англійської мови. Наприклад: укр. *як линули холодною водою [з льодом]* 'хтось дуже вражений', *як водою вмило* 'хтось швидко зник'.

Аломорфна модель ФО з компонентом «water» в англійській мові, характерна лише для англійської мови – це речення у наказовій формі: *keep your dry rubs for your watery pratures* 'турбуйся спочатку про себе та родину, а потім про інших', *wade the water at shallowest* 'справляйся з труднощами найлегшим способом', іноді такі речення можуть містити заперечну частку: *cast not out the foul water till you bring in the clean* 'використовуй те, що маєш доти, поки не отримаєш щось нове', *don't pour water on a drowned mouse* 'не виконуй непотрібну роботу', *don't try to swim where there is no water* 'для успішної роботи необхідні певні умови'. Це можна було б пояснити тим, що англійське суспільство більш регламентує поведінку його членів,

вказуючи на неприйнятні моделі поведінки, закріплені не тільки у традиціях та звичках, а й у фразеологічних одиницях. Це своєрідний дидактичний прийом, спрямований на формування особистості, яку схвалює суспільство.

Кількісний розподіл ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові рівня речення представлений у Таблиці 8.

Таблиця 8

**ФО з компонентом «вода» в українській мові
та «water» в англійській мові рівня речення**

Мова	Англійська мова	Українська мова
Види речень		
Двоскладові	72 (86,75 %)	8 (50 %)
Односкладові	11 (13,25 %)	8 (50 %)
Разом	83 (100 %)	16 (100 %)

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в англійській мові переважають ФО рівня речення, які мають два члени речення, що є звичним способом побудови речень в обох досліджуваних мовах. Однак структурні типи одночленних речень не співпадають. В українській мові ФО з компонентом «вода» – це безособові речення, натомість в англійській мові цю структурну модель представляють наказові речення.

2.3 ФО лексичного рівня. Аломорфною групою англійської мови є наявність ФО лексичного рівня, значення яких не впливає з його складових частин, а є переосмисленим. В результаті аналізу виявлено чотири таких ФО з компонентом «water»: два фразеологізми, що функціонують як іменники: *jerk-water* ‘неважлива особа’, *ebb-water* ‘нестача грошей’. Один ФО функціонує у мовленні як прикметник *water-buffalo* ‘невибагливий’, та один фразеологізм використовується як дієслово: *to backwater* ‘відступати, залишати вже зайняті позиції’. Наявність їх в англійській мові та відсутність в українській може бути зумовлена фразеологізацією композитів, які є більш продуктивним результатом словотвору в англійській мові у порівнянні з українською: чим продуктивнішими є мовні одиниці, тим більше шансів є того, що деякі з них можуть підпасти під процес фразеологізації. Крім того, традиційно фразеологічні словники української мови не включають об’єкти лексичного рівня, якими є композити, тому відсутність їх у матеріалі дослідження є закономірною.

Проведений аналіз ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові дозволяє стверджувати, що ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові є одиницями різних рівнів: лексичного та синтаксичного, їх кількісне співвідношення представлено у Таблиці 9.

Вертикальне прочитання таблиці показує розподіл досліджуваних одиниць в кожній з мов, а також їх загальну кількість; горизонтально – типологію аналізованих ФО за їх рівнем вираження в мовах зі статистичними показниками. Закономірною є дуже низька продуктивність лексем в межах ФО (1,04 %), адже сам статус фразеологізму передбачає обов’язкове поєднання слів, що суттєво зменшує кількість саме лексичних одиниць, здатних підпасти під процес фразеологізації. Відповідно, лише композити – лексеми за статусом – у випадку метафоризації чи метонімізації, та за умови закріплення в мовленнєвій практиці в переосмисленому значенні можуть претендувати на статус ФО. Найбільш сприятливим для формування ФО,

як показує таблиця, є рівень словосполучення (73,04 %), адже стабільність і відтворюваність колись вільних, а згодом семантично переосмислених, словосполучень перетворює їх складові на фраземотворчі компоненти, наповнюючи потужним емоційно-експресивним характером, але не позбавляючи при цьому усю ФО відносної гнучкості в плані здатності вступати в синтагматичні відношення. Речення займають проміжну позицію (25,92 %), тому що з одного боку – це завжди поєднання слів, що збільшує шанси на фразеологізацію у порівнянні з лексемою, але з іншого боку – це досить ємні утворення і структурно, і семантично, які вимагають більш складних когнітивних процесів, що знижує їх шанси на стабілізацію в мові та відтворюваність.

Таблиця 9

ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові

Рівень \ Мова	Англійська мова		Українська мова		Разом
	Кількість	Приклад	Кількість	Приклад	
Лексеми	4 (1,59 %)	<i>ebb-water</i>	–	–	4 (1,04 %)
Словосполучення	164 (65,34 %)	<i>to burn the water</i>	115 (87,79 %)	<i>линнути холодною водою</i>	279 (73,04 %)
Речення	83 (33,07 %)	<i>Blood runs thicker than water</i>	16 (12,21 %)	<i>багато води утекло</i>	99 (25,92 %)
Разом	251 (100 %)		131 (100 %)		382 (100 %)

3. Висновки

Проведений аналіз засвідчує існування ізоморфних структурних моделей ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові, та аломорфних структур, що повністю відсутні у в одній з досліджуваних мов. ФО з компонентом «water» в англійській мові граматично різноманітніші та численніші, оскільки англійські фразеологізми можуть бути одиницями усіх трьох рівнів, натомість в українській мові існують ФО лише рівня словосполучення і речення. Найпродуктивнішими в обох досліджуваних мовах є ФО рівня словосполучення дієслівного, субстантивного, адвербіального та ад'єктивного розрядів, будучи когнітивно простішими за речення та більш сприятливими з позиції наявності необхідних умов для фразеологізації, ніж лексеми. Структурна різnorodність досліджуваних мов впливає на кількість і якість виокремлених типів фразеологічних одиниць. Зокрема неможливість препозиційного розташування додатка без інверсивного порядку слів в англійській мові виключає існування структурних типів, які починаються зі службових частин мови. Крім того, система відмінків в українській мові дозволяє виокремлення безприйменникових структурних іменникових типів, що є неможливим в англійській мові, в якій у таких випадках використовуються прийменники або конверсія іменника. Ізоморфною ознакою компаративних ФО в обох досліджуваних мовах є імпліцитна основа порівняння, однак це більш притаманно українським фразеологізмам, у більшості яких основа порівняння опускається, однак легко розуміється носіями мови. Додатковою особливістю українських фразеологізмів з імпліцитно вираженою основою порівняння є абсолютна однозначність експліцитно невираженої спільної ознаки порівнюваних явищ, в той час як в англійській мові імпліцитна основа порівняння може передбачати відкритий перелік потенційно можливих спільних ознак.

Крім того, в межах матеріалу дослідження можна припустити, що представникам української лінгвостільності характерна більша прямолінійність, натомість англійці більш делікатні у висловлюваннях, використовуючи модальні дієслова, що роблять вислови менш категоричними, та суб'єктивними. Серед реченсвих ФО з компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові найчисленнішими є двоскладові речення. Аломорфною структурою української мови є безособові речення, оскільки граматичні правила не дозволяють функціонування подібних структур в англійській мові. Натомість одночленні речення англійської мови представлені групою наказових речень, що повністю відсутні на матеріалі дослідження української мови. Подальші перспективи досліджень вбачаємо у зіставленні структур фразеологізмів з іншими компонентами, а також у вивченні культурних особливостей та мовної картини світу носіїв далеко споріднених мов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (REFERENCES)

- Alefrenko, M. F. (1987). *Teoretychni pytannia frazeolohii*. Kharkiv: Vyscha shkola.
- Bilous, Yu. V. (2014). Komunikatyvno-prahmatychnyi potentsial frazeolohichnykh odynyts z somatychnym komponentom u nimetskii movi. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. Odesa. Vyp. 8, T. 1. S. 55–58.
- Demskyi, M. T. (1984). Hramatychni osoblyvosti ukrainskoi diieslivnoi frazeolohii. *Movoznavstvo*. № 2. S. 24–32.
- Zadorozhna, I. (2014). Nimetskomovni frazeolohichni odynytsi z komponentamy imennykamy "spaß", "gnade" ta "freude" (otsynnyi, emotyvno-ekspresyvnyi ta funktsionalno-stylistychnyi aspekty znachennia). *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia*. Vyp. 708–709. S. 78–81.
- Ighnatenko, D. Je. (2013). Frazeologhizmy na poznachennja intensyvnosti diji v anghlijskij ta ukrajinsjkij movakh // *Studia Germanica et Romanica : Inozemni movy. Zarubizhna literatura. Metodyka vykladannja*. Donecjk :DonNU. T. 10, № 2 (29). S. 57–68.
- Kuchman, I. M. (2007). Dijeslivni frazeologhichni odynyci kauzatyvnoji semantyky z komponentom "chastyna tila". *Naukovyj chasopys Nacionaljnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni M. P. Draghomanova. Serija 10 : Problemy ghramatyky i leksykologhiji ukrajinsjkoi movy*. Kyjiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Draghomanova. Vyp. 3. S. 211–219.
- Lysenko, L. O. (2016). Kontrastyvnyi aspekt u vyvchenni frazeolohichnykh odynyts iz komponentom vohon (na materiali ukrainskoi ta anhliiskoi mov). *Naukovi zapysky KDPU. Seriya: Filolohichni nauky (Movoznavstvo)*. Kirovohrad : Vydavets Lysenko V. F. Vyp. 146. S. 245–249.
- Markova, D. (2017). Frazeologhizmy z komponentom sertse na poznachennia nehatyvnykh pochuttiv (na materiali ukrainskoi, polskoi, anhliiskoi ta nimetskoi mov). *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. № 3. S. 113–117
- Mizin, K. I. (2013). Ustaleni porivnjannja anghlijskoi, nimeckoi, ukrajinskoi ta rosijskoi mov krizj pryzmu chasovogho kodu kuljтуры: zistavno-linghvokuljturologhichnyj aspekt. *Linghvi-styka*. № 2. S. 13–20. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ling_2013_2_4

Запужляк І. М.

Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові

Nikolaichuk, R. O. (2014). Frazeolohichni odynytsi iz komponentom «hroshova odynytsia» ta yikh tematychna klasyfikatsiia. *Suchasni filolohichni doslidzhennia ta navchannia inozemnoi movy v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii*. № 2. S. 96–101.

Soshko, O. H. (2013). Semantychni osoblyvosti komparatyvnykh frazeolohichnykh odynyts na poznachennia moralno-etychnykh rys liudyny (na materialy ukrainskoi, nimetskoi ta anhliiskoi mov). *Mova i kultura*. Vyp. 16, T. 3. S. 228–235. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_3_38

Trocjuk, A. M. (2010). Strukturno-semantychni osoblyvosti Dijeslivnykh frazeologichnykh odynycj iz somatychnym komponentom “hand”. *Nauk. visn. Volyn. nac. un-tu im. Lesi Ukrainky. Serija: Filolohichni nauky*. Vyp. 9, S. 396–399.

Khmara, V.V. (2015). Frazeolohizmy z somatychnym komponentom vukho v skhidnoslov'ianskykh ta zakhidnohermanskykh movakh: zistavnyi aspekt. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Ostroh: Natsionalnyi universytet «Ostrozka akademiia». S. 342–345.

Shchepka, O. (2011). Typolohiia komparatyvnykh frazeolohichnykh odynyts v ukrainskii i rosiiskii movakh: porivnialnyi aspekt. *Linhvistychni studii*. Vyp. 23. S. 211.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2019

DOI 10.31558/2075-2970.2019.38.8
УДК 81'44:81'37(811.111+8111.161.2)
ORCID ID 0000-0002-5221-1534

© V. M. Sokolova
(Vinnytsia)

CAUSATIVE CONSTRUCTIONS WITH THE VERBS TO MAKE, TO LET, TO HAVE, TO GET

Анотація. Стаття присвячена зіставному вивченню семантики каузативних конструкцій із дієсловами *to make, to let, to have, to get* та з українськими дієсловами *змушувати, дозволяти*. Дослідження базується на прикладах уживання конструкцій англійської (*to make smb do smth* 'змушити когось-небудь робити що-небудь') та української мов (*дозволяти кому-небудь-робити/не робити що-небудь*), які утворюються за допомогою вище поданих дієслів. Актуальність статті зумовлена необхідністю системного аналізу семантики каузативних конструкцій (далі КК) із дієсловами *to make, to let, to have, to get* у зіставному аспекті. Предметом дослідження є семантика та структура каузативних конструкцій, які виражають дію або результат, який був досягнутий шляхом каузативної дії в англійській та українській мовах. Мета полягає у проведенні семантичного аналізу одиниць дослідження та визначенні спільних і відмінних ознак англійських та українських каузативних конструкцій з поданими дієсловами. У статті наведена класифікація каузативних дієслів із дієсловами *to make, to let, to get*. Крім того, визначено відсоткове співвідношення частотності вживання каузативних конструкцій із дієсловами *to make, to let, to have, to get* в англійській та українській мовах (укр. *змушувати, дозволяти*) на матеріалі художніх текстів.

Ключові слова: каузативність, каузативна конструкція, каузативна ситуація, результативна / нерезультативна каузація, каузативний стан.

Vladyslava Sokolova CAUSATIVE CONSTRUCTIONS WITH THE VERBS TO MAKE, TO LET, TO HAVE, TO GET

Abstract. The article is devoted to the comparative research of the causative constructions with the English verbs *to make, to let, to have, to get*, and the Ukrainian verbs *змушувати, дозволяти*. The research is based on the examples of the English (*to make smb do smth*) and the Ukrainian (*дозволяти кому-небудь робити що-небудь*) constructions, the verbs *to make, to let, to have, to get* as a part of the causative constructions. The relevance of the article is determined by the necessity of systematic semantic analysis of the causative constructions including the above mentioned verbs. The subject of the research is the semantics and the structure of causative constructions in the English and the Ukrainian languages. The aim of the research lies in carrying out the semantic analysis of the causative constructions and revealing the common and the different features in both languages. The classification of the causative constructions which includes the verbs *to make, to let, to have, to get* has been presented. The article is based on the examples from the English and the Ukrainian belles-lettres texts, the productivity of the causative constructions with the verbs *to make, to let, to have, to get* has also been defined.

Key words: causativity, causative construction, causative situation, effective causation, causative state.

1. Theoretical overview of the causative constructions

The research of causation in the regular and typological aspects is one of the most relevant branches of linguistics. The founders of causation theory V. P. Nedyalkov (Nedyalkov, 1964), G. G. Silnitsky (Silnitskij, 1974), and M. Shibatani (Shibatani, 2002) developed the foundations of

causative theory. Further on, various aspects of the category of causation were analysed by a number of researchers, i. e., O. O. Zaluzhna (Zaluzhna, 2014), G. O. Zolotova (Zolotova, 2005), O. S. Cordi (Cordi, 2004), M. V. Kuznetsova (Кузнецова, 1973), L. I. Kulikov (Kulikov, 1993), I. M. Kuchman (Kuchman, 2013), D. Song (Song, 1996) who issued a series of scientific articles devoted to the causative verbs.

The present article is devoted to the comparative research of causative constructions (hereafter CC) with the English verbs *to make, to let, to get* and the Ukrainian verbs *змушувати, дозволяти*. Causative construction implies any construction denoting causative situation (Eng. *to make smb do smth*, Ukr. *дозволяти кому-небудь робити що-небудь* ‘to let smb do smth’).

In the article, the causative constructions are analysed on the basis of two non-related languages which are characterized by different structure (English and Ukrainian) which is stipulated by the heightened interest for the comparative and typological research of the language phenomena during the last decades.

Causative construction which underlies the language communication is supposed to reflect the variety of all possible extraordinary non-language situations, on the one hand, and to put in order its concepts through the generalised character of the structure schemes and semantic configurations, on the other hand. Meeting these requirements the language can effectively function as a mode of communication and the way of mental activity of a human being (Zaluzhna, 2014).

Different aspects of the category of causation were analysed on the basis of the empirical material in such languages as English, Ukrainian, Russian, French, German, etc.

A lot of approaches to the research of the essence of causation can be singled out. For example, G. M. Alina, O. Y. Gordon, M. V. Kuznetsova, I. M. Kuchman, L. O. Melnik, etc. investigate causation within the framework of the functional semantical field. The view of causation as a lexical grammatical field is shared by such linguists as, B. Comri, L. I. Kulikov, M. Shibatani, and O. V. Zemskova regard causation as grammatical category; some other researchers refer causation to the sphere of semantic syntax (G. G. Silnitsky). T. A. Yashenko uses cognitive approach to the studying of causation and O. G. Maksapetyan studies extralinguistic aspects of the causation category.

The relevance of the article is determined by the necessity of systematic semantic analysis of the causative constructions especially those formed by the English verbs *to make, to let, to have, to get* and the Ukrainian verbs *змушувати, дозволяти*.

The subject of the research is the semantics and the structure of causative constructions in the English and Ukrainian languages formed by the English verbs *to make, to let, to have, to get* and the Ukrainian verbs *змушувати, дозволяти*. For example:

(1) Eng. *There was a roar that seemed to make the pavement heave; a shower of light objects pattered on to his back* (Hailey);

(2) Eng. *It was terribly dangerous to let your thoughts wander when you were in any public place or within range of a telescreen* (Hailey);

(3) Ukr. *Батьки спонукали мене до навчання* (Kuchman, p. 2) ‘The parents caused me to study’;

(4) Ukr. *Батьки наказували мені вчитись* (Kuchman, p. 2) ‘The parents ordered me to study’.

The aim of the research lies in carrying out the semantic analysis of causative constructions and revealing the common and distinctive features in both languages.

The material, on which the research is based, consists of 225 constructions (125 constructions in English and 100 constructions in Ukrainian) which were singled out due to the method of com-

plete excerpt from the English and the Ukrainian text sources, for example, Arthur Hailey «Hotel», Maugham W. S. «Theatre», George Orwell, «1984», Барка В. «Жовтий князь», В. К. Винниченко «Сонячна машина», etc.

Causation as the language representation of causative and effective relations is a special type of relations which indicates the totality of certain conditions under which some phenomena, facts, events, processes, take place. They are connected with something, cause the appearance of something, influence something, etc. (Zaluzhna, p. 15).

Causation finds its expression on all the language levels: morphological, syntactical, lexical causatives can be singled out.

Morphological means of causation form the grammatical category of the verb as a part of causative construction in all the languages where they exist. They are formed by means of adding the prefixes and / or suffixes to the stem of the intransitive verb. Typology of the morphological causatives is represented in research by V. B. Kasevich, V. P. Nedyalkov, D. Song, and M. Shibatani, etc.

Syntactical causatives represent the analytical type of causation which occurs in the languages without productive morphological causatives. Most of Indo-European languages (among which English, German, French, Ukrainian and Russian) belong to this type (Zaluzhna, p. 18).

Syntactical causatives are notable for the presence of special causative link-verbs which can be combined with any non-causative verb and form a causative construction, for example, Eng. *make* + *INF*, Germ. *lassen* + *INF*, Fr. *faire* + *INF*. For example, Eng. *Lucas made Sarah go away*.

L. I. Kulikov and D. Song suppose that it is necessary to distinguish syntactical causatives and constructions which include causative and effective relations but are formed without link-verbs (Kulikov, p. 51), for example: Eng. *It got dark so we went home*; Ukr. *Стемніло, тому ми пішли додому*.

Typologically, causative syntactical constructions have been scrutinised by B. Comri, L. I. Kulikov, and D. Song. Syntactical causatives are also researched by such linguists as S. Babcock and R. M. Dixon.

Lexical causatives (or synthetical causatives) contain the semantics of causation in their inner semantic structure and, at the same time, have no formal causative indicators. Lexical means of expressing the causative semantics are characterised by the language universality and are observed in all the languages of the world (Zaluzhna, p. 19).

According to G. G. Silnitsky, causative verbs in their semantic structure indicate to the causal state, i. e. the state that undergoes causation (Silnitsky, p. 80).

In M. Shibatani's opinion, causative situation must meet the following requirements:

1) Causal action and the action which undergoes causation are separated in time in such a way that the action which undergoes causation can take place only after the causal action;

2) Causal action and the action which undergoes causation are interdependent and the existence of the latter is possible only on condition that the causal action is fulfilled. If the causal action does not take place, the action which undergoes causation does not happen as well (Shibatani, p. 35).

Syntactical causative relations of causality appear due to the relations of the sequence and government. According to the way of the sequence, causality has the following pattern: "to do smth, so that A becomes B". And causality in accordance with the way of government has the following pattern "to do smth, so that A is in B" or "to do smth, so that B is A" (Zaluzhna, p. 17).

Linguists single out several types of causative constructions which are built with the help of causative verb, for example, analytical, lexical, morphological, analytically-morphological, syntagmatical, etc. (Kuchman, p. 1).

N. D. Arutyunova divides causatives into opened, hidden, and synthetic (Arutyunova, p.15).

Hidden causatives can be divided into one- and two-agent predicates. Two-agent causatives indicate two events.

According to the final result, causative constructions are divided into:

1) Benefactive causative constructions in which one can observe the fact of positive action (Arutyunova, p. 15);

2) Neutral causative constructions in which the recipient or the object is indifferent towards the causation which it undergoes;

3) Deteriorant causative constructions in which the negative result from the point of view of the recipient is described (Arutyunova, p. 15).

The most common way of expressing causative relations is to use causative verbs in which the semantic structure has different levels of complexity. According to this criterion, causative verbs can be divided into two groups:

1) Syntactic causative verbs which express only the organizational constant. In English, this function is fulfilled by the verbs *to let, to get, to make*.

2) Categorical causative verbs in which the semantic structure is more complicated. Besides the organisational constant, it also contains the constant which denotes the means of causation. These verbs are also called instrumental – Eng. *to order, to ask, to persuade*; Ukr. *наказувати, просити, переконувати*. The semantic structure of the latter means includes the seme of causation and the differential seme denoting way of causation (organisational constant and the state of the antecedent):

to persuade – to cause sb to do sth

by being a good reason for doing it.

I. M. Kuchman singles out the following classification of causative constructions in the English and the Ukrainian languages (Kuchman, p. 2):

In the English language, they are represented by four types:

a) half-auxiliary causative verb + object of causation + infinitive. For example:

(5) Eng. *My antennae perked up as I tried to force her to make eye contact with me* (Weisberger);

b) auxiliary causative verb + object of causation + infinitive. For example:

(6) Eng. *But I will see something that he cannot see such as a bird working and get him to come after dolphin* (Christie);

c) auxiliary causative verb + object of causation + Participle I / II. For example:

(7) Eng. *I'll go up and get things unpacked* (Christie);

d) half-auxiliary causative verb + object of causation + adverb + noun. For example:

(8) Eng. *Saying those words she shocked me into semiwakefulness* (Weisberger).

Syntactical causative constructions in Ukrainian are represented by the following types:

a) Half-auxiliary causative verb + subject + infinitive. For example:

(9) Ukr. *Лікарі поки що не дозволяють Софії Іванівні мандрувати* (Honchar) ‘The doctors do not let Sifiya Ivanivna travel’.

b) Half-auxiliary causative verb + object of causation + combination of adverbial modifier and noun. For example:

(10) Ukr. *Старий граф знову взявся за свої мемуари, заклавши руки за спину* (Barka) ‘The old earl got down to his memoires again having laid his hands behind the back’.

Nevertheless, causation does not find its wide expression in the Ukrainian language, i. e. these branches of semantics are expressed partially (Kuchman, p. 1).

Thus, the classifications of the causative constructions in the English language are more developed than in the Ukrainian language.

2. Causative constructions with the English verbs *TO MAKE*, *TO LET*, *TO HAVE*, *TO GET* and the Ukrainian verbs *ЗМУШУВАТИ*, *ДОЗВОЛЯТИ*

Some linguists refer this type of causative constructions to permissive causation which is made up by means of the verb *to let*.

Within permissive causation, several causative constructions can be singled out. They are as follows: Eng. *to let smb do smth*, Ukr. *дозволяти кому-небудь робити що-небудь*; Eng. *to get smb to do smth*, Ukr. *змусити кого-небудь робити що-небудь*; Eng. *to make smb do smth*, Ukr. *змусити кого-небудь робити що-небудь*. For example:

(11) Eng. *It was terribly dangerous to let your thoughts wander when you were in any public place or within range of a telescreen* (Orwell);

(12) Ukr. *Але цього разу їй довелося змиритись, залишилася вдома, бо лікарі поки що не дозволяють Софії Іванівні тривалих мандрівок* (Honchar) ‘But this time she had to reconcile with it and stay at home, because the doctors to not let her make long trips’.

But, such causative constructions can also be called – constructions with link-verbs. The first group of the causative, constructions with link verbs, is built by means of the verb *to let* and has the following pattern: “X lets (causes) Y do smth”. Being a causative link-verb, the verb *to let* possesses the meaning ‘to enable causation’. For example:

(13) Eng. *Too late, he knew that in letting Dodo go, he had made the greatest error of his life* (Hailey);

(14) Ukr. *Трудо! Коли ти ще раз дозволиш собі такі слова, будеш дуже каятись* Потім, що це це за нова богозневажлива комедія? (Barka) ‘Truda! If you let yourself say such words again, you will regret doing it. And what a blasphemous comedy it is?’.

In the examples (13) and (14) it is necessary to indicate that the main semantic feature is the presence / absence of permission. In the Ukrainian example, the semantics of absence / prohibition has more intensive expression. Moreover, the causative construction with the verb *to let* can be represented with the following pattern: “X suggests Y doing smth” or “X prohibits Y doing smth”. The particle *not* is used if the causative construction with link- verb has the meaning of prohibition.

The verb *to make* as a part of a causative construction has the following meaning: ‘to cause something to happen, or cause a particular state or condition’. The pattern of the causative construction with link-verb can be represented in the following way: “X makes Y do smth”.

In the Ukrainian language, such meaning can be expressed through the seme of «змусити». But, this type of the causative construction with link verb is not productive in this language. For example:

(15) Eng. *There was a roar that seemed to make the pavement heave; a shower of light objects pattered on to his back* (Capote);

(16) Ukr. *Дещо він схопив, дякуючи швидкості думки, але вони, «згори», маючи партійний механізм і сніг, змусили проморозитись* (Barka) ‘He grasped somehow being thankful for the speed of a thought, but they made him freeze due to having a party mechanism’.

As for semantic peculiarities of the causative link-constructions, it is necessary to state that there is a different level of tension in these constructions. For instance, the causative construction Eng. *to make somebody feel at home*, Ukr. *змусити почувати себе як вдома*; does not have such a high level of tension as in the following construction: Eng. *to make somebody be silent*; Ukr. *змусити кого-небудь мовчати*.

The verb *to get* as a part of a causative construction possesses the meaning ‘to persuade or force someone to do smth’. The corresponding construction does not exist in the Ukrainian language – there is only the verb that forms the causative construction. The first pattern can be presented in the following way: “X causes Y to do smth”. For example:

(17) Eng. *She got two other girls to go with her, slipped off from the hike, and spent the whole afternoon following a strange man* (Capote).

The second type of the causative link-constructions can be represented in the following way: “X causes changes of the state of Y”. For example:

(18) Eng. *I’ll go up and get things unpacked* (Christie).

The verb *to cause* can be used to build up the causative constructions and they are translated into the Ukrainian language as ‘спричиняти’ and in most cases this meaning is used in the word-combination *викликати асоціації*. In the English language, the verb *to cause* has much more variants of usage in the causative constructions. For example:

(19) Eng. *I have a worry that this should cause scandal* (Capote);

(20) Ukr. *Хіба ось така стрічка, що зникає перед тобою десь у безвістях, може своїм виглядом не викликати в нас певні емоції?* (Honchar) ‘Could such a line, which disappears in front of you in obscurity, cause any emotions looking at you?’.

Causative constructions with link-verbs with the verb *to have* are less productive and can be represented with the following pattern: ‘to have something done’. For example:

(21) Eng. *She had her clothes made in Paris, both for the stage and for private life* (Maugham).

The analysis of the empirical material in the English and the Ukrainian languages shows that the causative constructions with link-verb formed by means of the verb *to let* are the most productive constructions in both languages under analysis (Eng. 53 constructions, what makes up 42 % out of the sum total of all causative constructions; Ukr. 44 constructions, 44 % out of the sum total of all causative constructions). This type of causative constructions in the English is more productive than in Ukrainian. The results are presented in the table 1 below.

Table 1

Semantics of the English verbs *TO LET, TO MAKE, TO GET, TO HAVE*
and the Ukrainian verbs *ДОЗВОЛЯТИ, ЗМУСИТИ* in causative constructions

Language Verbs in CC	English		Ukrainian	
	Sum (%)	Examples	Sum (%)	Examples
To let	53 (42)	<i>Let me <u>make</u> one thing clear</i> (Hailey)	44 (44)	<i>Переступивши на телячий курс, вже <u>дозволялося</u> <u>вкрасти</u> в батька <u>паперу</u></i> (Bagryany) 'Having stepped to the calf route, one let him steal his father's paper';
To make	47 (36)	<i>That <u>will make</u> them feel at <u>home</u></i> (Christie)	40 (40)	<i>Децо він схопив, дякуючи швидкості думки, але вони, «згори», маючи партійний механізм і сніг, <u>змусили</u> <u>проморозитись</u></i> (Barka) 'He grasped somehow being thankful for the speed of a thought, but they made him get frozen due to having a party mechanism'
To get	15 (12)	<i>It all <u>gets</u> locked up in your <u>head</u></i> (Capote)	–	–
To have	8 (7)	<i>I <u>have</u> mine left there</i> (Hailey)	–	–
To cause	2 (3)	<i>This should <u>cause</u> a <u>scandal</u></i> (Capote)	16 (16)	<i>Ця річ <u>пробуджувала</u> <u>болючий</u> <u>неспокій</u></i> (Honchar) 'This thing caused his painful suffering'
Sum total	125 (100)		100 (100)	

It is necessary to state that causative constructions are divided into effective and non-effective constructions. Effective constructions are usually formed up by means of the verbs Eng. *to kill, to solicit, to frighten*; Ukr. *вбити, вивпросити, налякати*. Non-effective causative constructions are built up by means of the verbs Eng. *to let, to make*; Ukr. *дозволити, змусити* (Zaluzhna, p. 22). For example:

(22) Eng. *The Party prisoners seemed terrified of speaking to anybody, and above all of speaking to one another* (Orwell);

(23) Ukr. *Ще більше: бачить, як рудяво-сива велика голова перехилилася до чорно-синьої стриженої, й на обох обличчях витиснений такий вираз, од якого принцеса зупиняється і злегка лякається* (Barka) 'Even more he observes a head with grey and hair leaning towards the one with dark hair, both faces have such an expression that would make the princess stop and get scared a bit'.

Non-effective causation can be expressed in both languages with the help of Participle II (*terrified of speaking to anybody*) or by means of the following construction: Subject + Predicate + Object.

The action of causation and its result are in semantics of different constructions in the examples of non-effective causation in both languages. For example:

(24) Eng. *It was terribly dangerous to let your thoughts wander when you were in any public place or within range of a telescreen* (Orwell);

(25) Ukr. *Тож вимагають: плати зразу! А я нічого не маю. Що робити?* (Vynnychenko) 'They get us pay at once! And I've got nothing! So what shall I do?'

The most productive type of causation is non-effective causation. This type estimates 64 % out of the sum total (80 constructions). In the Ukrainian language, the most productive type of causation is also non-effective causation. It makes up 62 % out of the sum total of 62 constructions.

3. Conclusion

3.1 The analysis of the empirical material demonstrates that the causative constructions with link-verbs in the English and the Ukrainian languages are the most productive type of causation. The analysis of the empirical material in the English and the Ukrainian languages shows that the causative constructions with link verbs formed by means of the verb *to let* are the most productive constructions in the above mentioned languages under analysis (Eng. 53 constructions, what makes up 42 % out of the sum total of all causative constructions; Ukr. 44 constructions, 44 % out of the sum total of all causative constructions).

3.2 The analysis of the empirical material shows that in both languages under analysis the most productive type is non-effective construction in which the action of the causation and its result are in semantics of different lexemes. This type estimates 64 % out of the sum total (80 constructions). In the Ukrainian language, the most productive type of causation is also non-effective causation. It makes up 62 % out of the sum total of 62 constructions.

REFERENCES

- Arutjunova, N. D. (2009). *Predlozhenye i ego smysl: Logiko-semanticheskiye problemy* [6-nd edition]. Moscow: URSS.
- Zaluzhna, O. O. (2014). *Pryvatywni dijeslova v anghlijskij ta ukrajinskij movakh: dys. na zdobuttja st. kand. filol. nauk: 10.02.17. Donets'k.*
- Zaluzhna, O. O. (2017). Semantyka ob'jekta kauzatywnoji sytuaciji v permisywnykh ta prohhibitywnykh konstrukcijakh v anghlijskij ta ukrajinskij movakh (na materialy dijesliv *to let / to prohibit* ta dozvoljaty / zaboronjaty). *Typologhija movnykh znachenj u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh*. Vinnycja: DonNU imeni Vasylja Stusa. Vyp. 33–34. 59–67.
- Zolotova, G. A. (2005). *Ocherk funkcyonaljnogo sintaksisa russkogo jazyka / [2-nd edition]*. Moscow: URSS.
- Kordi, E. E. (2004). *Modaljnye i kauzativnyje glagoly v sovremennom francuzskom jazyke*. Moscow: URSS.
- Kuchman, I. M. (2012). Osoblyvosti perekladu anghlijskykh kauzatywnykh konstrukcij. *Naukovyj visnyk Uzghorodskogho universytetu*. 1–2.
- Kuznecova, M. V. (1993). Kauzativnostj kak odna iz centraljnykh kategorij glagola // *Voprosy glagoljnoj semantiki*. Symferopolj: SGhU. 47–52.
- Levickij, Ju. A. (2002). *Osnovy teorii sintaksisa: ucheb. posobyje po speckursu*. Moscow: URSS.
- Nedyalkov, V. P. (1969). Tipologija morfologicheskogo i lieksicheskogo kausativov [Typology of morphological causatives] *Tipologija kausativnykh konstruktsyi. Morfologicheskij kausativ*. Leningrad: Nauka. 5–19.
- Shibatani, M. (2002). Some Basic Issues in the Grammar of Causation. *The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation*. Amsterdam: John Benjamins. 1–22.

Siljnickij, G. G. (1974). *Semanticheskiye i valentnostnyje klassy anghlijskikh kauzativnykh glagolov*: avtoref. dys. na soyskanye uch. stepeny d-ra filol. nauk: spec. 10.02.04 «Germanskije jazyki.

Song, J. J. (1996). *Causatives and Causation: A Universal Typological Perspective*. London: Longman.

Tesnière, L. (2015). *Elements of Structural Syntax*. John Benjamins B. V. Retrieved from <https://doi.org/10.1075/z.185>

SOURCES OF BELLES-LETTRES TEXTS

Baghrjanyj, I. P. *Sad Ghetsymanskyj*. Retrieved from http://ukrbooks.com/ua/sad_getsymanskyj/

Barka, V. *Zhovtyj knjazj*. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=49>

Capote, T. (1958). *Breakfast at Tiffany's: A Short Novel and Three Stories*. New York: Random House. 178.

Christie, A. (2008). *At Bertram's Hotel*: Kniga dlya chteniya na angliyskom yazyke. Saint-Petersburg: KARO. 352.

Ghonchar, O. *Tvoja zorja*. Retrieved from <http://ukrclassic.com.ua/katalog/gg/goncharoles/148-oles-gonchar-tvoya-zorya>

Hailey, A. (2012). *Hotel*: Kniga dlya chteniya na angliyskom yazyke. (Seriya «Modern Prose»). Saint-Petersburg: KARO.

Nechuj-Levycjkyj, I. *Kajdasheva sim'ja*. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907>

Orwell, G. (2015). *1984*: Kniga dlya chteniya na angliyskom yazyke. Saint-Petersburg: KARO.

Weisberger, L. (2006). *The Devil Wears Prada*. Harper Collins Publishers.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019

НАШІ АВТОРИ

БОЙВАН
Олеся Степанівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ГНАТЮК
Любомира Ярославівна

доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ГОЛОВЕНЬКО
Віта Віталіївна

студент СО «Бакалавр», освітньої програми «Англійська мова і література» факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ГРЕБЕНЮК
Анжеліка Андріївна

асистент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ДЖЕРІХ
Олена Сергіївна

старший викладач кафедри германської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ДЗЮБАН
Марія Дмитрівна

асистент кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ДЕМЧУК
Тетяна Геннадіївна

старший викладач кафедри англійської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ЗАЛУЖНА
Ольга Олексіївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ЗАПУХЛЯК
Грина Михайлівна

старший викладач кафедри теорії і практики перекладу факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

ПРОЦЕНКО
Ігор Юрійович

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романських мов і світової літератури факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця
PhD, Університет Дель-Норте, Асунсьйон, Парагвай

САВИЦЬКА
Анастасія Василівна

асистент кафедри романських мов і світової літератури факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

СОКОЛОВА
Владислава Миколаївна

асистент кафедри германської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

СТРЮК
Наталія Василівна

асистент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

CONTRIBUTING AUTHORS

- Olesia S. BOIVAN*** Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Tetiana H. DEMCHUK*** Senior Lecturer at the English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Mariia D. DZIUBAN*** Assistant at the Department of Theory and Practice of Translation, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Olena S. DZHERIKH*** Senior Lecturer at the Germanic Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Anzhelika A. GREBENYUK*** Assistant at the English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Vita V. HOLOVENKO*** Student, Specialty "English Language and Literature", Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Lubomira Ya. HNATIUK*** Doctor of Philology, Professor at the Department of Theory and Practice of Translation, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Igor Yu. PROTSENKO*** Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Romanic Languages and World Literature, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
PhD, Norte University, Asuncion, Paraguay
- Anastasiia V. SAVYTSKA*** Assistant at the Department of Romanic Languages and World Literature, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Vladyslava M. SOKOLOVA*** Assistant at the Germanic Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Natalia V. STRIUK*** Assistant at the English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Olha O. ZALUZHNA*** Candidate of Philology, Associate Professor at the English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
- Iryna M. ZAPUKHLYAK*** Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation, Faculty of Foreign Languages, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ЗНАЧЕНЬ
У ДІАХРОНІЧНОМУ ТА ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТАХ***

ВИПУСК 38

Мови видання: українська, англійська, німецька, іспанська.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Підписано до друку 20.01.2020 р.

Формат 60×84/8. Папір офсетний.

Друк – цифровий. Умовн. друк арк. 12,09

Тираж 300 прим. Зам. № 20

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.